

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS
VIEŠOJO VALDYMO IR VERSLO FAKULTETAS
VIEŠOJO ADMINISTRAVIMO INSTITUTAS

KULTŪROS PAVELDO ADMINISTRAVIMAS UTENOS RAJONE

MAGISTRO BAIGIAMASIS DARBAS

Darbo autorius:
Vaumis 20-1 gr. studentas
Dionas Vasiljevas
2022-

Vadovas:
Prof. dr. Arvydas Guogis

VILNIUS, 2022

TURINYS

PAVEIKSLŲ SĄRAŠAS

1 pav. Paveldo samprata ir struktūra.....	8
2 pav. Viešosios politikos proceso ciklas.....	15
3 pav. Kultūros politiką formuojančios ir įgyvendinančios institucijos.....	16
4 pav. Lietuvos kultūros paveldo apsaugos institucijos.....	35
5 pav. Kultūros paveldo Lietuvoje administravimo schema.....	40
6 pav. Kultūros paveldo objektų skaičius rajonuose.....	43
7 pav. Paminklotvarka Utenos rajono savivaldybėje.....	46
8 pav. Tvarkytinų kultūros paveldo objektų atrankos kriterijai	47
9 pav. Paminklotvarkai skirtos lėšos kutenos rajono savivaldybėje 2017 – 2023 metais.....	50
10 pav. Tyrimo eiga.....	51

LENTELIŲ SĄRAŠAS

1 lentelė. Kultūros paveldo savybių raidai svarbiausi dokumentai.....	11
2 lentelė. Nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos įstatyme naujai įvestos taisyklės.....	32
3 lentelė. Utenos rajono savivaldybės finansavimas paminklotvarkai 2021 – 2023 metais.....	48
4 lentelė. Duomenys apie informantus.....	52

PRIEDŲ SĄRAŠAS

1 priedas. Interviu.....	69
2 priedas. Atlikti tvarkybos darbai 2021 m.....	70
3 priedas. Atlikti tvarkybos darbai 2020 m.....	72

ĮVADAS.....

4

1. PAVELDO SĄVOKA, TIPOLOGIJA IR REIŠMĖ.....	7
1.1. Kultūros paveldo sampratos ir jų elementai.....	7
1.2. Viešoji politika kultūros paveldo aspektu.....	12
2. PAVELDOSAUGOS RAIDA LIETUVOJE.....	17
3. KULTŪROS PAVELDO APSAUGA BEI TEISINIS REGLAMENTAVIMAS.....	22
3.1. Kultūros paveldo apsaugą reguliuojančių teisės aktų raida.....	22
3.2. Kultūros paveldo teisinė apsauga konstitucinėse nuostatuose.....	30
3.3. Dokumentų, reglamentuojančių paveldosaugą, analizė.....	31
4. KULTŪROS PAVELDOSAUGOS VALSTYBINIO VALDYMO IR KONTROLĖS INSTITUCIJOS BEI JŲ VEIKLA.....	35

5. KULTŪROS PAVELDO ADMINISTRAVIMAS UTENOS RAJONOS RAJONE TYRIMO REZULTATAI.....	41
5.1. Utenos rajono kultūros paveldo objektai ir jų vystymas.....	41
5.2. Tyrimo apžvalga.....	51
IŠVADOS.....	58
PASIŪLYMAI.....	60
BIBLIOGRAFINIŲ ŠALTINIŲ SĄRAŠAS.....	61
SANTRAUKA.....	66
SUMMARY.....	67

IVADAS

Temos aktualumas ir problematiškumas:

Magistrinio darbo tema aktuali, nes šiais laikais žmogus yra vis labiau pavargęs nuo darbų, vis labiau tolsta nuo savo šalies kultūros, nebepažįsta kultūrinio paveldo, nežino kultūrinių paveldo objektų. Vis didėja poilsio, kultūros pažinimo bei kelionių poreikis. Todėl dažniau kalbama apie tinkamą paveldo išsaugojimą, daugiau skiriama valstybės lėšų reikiamiems objektams restauruoti, lietuviškai kultūrai išsaugoti bei juos pritaikyti turistams.

Kultūros paveldas – karta iš kartos paveldimos, perimamos, sukurtos ir perduodamos kultūros vertybės, svarbios etniniu, istoriniu, estetiniu ar moksliniu požiūriu (LR Nekilnojamo kultūros paveldo įstatymas, 2005).

Paveldas ir kultūros paveldo apsauga yra aktuali diskusijų tema bei veiklos sritis visame pasaulyje tarp mokslininkų bei praktikų. Paveldosauga vykdoma įvairiais lygmenimis, tai individo, vietovės, valstybės ar tarptautiniu, palaikant ir stiprinant kultūrų įvairovę. Kultūros paveldas įtakoja bendruomenių gerovę, gyvenimo kokybę, švelnina kultūrinės globalizacijos pasekmes ir stimuliuoja darnią ekonominę plėtrą, jį galima įvardinti kaip šalies kultūrinę atmintį, savitumą bei patrauklumo šaltinį. Tik tinkamai saugant, prižiūrint kultūros paveldą galima jį perduoti ateities kartoms, kad būtų galimybė visuomenei pažinti kultūros paveldą ir juo naudotis. Tačiau kiekvienoje valstybėje atsiranda tam tikros problemos

Lietuvos Respublikos Konstitucijoje minimas kultūros paveldas, yra įtvirtinta kultūros paveldo svarba, jo išsaugojimo būtinybė. Konstitucijoje yra teigiama, kad kultūra ir mokslas yra remiami Valstybės, rūpinamasi Lietuvos istorija, menu ir kitais kultūrijaros paminklais bei vertybėmis, jų apsauga.

Nekilnojamojo kultūros paveldo objektai saugomi pagal Lietuvos Respublikos nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos įstatymą (2005), Lietuvos Respublikos saugomų teritorijų įstatymą (2001), Lietuvos Respublikos teritorijų planavimo įstatymą (2004), o kilnojamosios kultūros vertybės yra saugomos pagal Lietuvos Respublikos kilnojamojų kultūros vertybių apsaugos įstatymą (1996).

2020 m. birželio 15 d. Lietuvos Respublikos kultūros ministro įsakymu Nr. IV-735 patvirtinta „Kultūros paveldo išsaugojimo ir aktualizavimo politikos koncepcija“. Šia koncepcija siekiama formuoti materialaus ir nematerialaus kultūros paveldo išsaugojimo politikos kryptis, kurios yra grindžiamos pagal darnaus vystymosi principus, priklausomai nuo bendrųjų šalies vertybinių prioritetų, tobulinant teisinę sistemą, vystant kultūros paveldo apsaugos valdymą, užtikrinant valstybės pažangą kultūros paveldo apsaugos srityje.

2020 m. spalį patvirtintas „Kultūros paveldo išsaugojimo ir aktualizavimo politikos veiksmų planas (2020–2024).

Kultūros paveldo apsaugos politiką ir valstybinį administravimą įgyvendina Kultūros paveldo departamentas prie Kultūros ministerijos. Nematerialaus kultūros paveldo apsaugos politiką ir valstybinį administravimą įgyvendina Lietuvos nacionalinis kultūros centras. Savivaldybėse Lietuvos Respublikos Konstitucijos ir įstatymų nustatytas (priskirtas) nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos funkcijas atlieka savivaldybės institucijos teisės aktų nustatyta tvarka. Šiandien kultūra kaip ir visi amatai dar labai sunkiai skinasi kelią į nacionalinių, savivaldybių plėtros planų prioritetus ir priemones.

Utenos rajono savivaldybėje didžiąją dalį kultūros paveldo vertybių sudaro piliakalniai bei Utenoje gimusių, gyvenusių ar kūrusių, tai literatų, laisvės kovų dalyvių, mokslininkų nekilnojamojo kultūros paveldo objektai.

Temos iširtumas:

Tyrimo metodologija remiasi lietuvių ir užsienio mokslininkų J. Anderson, 1994, J. Bučas, 1993, A. Bučinskas, A. Raipa, A. Pauliukevičiūtė, 2010, J. Carroll, M. Clasen, E. Jonsson, 2020, R. Čepaitienė, 2005, A. Dziegoraitienė, 2005, M., A. Gajic, 2011. J., R. Glemža, 2002, 2017, I. Grigaitienė, 2004, A. Jankauskas, E., Kūris, J., Navogrockienė, 1997, F. Fischer, G. J. Miller, 2017, E. Furman, A. Šerikova, 2014, J. Höchtl, P. Parycek, 2016, S. Kulevičius, 2017, K., V. Mulcahy, 2006, K. Palšytė, W. Parsons, 2001, A. Pauliukevičiūtė, A., Raipa, 2009, 2014, J., A. Pilipavičius, 2006, A. Raipa, A., Pauliukevičiūtė, 2009, A. Raipa, 2001, 2002, 2015, A. Rimkutė, 2009, B. Thompson, S., Kirby, K., Smith, 2016, J. Vilkevičiūtė, V. Pilipavičius, 2008. ir kt. teorinėmis išvalgomis kultūros paveldo administravimo klausimu. Norint išsamiau išanalizuoti pasirinktą temą buvo analizuojami ir kitų autorių mokslinės publikacijos ne tik tiesiogiai kultūros paveldo administravimo tematika, bet ir viešosios politikos problematika. Analizuojama įvairios teorinės problemos, susijusios su kultūros paveldu, pradedant kultūros paveldo samprata ir jos elementais, jos raida Lietuvoje, taip pat kultūros paveldo apsauga bei jos teisiniu reglamentavimu, pagrindiniais įstatymais, norminiais dokumentais reglamentuojančiais kultūros paveldą ir kultūros paveldosaugos valstybinio valdymo ir kontrolės institucijas bei jų veiklą, baigiant kultūros paveldo administravimu, politikos formavimu ir įgyvendinimu Utenos rajono atveju.

Tyrimo objektas:

Kultūros paveldo administravimas Utenos rajone.

Problema:

Kultūros paveldas Utenos rajone ir jo esama būklė, administravimas, bei kokios vystymosi perspektyvos, kokios kultūros paveldo išsaugojimo tendencijos yra dažnai diskutuojama, tačiau pasigendama mokslinio pagrįstumo problemų sprendime. Tyrimo problemos sprendimui kyla

probleminiai klausimai: Kokia šiuo metu kultūros paveldo padėtis Utenos rajone? Kas lemia efektyvų kultūros paveldo vystymą Utenos rajone? Kaip sprendžiamos problemos susijusios su kultūros paveldu? Kaip vykdomas kultūros paveldo administravimas Utenos rajone? Kokios kultūros paveldo administravimo perspektyvos Utenos rajone?

Tyrimo hipotezė:

Kultūros paveldo apsaugos funkcijos Utenos rajone atliekamos teisės aktų nustatyta tvarka, tačiau užsibrėžtų tikslų, susijusių su kultūros paveldo objektų administravimu, įgyvendinimui, nepakankamas finansavimas.

Darbo tikslas:

Ištirti kultūros paveldo administravimą Utenos rajone, identifikuojant probleminius riuožus bei numatyti galimas kultūros paveldo administravimo perspektyvas.

Darbo uždaviniai:

1. Teoriškai išanalizuoti paveldo sampratos ir viešosios politikos įgyvendinimą kultūros pavelde.
2. Apibūdinti paveldosaugos raidą Lietuvoje, atskleidžiant atitinkamam laikmačiui būdingas tendencijas.
3. Atskleisti kultūros paveldosaugos problemas Lietuvos konstitucijoje, strateginiuose dokumentuose bei kituose teisės aktuose.
4. Apžvelgti Lietuvos Respublikos valdymo ir kontrolės institucijas ir jų veiklą, įgyvendinant kultūros paveldo apsaugos valdymą.
5. Išanalizuoti kultūros politikos formavimą ir įgyvendinimą Utenos rajone.
6. Išsiaiškinti kultūros paveldo vystymo perspektyvų ypatumus bei numatyti kultūros paveldo politikos įgyvendinimo tobulinimo kryptis Utenos rajone.

1. PAVELDO SĄVOKA, TIPOLOGIJA IR REIKŠMĖ

1.1. Kultūros paveldo sampratos ir jų elementai

Žmogaus dvasinių ir materialinių vertybių kūrimas privertė jį susimąstyti apie jų išsaugojimą, išliekamąją vertę, pradėjo formuotis paveldo samprata. Jau „paveldo“ ištakas galima pastebėti antikoje. Laikui bėgant „paveldo“ sąvoka bei supratimas apie saugotinus dalykus keitėsi. XIX amžiuje formuojami terminai paminklų apsaugai, istorinėm įžymybėm, reliktam, senienom. Tarpukario Lietuvoje apibūdinamos kultūros vertybės, kultūros turtas.

Daugelyje Europos šalių XX a. minima „kultūros paveldo“ sąvoka, nors dar tebenaudojamas „paminklo“ terminas.

Kiekvienos šalies istorinėje raidoje galima pastebėti įvairių materialinių ir dvasinių vertybių. Tai rodo kiekvienos šalies laimėjimus ir praradimus. Paveldas įvairiai apibūdinamas literatūroje. J. Bučas (1993)¹ pateikia skirtumą tarp sąvokų palikimas, paveldas, kultūros paveldas. Palikimą įvardina kaip praeities palikimą, o paveldą, tai ką galima pasiimti iš praeities ir naudoti kaip nuosavybę. Kultūros paveldo vertybės, tai ką galima iš kultūros paveldo atsirinkti, jas naudoti ir išsaugoti ateičiai.

Nacionaliniuose teisės aktuose paveldas skirstomas į gamtos ir kultūros paveldą, skirstomas į gamtos ir kultūros paveldo objektus (žr. 1 pav.).

UNESCO Pasaulio paveldo sąrašė² paveldas yra skirstomas į kultūros, gamtos ir mišraus tipo paveldą, kur mišrųjį paveldą sudaro kultūros ir gamtos bendros sąveikos sukurti objektai. UNESCO Pasaulio paveldo sąrašą „sudaro visai žmonijai reikšmingos ir išskirtinę visuotinę vertę turinčios kultūros ir gamtos paveldo vertybės (angl. World Heritage List), kurių šiuo metu yra 1154, esančios 167 valstybių narių teritorijose (897 kultūros paveldo, 218 gamtos paveldo ir 39 mišrios - gamtos ir kultūros paveldo) (2021-08-01 duomenimis)“³.

1972 m. priimtoje UNESCO Pasaulinio kultūros ir gamtos paveldo apsaugos konvencijoje⁴ yra teigiama, kad kiekvienos tautos paveldą būtina pažinti ir saugoti.

Lietuvos Respublikos nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos įstatyme⁵ pateikiama kultūros paveldo sąvoka: „Kultūros paveldas – karta iš kartos paveldimos, perimamos, sukurtos ir perduodamos kultūros vertybės, svarbios etniniu, istoriniu, estetiniu ar moksliniu požiūriu“.

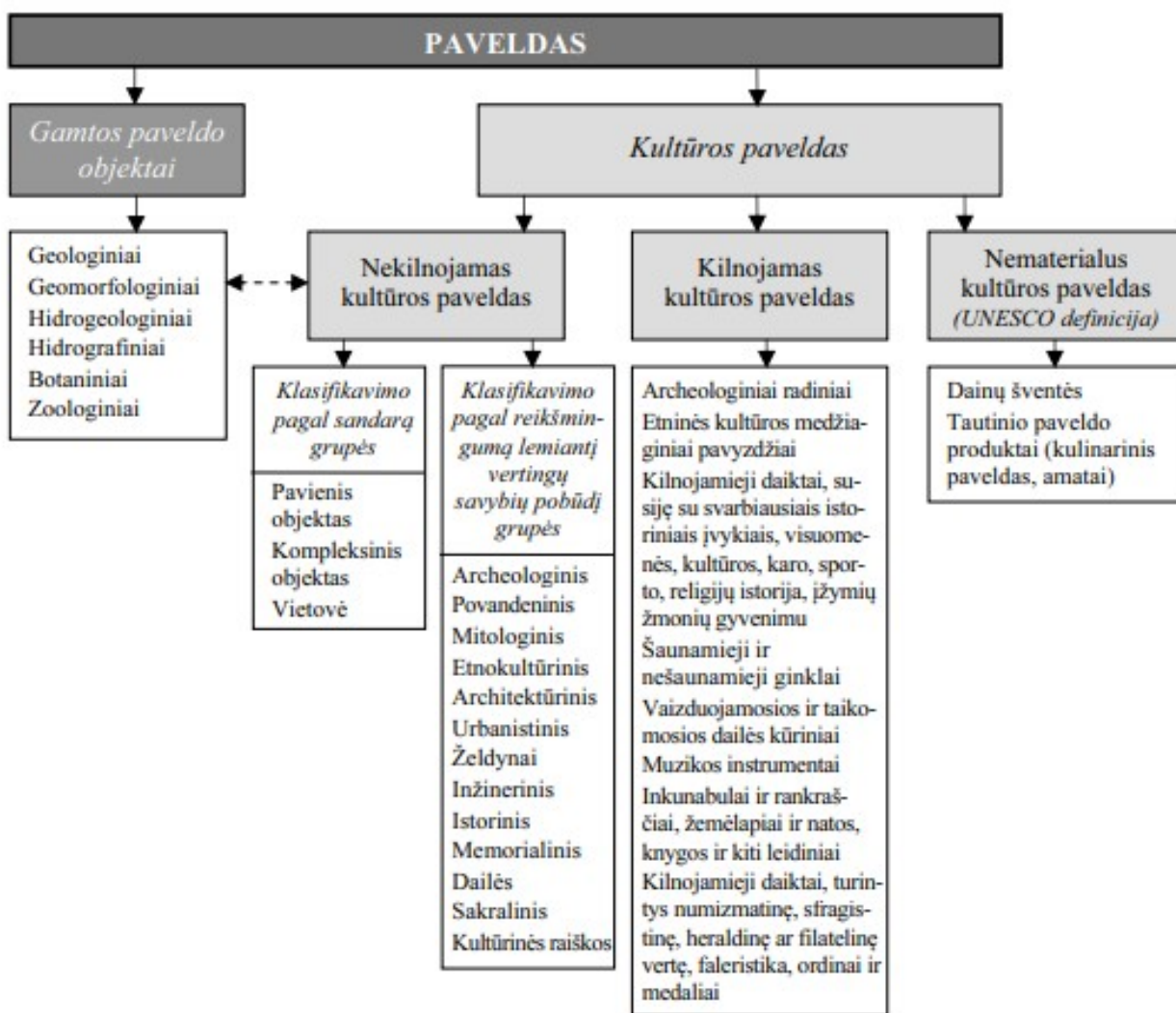
1 Bučas, J., Palikimas ar paveldas?. Naujasis dienovidis, 1993, Nr. 17, .P. 6.

2 UNESCO Pasaulio paveldo sąrašas. Prieiga per internetą: <<https://unesco.lt/kultura/pasaulio-paveldas/pasaulio-paveldo-sarasas>> (Žiūrėta 2021 09 12).

3 Ten pat.

4 UNESCO Pasaulinio kultūros ir gamtos paveldo apsaugos konvencija. Prieiga per internetą: <<https://unesco.lt/kultura/pasaulio-paveldas/pasaulio-paveldo-konvencija>> (Žiūrėta 2021 09 08).

5 Lietuvos Respublikos nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos įstatymas. Prieiga per internetą: <<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.15165?jfwid=32wf8muu>>. (Žiūrėta 2021 08 08).

1 pav. Paveldo samprata ir struktūra. Cituota iš: < <file:///C:/Users/PC/Downloads/637-Article%20Text-2547-1-10-20111026.pdf>.> P. 357-372

Čepaitienė R (2010)⁶ pateikia paveldo sampratos daugialypumą ir jo interdisciplinišką pobūdį, į paveldą žiūri kaip į istorijos ir kultūros istorijos elementą, kurį lemia kultūros paminklo apibrėžtis, aiškinamos paveldo sąsajos su tapatumo koncepcijomis ir ideologija, kartu nagrinėjama ir paveldo naikinimo tipologija.

Kultūros paveldas klasifikuojamas į materialų ir nematerialų kultūros paveldą, kas ir rodo kultūrų įvairovę.

Visuotinėje lietuvių enciklopedijoje D. Varnaitė teigia, kad pagal UNESCO Pasaulinio kultūros ir gamtos paveldo apsaugos konvenciją, materialųjį kultūros paveldą sudaro: „paminklai (architektūros, dailės kūriniai, archeologinio pobūdžio struktūros ar radiniai), ansambliai (izoliuotos

⁶ Čepaitienė, R. Paveldosauga globaliajame pasaulyje. Mokslinė monografija. Vilnius, Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2010.

arba susietos statinių grupės, kurių architektūra yra susijusi su kraštovaizdžiu), įžymios vietovės (žmonių ir gamtos kūriniai)⁷.

Nematerialus kultūros paveldas (pagal UNESCO Nematerialaus kultūros paveldo apsaugos konvenciją) – tai „ilgainiui nusistovėjusi veikla, vaizdai, raiškos formos, žinios, įgūdžiai, t. p. su jais susijusios priemonės, objektai, žmogaus veiklos produktai ir su jais susijusios kultūrinės erdvės, tam tikrų bendruomenių pripažintos kaip kultūros paveldo dalis“⁸. Nematerialų kultūros paveldą galima apibūdinti per žodines kūrybos tradicijas bei raiškos formas, tokias kaip kalba, scenos menas, papročiai, apeigos ir šventiniai renginiai, mokslo sritys, susijusios su gamta ir visata, tradiciniai amatai.

Glemža J., R. (2002)⁹ apibūdindamas materialinį kultūros paveldą teigia, kad tai yra iš praeities išlikę materialiniai objektai bei su jais susijusios vietovės. Materialiems objektams priklauso tam tikra vertė, architektūrinė, etnologinė, archeologinė, istorinė, religinė, memorialinė, urbanistinė, mokslinė, meninė, mitologinė. Autorius materialinį kultūros paveldą skirsto į kilnojamą ir nekilnojamą.

Kilnojamasis kultūros paveldas sudarytas iš žmogaus ir visuomenės vertingiausiai sukurtų medžiaginių kūrinių ir daiktų, turinčių kultūrinę vertę ir jiems priklauso archeologinis, istorinis, etninis, religinis, techninis, kultūrinis, mokslinis vertingumas¹⁰.

Nekilnojamasis kultūros paveldas sudarytas iš objektų, jų grupių ir ansamblių, bei su jais susijusios vietovės. Šie objektai pasižymi kultūrine vertimi ir jiems priklauso archeologinis, etnologinis, mitologinis, memorialinis, istorinis, religinis, architektūrinis, techninis, technologinis, urbanistinis, meninis, mokslinis vertingumas. Prie nekilnojamųjų kultūros vertybių reikėtų priskirti ir kilnojamos istorinės ar meninės vertybės, kurios yra kultūros paveldo objektuose, tokiuose kaip statiniai¹¹.

Kultūros paveldas priklauso kiekvienai valstybei, tai yra tose valstybėse gyvenančių tautų kūrybos rezultatas įvairiuose istoriniuose etapuose, tai yra visuomenės evoliucija, jos praeities rodiklis. Praeities vertingą informaciją, kurios nerandama rašytiniuose šaltiniuose, pateikia atliekami archeologiniai tyrimai, atskleidžiamas tautos istorinis atminimas.

Pasak K. Palšytės (2017)¹² kultūros paveldas, tai simbolis, įprasminantis materialias bei nematerialias vertes buvo vertinamas ne iš karto ir sunkiai prognozuojamos jo būsimos kryptys.

7 Varnaitė, D. Kultūros paveldas. Visuotinė lietuvių enciklopedija. Prieiga per internetą: <<https://www.vle.lt/straipsnis/kulturos-paveldas/>> (Žiūrėta 2021 08 18).

8 D. Varnaitė, D. Kultūros paveldas. Visuotinė lietuvių enciklopedija. Prieiga per internetą: <<https://www.vle.lt/straipsnis/kulturos-paveldas/>>. (Žiūrėta 2021 08 18).

9. Glemža, J., R. Nekilnojamo kultūros paveldo apsauga ir tvarkymas. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2002, P. 8.

10 Ten pat.

11 Ten pat.

12 Palšytė, K. Nematerialaus paveldo vadybos strateginės kryptys materialiuose kultūros paveldo objektuose: Panemunės pilies atvejis. Prieiga per internetą: <<https://etalpykla.lituanistikadb.lt/object/LT-LDB-0001:J.04~2017~1555676802233/J.04~2017~1555676802233.pdf>>. (Žiūrėta 2021 09 02).

Sistemiškai plėtojant kultūros paveldo politiką per šimtmetį buvo paskelbta virš aštuoniasdešimt šioje srityje, konvencijų, chartijų bei rekomendacijų. Autorė teigia, kad dar tik pradžia nematerialaus paveldo apsaugos sistemai, svarstoma paveldo apimtis ir galimybės jo integravimui į visuomenės gyvenimą, jo objektyvumas, kuriamas naujas požiūris apjungimui skirtingų kultūros paveldo savybių, tai materialumo ir nematerialumo, suteikiant paveldo objektams prasmę, pridėtinę vertę, gyvybės įkvėpimą.

Kultūros paveldas yra teisiškai įteisintas ir saugomas. Saugoma taip pat ir dar neiširta, teisiškai neįteisinta kultūros paveldo dalis. Kaip teigia J. R. Glemža (2002)¹³ kultūros paveldas priklauso nuo to, kiek jis yra iširtas, kaip įvertintas ir kaip teisiškai įteisintas. Kultūros objektų tyrimui ir vertinimui pasitelkiamos ir kitos mokslo šakos, tokios kaip archeologija, etnografija, istorija, architektūra, urbanistika, dailė. Objektai teisiškai vertinami pagal toms mokslo šakoms įteisintus būtinus kriterijus.

Kultūros paveldui yra svarbus jo autentiškumas. Pagal autentiškumą nustatoma kultūros paveldo objekto vertė, jo įteisinimas, saugojimas ir kaip atliekami tvarkymo darbai. 1994 metais buvo priimtas UNESCO ir ICOMOS „Naros“ dokumentas¹⁴, kuris pateikia autentiškumo sampratą, jo reikšmingumą ir vertinimą. Didelis dėmesys turi būti skiriamas bendruomenėms, kurios pripažintų paveldo autentiškumą vertę ir poreikius paveldo procesuose.

Anot S. Kulevičiaus (2006)¹⁵, „Naros“ dokumentas pateikia universalią, reliatyvią paveldo autentiškumo sampratą, kurioje yra akcentuojama įvairios medžiaginės ar nemedžiaginės kultūros paveldo raiškos formos ir būdai.

Svarbiausi dokumentai apibūdinantys kultūros paveldo savybių raidą pateikiami 1 lentelėje.

Lietuva yra pasirašiusi UNESCO Pasaulio kultūros ir gamtos paveldo apsaugos konvenciją bei Europos architektūros paveldo apsaugos konvenciją, tai reiškia, kad prisiėmė tarptautinę pareigą, būtinybę tyrimui, identifikavimui bei inventorinimui.

Kaip teigia R. Čepaitienė (2005)¹⁶, modernioji paminklosauga atsirado dėl spartaus industrializacijos ir modernizacijos proceso, kas sudarė sąlygas apsaugoti istorinius paminklus daugelyje šalių. XIX-XX a. sandūroje, esant nepalankiom istorinėm aplinkybėm, Lietuvoje kultūros paveldui vyravo tik neprofesionalus antikvarinis ir archeologinis interesas. Paskelbus Lietuvoje nepriklausomybę, pradėta formuoti juridiniai – administraciniai šią kultūros sritį reguliuojantys pagrindai, tačiau Lietuvoje, dėl palyginti silpnai pasireiškusių modernizacijos, industrializacijos ir

13. Glemža, J., R. Nekilnojamo kultūros paveldo apsauga ir tvarkymas. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2002, P. 8.

14. UNESCO ir ICOMOS „Naros“ autentiškumo dokumentas. Prieiga per internetą:

<https://unesco.lt/images/Pasaulio_paveldo_konvencija_ir_gyvendinimo_gaires_2016.pdf> (Žiūrėta 2021 09 12).

15. Kulevičius, S. Kultūros paveldo autentiškumo esmės beiškant. Prieiga per internetą:

<https://www.academia.edu/35550977/Kult%C5%ABros_paveldo_autenti%C5%A1kumo_esm%C4%97s_bei%C5%A1kant> (Žiūrėta 2021 09 15).

16. Čepaitienė, R. Laikas ir akmenys: kultūros paveldo sampratos moderniojoje Lietuvoje.- Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2005, P. 119.

urbanizacijos nebuvo reikiamo intereso praeities materialiajam paveldui. Netgi atvirkišciai, praeitis buvo laikoma kaip atsilikusi ir gedinga, visuomenė buvo linkusi nuo praeities atsiriboti, paveldą laikyti kaip bevertį, stengėsi jo atsikratyti.

1 lentelė. Kultūros paveldo savybių raidai svarbiausi dokumentai

Dokumentas	Priėmimo data	Dokumento esmė
Tarptautinė paminklų ir jų kompleksų konservavimo ir restauravimo chartija.	1964 m.	Pažyminti „paminklinio paveldo“ sampratos pabaigą ir naujo laikotarpio pradžia.
UNESCO Nematerialaus kultūros paveldo apsaugos konvencija.	2003 m.	Į paveldo sąvoką įtraukianti nematerialų paveldą, pateikianti jo apibrėžimą ir raiškos sritis.
Kvebeko deklaracija dėl vietovės dvasios išsaugojimo.	2008 m.	Įvardintos grėsmės vietos dvasios išsaugojimui, pateikiamos rekomendacijos, kaip ją išlaikyti, susitelkiant ties nematerialiojo paveldo perdavimo problemomis.
Kultūros paveldo vertės visuomenei pagrindų konvencija.	2005 m.	Atsigręžiama į visuomenės vaidmenį saugant paveldą, jos įtraukimą į paveldosaugos sritį.
UNESCO Pasaulio kultūros ir gamtos paveldo apsaugos konvencija.	1972 m.	Nustatyta, kad paveldo identifikavimas, globa, išsaugojimas (konservavimas), prezentavimas ir perdavimas ateinančioms kartoms yra visų pirma tos valstybės pareiga.
Europos Sąjungos Europos architektūros paveldo apsaugos konvencija. (Granados konvencija).	1985 m.	Saugotinių paminklų, pastatų grupių ir zonų identifikavimui kiekviena šalis įsipareigoja atlikti inventorizaciją, o grėsmės atitinkamam objektui atveju – kaip galima greičiau parengti reikiama dokumentaciją.
Kultūros paveldo vertės visuomenei pagrindų konvencija.	2005 m.	Su kultūros paveldu susijusios teisės yra neatskiriamos nuo teisės dalyvauti kultūriniame gyvenime, pripažinti individualią ir kolektyvinę atsakomybę už kultūros paveldą, jo išsaugojimą, pripažinti tvarų naudojimo tikslą.
Naros autentiškumo dokumentas.	1994 m.	Pateikia universalesnę, reliatyvistinę paveldo autentiškumo sampratą, kuri akcentuoja įvairias medžiagines ar nemedžiagines kultūros paveldo raiškos formas ir būdus.

Sudaryta darbo autoriaus.

Nacionalinė kultūros paveldo išsaugojimo politika Lietuvoje yra formuojama Seimo, Vyriausybės ir Kultūros ministerijos. Kultūros paveldo išsaugojimo politikos formavimui įtakoja Valstybinės kultūros paveldo komisijos teikiami paveldosaugos patirties ir tendencijų vertinimai, analizė ir siūlymai. Kultūros paveldo apsaugos politikos ir strategijos formavime dalyvauja Valstybinė kultūros paveldo komisija, kuri teikia siūlymus Seimui, prezidentui, Vyriausybei ir kitoms valstybės institucijoms. Ši komisija svarsto ir apibūnina siūlymus dėl kultūros paveldo vertybių paskelbimo kultūros paminklais ar jų apsaugos panaikinimo.

Kultūros paveldo administravimą įgyvendina Kultūros paveldo departamentas prie Kultūros ministerijos ir Kultūros paveldo departamento teritoriniai padaliniai, Kultūros paveldo departamento įkurtas Kultūros paveldo centras, savivaldybių kultūros paveldo skyriai ar už kultūros paveldą atsakingi asmenys, Kultūros ministerijos Saugomų teritorijų ir paveldo apsaugos skyrius.

Savivaldybėse Lietuvos Respublikos Konstitucijos ir įstatymų nustatytas nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos funkcijas atlieka savivaldybės institucijos teisės aktų nustatyta tvarka¹⁷.

Apibendrinant galima teigti, kad kultūros paveldą ir jo objektus sudaro materialios ir nematerialios kultūros vertybės, kurios yra paveldimos, perimamos iš kartos į kartą, kuriamos ir perduodamos svarbiu istoriniu, etniniu, estetiniu, moksliniu požiūriu. Kultūros paveldas priklauso kiekvienai valstybei, tai yra tose valstybėse gyvenančių tautų kūrybos rezultatas įvairiuose istoriniuose etapuose, tai yra visuomenės evoliucija, jos praeities rodiklis. Kultūros paveldas priklauso nuo to, kiek jis yra ištirtas, kaip įvertintas ir kaip teisiškai įteisintas. Kultūros paveldui yra svarbus jo autentiškumas. Pagal autentiškumą nustatoma kultūros paveldo objekto vertė, jo įteisinimas, saugojimas ir kaip atliekami tvarkymo darbai.

1.2. Viešoji politika kultūros paveldo aspektu

Terminas, kaip viešoji politika, nėra naujas, tačiau jis vartojamas nuo XX a. septintojo dešimtmečio pabaigos, nes tuo metu viešoji politika ir jos funkcijos, procedūros, metodai pripažįstama įvairiose šalyse ir viešoji politika tampa gana savarankiška.

Pagal A. Jankauską, E. Kūrį, J Navogrockienę (1997)¹⁸ politinės filosofijos traktatuose senieji mąstytojai dažnai parodydavo, kokia yra valdžios politika, kokios jos yra formuojančios jėgos, koks jų poveikis visuomenės raidai. Pagal Aristotelį terminas „politea“ tapatinamas su miesto piliečiais, vertinant, kokia yra valstybės valdymo struktūra, kokios yra jos funkcijos. Kai kurių autorių nuomone, kurie analizavo viešosios politikos turinį, viešajai politikai būdinga moralumas, sugebėjimai, išsilavinimas motyvai, kaštai ir pan.

Viešoji politika yra įvairiai aiškinama. A. Raipa (2001)¹⁹ teigia, kad viešoji politika apibūdina elgseną, veiksmus valdžios institucijų, oficialių asmenų, tai lyg ir valdžios išreikšta valia, norint pateisinti savo elgseną. A. Raipos (2015) nuomone: „Viešoji politika – tai tarsi atsakas į visuomenės

¹⁷ Lietuvos Respublikos nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos įstatymas. Prieiga per internetą:

<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.15165?jfwid=32wf8muu> . (Žiūrėta 2021 09 08).

¹⁸ Jankauskas, A., Kūris, E., Navogrockienė, J. Lietuvos politinės partijos ir partinė sistema. Kaunas: Naujasis lankas, 1997, P. 34.

¹⁹ Raipa, A. Viešoji politika ir analizė. Viešojo administravimo politinis kontekstas, Viešasis administravimas, Kaunas, 2001, P. 22.

grupių poreikius, reikalavimus, interesus, skundus, prašymus, susijusius su valdžios institucijų, jų biurokratinio personalo veikla“²⁰.

Per viešąją politiką dėmesio sulaukia valdžios ir valdymo institucijos, politinė elgsena ir procesai, viešosios politikos procedūros, kurios siejasi su politikos įgyvendinimu, sprendimų priėmimu, politikos veiksmais²¹. Pasak F. Fischer, G. J Miller (2017)²², viešojoji politika dėmesį daugiau koncentruoja į visuomenę, į jos politines problemas, o ne pačią viešąją politiką.

A. Bučinskas, A. Raipa, A. Pauliukevičiūtė (2010)²³ pastebi, kad tarp politikos ir kultūrinių jėgų tarpininkauja viešojoji politika, pasitelkdama administravimą ir biurokratiją

W. Parson (2001)²⁴ nuomone, nagrinėjant viešosios politikos sampratos raidą, matyti, kad viešosios politikos sampratos raida buvo siejama su civilizacijos raida ir plėtra, nes tam turėjo įtakos istoriniai pokyčiai, kurie reikalavo sistemingai, racionaliai valdyti valstybę, organizuoti komercinę veiklą ir gamybą, planuoti, koordinuoti ir ieškoti įvairių būdų, atliekant biurokratinę kontrolę.

Iš priimtų sprendimų matyti, koks yra viešosios politikos turinys, kokios yra jos veiklos kryptys, kokie yra geriausi priimami sprendimai, o tai turi įtakos kuriant teisėtvarką, potvarkius, administracinio reguliavimo taisykles. Dažnai viešąją politiką suvokiame pagal tai, ką atlieka valdžios institucijos, o ne apie tai, ką jos yra numačiusios ir ką ruošiasi atlikti. Kiekvienas priimtas sprendimas, ar atliktas jo pakeitimas, tai bus sėkmingas įstatymo įgyvendinimas ir, kad bus sėkmingi ir spartūs pokyčiai tam tikrose viešojo sektoriaus sferose (Anderson. 1994)²⁵. Priimtas, pakeistas sprendimas neapsprendžia, kad jis bus sėkmingai įgyvendintas.

Pasak A. Pauliukevičiūtės ir A. Raipos (2009),²⁶ viena iš viešosios politikos sričių yra kultūros politika, tačiau yra sudėtingiau formuluojama jos politika, parenkama atitinkamos ir labiausiai deramos administravimo formos, išvelgiamos svarbiausios srities problemos ir nustatomi prioritetiniai tikslai, nes sunkiai yra apibrėžiama pati kultūra. A. Pauliukevičiūtė, A. Raipa, (2009)²⁷ teigia, kad kultūros politiką nagrinėjo įvairūs viešosios politikos tyrinėtojai, tačiau dar nėra parengtos tikslios kultūros politikos sąvokos, kuri turėtų būti įvertinta mokslo leidiniuose, akademinėse bendruomenių kontekste.

20 Raipa, A. Viešojoji politika ir viešasis administravimas: raida, struktūra ir sąveika. 2015, p. 11.

21 Ten pat.

22 Fischer, F., Miller, G., J. Handbook of public policy analysis: theory, politics, and methods. Routledge, 2017, P. 56.

23 Bučinskas, A., Raipa, A., Pauliukevičiūtė. A. Modern aspects of implementation of cultural policy. Tiltai, 2010, 4, P. 1-13.

24 Parsons, W. Viešojoji politika. Vilnius: Eugrimas. 2001, P. 102.

25 Anderson, J. Public Policymaking. Boston: Princetone, 1994, P. 34.

26 Pauliukevičiūtė, A., Raipa, A. Šiuolaikinės kultūros valdymo tendencijos Europos Sąjungoje. Viešojoji politika ir administravimas, 2009 Nr. 29 P. 100. Prieiga per internetą: < <https://repository.mruni.eu/bitstream/handle/007/12417/1232-2344-1-SM.pdf?sequence=1&isAllowed=y>> (Žiūrėta 2021 09 25).

27 Pauliukevičiūtė, A., Raipa, A. Šiuolaikinės kultūros valdymo tendencijos Europos Sąjungoje. Viešojoji politika ir administravimas, 2009 Nr. 29 P. 100. Prieiga per internetą: < <https://repository.mruni.eu/bitstream/handle/007/12417/1232-2344-1-SM.pdf?sequence=1&isAllowed=y>> (Žiūrėta 2021 09 25).

B. Thompson, S Kirby, K. Smith, (2016)²⁸ pastebi naują kultūros vaidmenį tai, kad kultūra formuoja žmonijos elgseną, vaizduotę bei mąstymą. J. Carroll, M Clasen, E. Jonsson, (2020)²⁹ apibrėžia kultūrą kaip dinamišką pokyčių, kūrybingumo ir naujų galimybių atsiradimo šaltinį.

Kultūros politika apibrėžiama sudėtingiau. Pasak A. Rimkutės (2009)³⁰, kultūros politika reguliuoja šalies kultūrinį gyvenimą, apimdama konkrečius valstybės veiksmus iš vienos pusės, o iš kitos pusės kultūros politika apima mokslą ir teoriją apie veiksmų atlikimą.

A. Pauliukevičiūtė, A. Raipa (2014)³¹ kultūros politiką apibrėžia kaip specifinį ir visuomenės poreikių tenkinimą nukreiptą kultūros sektorių. Kultūrinė politika yra planuota ir organizuota veikla, kuri kuriama kultūros palikimo ir vertybių išsaugojimui, jo puoselėjimui, skatinant išlaikyti kultūrinį kūrybiškumą. Svarbus yra kultūros ir meno politikos atskirimas (Gajic, 2011)³².

K. Mulcahy (2006). nuomone: „kultūros politika apima daug platesnį veiklos spektrą nei buvo nagrinėjama pagal meno politiką. Nors meno politika buvo veiksmingai apsiribojusi ties estetinių problemų sprendimu, tačiau pertvarkos į kultūros politiką reikšmę galima pastebėti, įrodant jos kultūrinio identiteto, vertinimo ir istorinės dinamikos akcentus“³³.

Visuomenėje ir tarp visuomenių spręsti bei įgyvendinti sudėtingus, kompleksinius klausimus padeda kultūros politika.

Kultūros politikoje yra vykdomas numatytas veiksmų planas, kurį galima įvardinti kaip politikos procesą ar ciklą. Nagrinėjant kultūros politikos ciklo procesą, remiamasi viešosios politikos ciklo teorijomis.

Politikos ciklo modelis iliustruoja politikos sprendimų gyvavimo ciklą ir sprendimų įgyvendinimo būdus. Modelio pagalba galima nustatyti politikos proceso etapus. Tai dinamiškas modelis, kuriame etapai yra vienas kitą veikiantys (Höchtel, Parycek & Schöllhammer, 2016)³⁴.

Politikos ciklas yra skirstomas į etapus, kurie nuosekliai eina nuo problemos atsiradimo iki rezultatų pasiekimo ir tolimesnių politinių sprendimų koregavimo. Jis turi būti suprantamas kaip priemonė teoriškai politikos atsiradimui ir įgyvendinimui.

28Thompson, B., Kirby, S., Smith, K. Culture shapes the evolution of cognition. Proceedings of the National Academy of Sciences, 2016 113 (16).

29Carroll, J., Clasen, M., Jonsson, E. Evolutionary Perspectives on Imaginative Culture, 2020.

30 Rimkutė, .A. Kultūros politika ir kultūros industrija: tradicinis santykis ir nauji iššūkiai. Respectus philologicus, 2009 15 (20), P. 62-75.

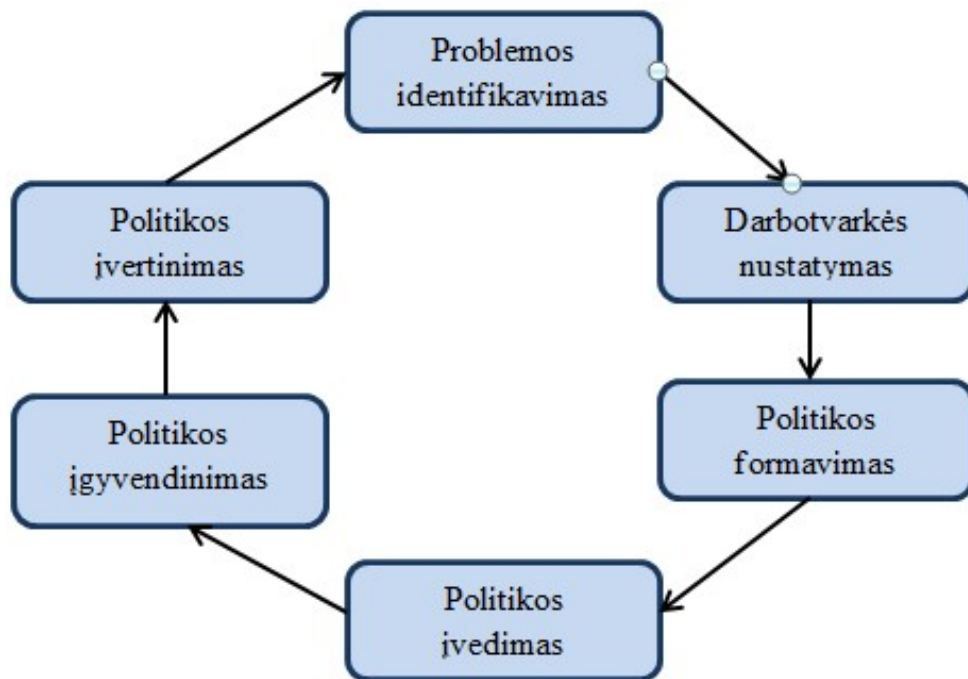
31Pauliukevičiūtė, A., Raipa, A. Kultūros politikos įgyvendinimas: teorinis konceptualizavimas ir modeliai, 2014, P 246. Prieiga per internetą: <[file:///C:/Users/PC/Downloads/2037-4939-1-PB%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/PC/Downloads/2037-4939-1-PB%20(1).pdf)> (Žiūrėta 2021 09 25).

32Gajic, M. A brief outlook of cultural policies – challenges and importance (with case of Serbia). An International Conference on the Political, Economic and Cultural Dimensions of EU Foreign Policy, 2011. Prieiga per internetą: <[http://www.culturaldiplomacy.org/cde/content/articles/conference/participant-papers/A_brief_outlook_of_cultural_policies_-_challenges_and_importance_\(Serbia\).pdf](http://www.culturaldiplomacy.org/cde/content/articles/conference/participant-papers/A_brief_outlook_of_cultural_policies_-_challenges_and_importance_(Serbia).pdf)> (Žiūrėta 2021 09 30).

33 Mulcahy, K., V. Cultural policy: Definitions and theoretical approaches, 2006. The journal of arts management, law, and society, 35(4), P. 319-330.

34Höchtel, J., Parycek, P., Schöllhammer, R. Big data in the policy cycle: Policy decision making in the digital era, 2016. Journal of Organizational Computing and Electronic Commerce, 26(1-2), P. 147-169.

E. Furman, A. Šerikova (2007)³⁵ pateikia sekančius etapus: problemos identifikavimas, darbotvarkės nustatymas, politikos formavimas, politikos įvedimas, politikos įgyvendinimas, politikos įvertinimas (žr. 2 pav.).

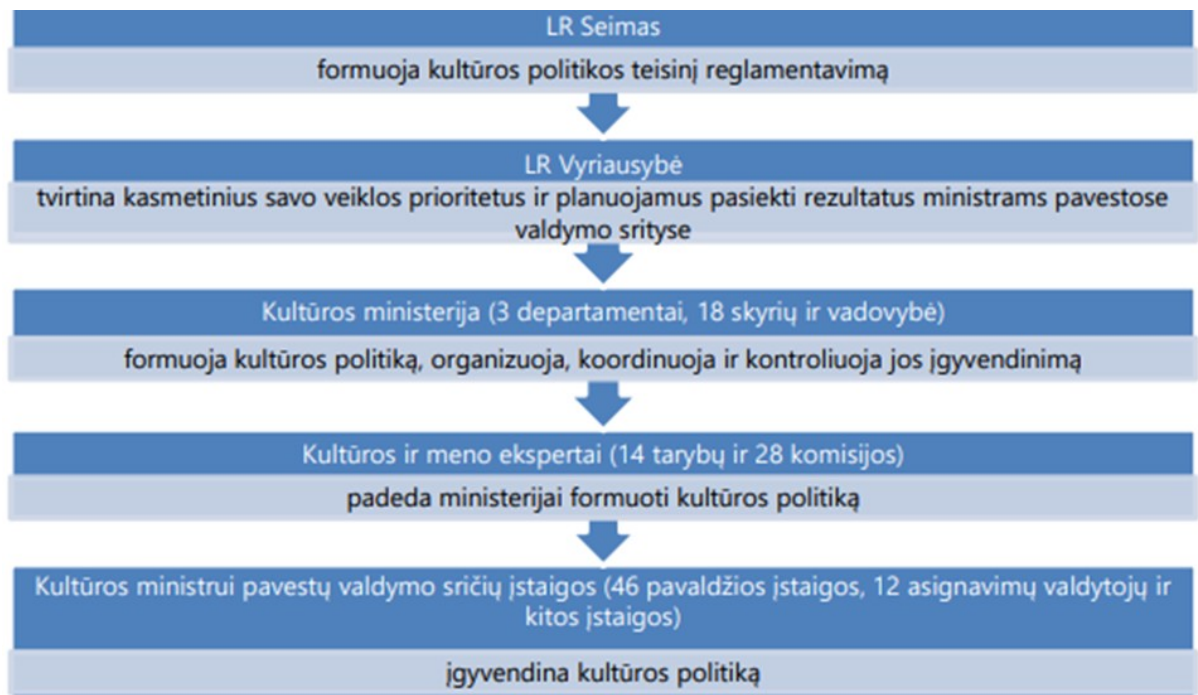
2 pav. Viešosios politikos proceso ciklas. Cituota iš: Furman, Šerikova, 2007; Höchtel, Parycek, Schöllhammer, 2016.

Kultūros politikos įgyvendinimui, svarbus vaidmuo tenka institucijoms, kurios įgyvendina kultūros politiką. Jų sėkminga veikla priklauso nuo daugelio veiksnių, tokių, kaip šalies ekonominė padėtis, darbo pasidalijimas, socialiniai pokyčiai, kokios galimybės tarptautinei kultūros sklaidai ir kt. (Raipa, Pauliukevičiūtė 2009)³⁶.

Kultūros politikos formavimo ir įgyvendinimo institucijos pateiktos 3 pav.

³⁵Furman, E., Šerikova, A. Viešosios politikos darbotvarkė: samprata, elementai ir formavimo modeliai, 2014. Prieiga per internetą: <file:///C:/Users/PC/Downloads/27046-Article%20Text-88294-1-10-20200702.pdf >. (Žiūrėta 2021 10 01).

³⁶Raipa, A., Pauliukevičiūtė, A. Kultūros politika: nauji prioritetai. Viešasis administravimas, 2009 Nr. 3/4 P. 101.

3 pav. Kultūros politiką formuojančios ir įgyvendinančios institucijos. Cituota iš: Valstybinio audito ataskaita, 2017.

Lietuvos Respublikos Seimas atsako už kultūros politikos įstatymų bazės formavimą. Lietuvos Respublikos Vyriausybė tvirtina veiklos programa, tikslus bei uždavinius. Kultūros ministerija yra kultūros politikos įgyvendinimo strategijos rengėja, organizuoja, koordinuoja ir ją įgyvendina. Kultūros ministerija yra valstybės politikos formuotoja, organizuoja, koordinuoja kontroliuoja jos įgyvendinimą kultūros ministrui pavestose valdymo srityse. Viena iš valdymo sričių yra kultūros paveldas. Kultūros ministerijos patariamieji organai (tarybos ir komisijos) padeda ministrui formuoti kultūros politiką jam pavestose valdymo srityse. Pavaldžios įstaigos (įstaigos prie ministerijos) – įsteigtos valstybės politikos įgyvendinimui ir kultūros politikos įgyvendinimui aptarnauti³⁷.

Apibendrinant galima teigti, kad viešąją politiką itakoja sprendimų rengimas ir jų įgyvendinimas, nes viešoji politika dažniausiai suvokiama priklausomai nuo to, ką valdžios institucijos atlieka, neatsižvelgiant į tai, ką jos yra numačiusios atlikti ateityje. Priimti įstatymai, ar atlikti jų pakeitimai neužtikrina sėkmingo įstatymo įgyvendinimo, sparčių pokyčių vienoje ar kitoje viešojo sektoriaus sferoje.

37 Valstybinio audito ataskaita. Kaip kultūros ministerija formuoja kultūros politiką, organizuoja ir kontroliuoja jos įgyvendinimą, 2017. Prieiga per internetą: <<file:///C:/Users/PC/Downloads/kaip-kulturos-ministerija-formuoja-kulturos-politika-organizuoja-ir-kontroliuoja-jos-igyvendinima.pdf>>. (Žiūrėta 2021 10 03).

2. PAVELDOSAUGOS RAIDA LIETUVOJE

Profesorė Daujotytė V. (2013) teigė: „Tauta yra bendruomenė, turinti kultūros paveldą, niekada paveldas visai nesunyksta. Niekada nebūna taip, kad žmogus neturėtų, ko saugoti. Paveldosauga priklauso bendrajai egzistencinei saugai. Bet turi ir savo atskirus principus. Bet paveldas priklauso visiems, panašiai kaip savo atskiru būdu visiems priklauso žemė, vandenys ir dėl jų reikia bendrų susitarimų.“³⁸

Paveldosauga tyrinėja žmonių bendruomenių gyvenimo būdą dabar ir praeityje, akcentuojant socialinę, materialią ir intelektualinę jų kultūros raišką. Paveldosaugai rūpi, ką daryti su konkrečiu pastatu ar kraštovaizdžiu. Lietuvos Respublikos nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos įstatyme³⁹ numatyti reikalavimai paveldosaugai, tai kokios turi būti kultūros paveldo objekto ar vietovės valdymo, naudojimo, disponavimo sąlygos ir apsaugos zonos tvarkymo bei naudojimo specialiosios sąlygos, įstatymų ir kitų teisės aktų nustatytos vertingosioms savybėms apsaugoti.

Paveldosaugos ir paveldotvarkos darbai Europos šalyse prasidėjo žymiai anksčiau negu Lietuvoje. A. Dziegoraitienė (2005) teigia, kad „prieškario metais remiantis Vakarų paveldosaugininkų klasifikacija, galima išskirti 3 didžiausias paveldosaugos disciplinos koncepcijas – antikvarizmą (Vakarų šalyse susiformavusį Renesanso laikais, o Lietuvoje – XVIII–XIX amžiais ir užsitęsusių iki pat sovietmečio), elementinę paveldosaugą (pagal F. Choay datavimą, Vakaruose XIX a. – iki 1964 m., o Lietuvoje sovietmetis) ir kompleksinę paveldosaugą“⁴⁰.

Pasak J., R. Glemžos (2002)⁴¹, Baroko architektūros laikotarpiu (XVI–XVII a.) dar nebuvo sampratos apie paveldosaugą. Po 1795 m. Lietuvai patekus į carinės Rusijos imperijos sudėtį, netekus valstybinio savarankiškumo, taip pat nebuvo sąlygų atsirasti paminklosaugai. XIX a. buvo nesirūpinama Lietuvos praeities paminklais. Carinė valdžia nepalankiai žiūrėjo į Lietuvos kultūrinį palikimą. Rusijos imperijos lediniuose buvo pateikiama istorinės vertybės, kurios buvo susiję su Rusija ar stačiatikybe. Buvo žalojami pastatai, turintys paminklinę vertę. Bažnyčios buvo verčiamos cerkvėmis ar kitos paskirties objektais.

38 Daujotytė, V. Veldėti, paveldėti ir saugoti, 2014. . Prieiga per internetą:< <https://www.zurnalasmetai.lt/?p=14663>> (Žiūrėta 2022 04 13).

39 Lietuvos Respublikos nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos įstatymas. Prieiga per internetą:< <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.15165?jfwid=32wf8muu>> (Žiūrėta 2021 10 08).

40 Dziegoraitienė, A., Nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos problemos Lietuvos valstybinio administravimo sistemoje, 2005. Prieiga per internetą:< https://intranet.mruni.eu/upload/iblock/8ae/002_dziegoraitiene.pdf> . (Žiūrėta 2021 10 23).

41 Glemža, J., R. Glemžos, Nekilnojamojo kultūros paveldo apsauga ir tvarkymas. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2002, P. 18.

Glemža J., R. (2002)⁴² nurodo pirmąją paminklotvarkos pradžią ir susidomėjimą Lietuvos kultūros paveldu XVIII a. pabaigą ir XIX pradžią.

Kaip teigia A. Dziegoraitienė (2005),⁴³ XIX a. pabaiga ir XX a. pradžia, tai buvo Lietuvoje tik mėgėjiškas susidomėjimas antikvarinėmis bei archeologinėmis kultūros vertybėmis, nebuvo šios srities specialistų. Tačiau pradeda registruoti archeologijos objektus.

Pasak Kuncevičiaus A., Poškienės J. (2017)⁴⁴ XIX a. pirmoje pusėje Lietuvoje jau galima pastebėti archeologijos mokslo bei archeologijos paveldo apsaugos užuomazgas. XIX a. viduryje pradėjo veikti Vilniaus senienų muziejus ir Vilniaus laikinoji archeologijos komisija, o tai suteikė galimybę įgauti profesionalių paveldo apsaugos bruožų, nes pradėjo formuotis ekspertinės institucijos, imtasi iniciatyvos pradėti rengti paveldo objektų sąrašus, nes numatyta, kad jie yra būtini. Tuo metu archeologijos paveldas buvo centralizuotai kaupiamas, dokumentuojamas ir tyrinėjamas Vakarų Europos valstybės archeologijos mokslo srityje buvo daugiau pažengusios, todėl stengiamasi palaikyti su jomis ryšius. Tačiau šią veiklą sustabdė 1863–1864 m. sukilimas, po kurio jau buvo įgyvendinama „rusiškų pradų atkūrimo“ doktrina.

J., R. Glemža (2002),⁴⁵ XX a. pradžią nurodo kaip paminklotvarkos darbų, pagrįstų „moksliniu restauravimu“ Lietuvoje pradžią. Paveldosaugininkai plėtojo pavienio paminklo tvarkymo ir apsaugos darbus.

Istoriniu praeities paveldu imta rūpintis tik atkūrus Lietuvoje nepriklausomybę, kuriant juridinius ir administracinius paveldosaugos tvarkymo pagrindus. Buvo įkurta Valstybinė archeologijos komisija, kurios tikslas buvo rinkti, saugoti ir tyrinėti Lietuvos praeities liekanas, rūpintis, kad būtų grąžintos išvežtos iš Lietuvos. Tačiau tai neskatino domėtis praeities materialiuoju paveldu dėl tuometinės modernizacijos, industrializacijos ir urbanizacijos. Visuomenė buvo linkusi atsisakyti to, kas buvo išlikę iš praeities. Kuriant tautos savimone, praeities materialiosios vertybės neturėjo įtakos, buvo atsisakoma kultūros paveldo, kuris turėjo lenkiškų šaknų. Tam turėjo įtakos ir tai, kad nebuvo akademinio istorijos mokslo specialisto (Dziegoraitienė, 2005)⁴⁶.

Kaip teigia Glemža J., R. (2002)⁴⁷, 1918–1941 m. paveldosaugos darbų buvo atliekama palyginti nedaug, tačiau vertinant paveldosaugos įstaigas, jų nuveiktus darbus ir jų konservacinę

42 Glemža, J., R. Nekilnojamo kultūros paveldo apsauga ir tvarkymas. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2002, P. 18.

43 Dziegoraitienė, A., Nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos problemos Lietuvos valstybinio administravimo sistemoje, 2005. Prieiga per internetą: https://intranet.mruni.eu/upload/iblock/8ae/002_dziegoraitiene.pdf. (Žiūrėta 2021 10 23).

44 Kuncevičius, A., Poškienė, J., Žvilgsnis į Lietuvos archeologijos paveldo apsaugos ištakas, 2017. Prieiga per internetą: <https://www.readcube.com/articles/10.15388%2Farchlit.2017.18.11690>. (Žiūrėta 2022 04 13).

45 Glemža, J., R. Nekilnojamo kultūros paveldo apsauga ir tvarkymas. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2002, P. 19.

46 Dziegoraitienė, A., Nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos problemos Lietuvos valstybinio administravimo sistemoje, 2005. Prieiga per internetą: https://intranet.mruni.eu/upload/iblock/8ae/002_dziegoraitiene.pdf. (Žiūrėta 2021 11 10).

47 Glemža, J., R. Nekilnojamo kultūros paveldo apsauga ir tvarkymas. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2002, P. 25.

kryptį, galima vertinti teigiamai. O tai rodo, kad buvo atliekami pirmieji paminklotvarkos darbai, jaučiamas visuomenės susidomėjimas paveldu, suprantamas poreikis paminklų išsaugojimui.

Pasak Motuzo R. (2017)⁴⁸ 1918–1940 m. Lietuvoje nebuvo sukurta vientisa paveldo apsaugos sistema, neįtvirtintas aiškus paveldo suvokimas, tačiau nuo XX a. ketvirto dešimtmečio antroje pusėje kultūros paveldo apsaugos sistemoje jau galima matyti kokybiškai naujus teorinius impulsus. Kultūrinėje spaudoje pasirodo probleminiai straipsniai paveldosaugos tematika, diskutuojama paveldo apsaugos temomis plėtojama veikla klubuose.

Antrojo pasaulinio karo metu nukentėjo didelė dalis svarbių meno ir architektūros paveldo objektų. Pokario metu nebuvo vertinama istorinė ir architektūrinė jų reikšmė. Dauguma karo nuniokotų pastatų buvo neremontuojami arba tiesiog griaujami.

Kaip teigia Lileikė M. (2017)⁴⁹, 1940 m. birželio 15 d., okupavus Sovietų Sąjungai Lietuvos Respubliką, buvo pradėta vykdyti aktyvi „kultūrinė revoliucija“ naujosios tarybinės valdžios. Kurios pokyčių sferoje atsidūrė ir kultūros paveldas. Bandytas kuo greičiau integruoti Lietuvą į Sovietų Sąjungos sudėtį rodo ir pirmasis išsamus paminklosauginę veiklą reglamentuojantis dokumentas, tai Lietuvos Kultūros paminklų apsaugos įstatymas, kuris buvo priimtas 1940 m. liepos 20 d., t. y. po mėnesio, nuo okupacijos pradžios ir vienos dienos skirtumu iki Lietuvos TSR paskelbimo Liaudies Seime. Nuo 1940 m. liepos 20 d. iki 1941 m. Lietuvoje buvo vykdomas aktyvus paminklų apsaugos struktūrų kūrimas bei jų veiklos dokumentų rengimas.

Anot Čepaitienės R.,⁵⁰ po Antrojo pasaulinio karo kultūros paminklų apsauga turėjo rūpintis naujai įsteigtos institucijos. 1949 m. kovo 21 d. Ministrų Tarybos nutarimu paminklų apsauga turėjo rūpintis miestų ir apskričių o nuo 1950 m. rajonų, Darbo žmonių deputatų tarybų vykdomieji komitetai, o vadovauti ir kontroliuoti turėjo Architektūros reikalų, Kultūros švietimo įstaigų bei Meno reikalų valdybos prie Ministrų Tarybos. Tačiau, nors ir buvo institucijos atsakingos už kultūros paveldo apsaugą, kurių veikla buvo teisiškai reglamentuota, bet nebuvo dar sukurtos vientisos valstybinės paveldo apsaugos sistemos.

Sovietų okupacijos laikais paminklosauga Lietuvoje kuriama iš naujo, organizuojama teisinė kultūros vertybių apsauga, kuriama teisinė bazė, tačiau buvo taikoma sovietinė sistema ir jos teisiniai aktai.

Glemža J., R. (2002)⁵¹ pateikia paminklosaugos veiklos vertinimą. Pagal jį iki 1975 m. Lietuvoje palaiapsniui buvo kuriama respublikinė ir vietinė paveldosaugos institucijų ir tarnybų sistema.

48 Motuzas, R. Algirdas Mošinskis ir Jurgis Getneris tarpukario Lietuvos paveldosaugos kontekste. Prieiga per internetą: <<file:///C:/Users/PC/Downloads/11611-Article%20Text-13726-1-10-20180220.pdf>>.. (Žiūrėta 2022 04 10).

49 Lileikė, M. Archeologinio paveldo suvokimas ir teisinis reglamentavimas Lietuvoje 1940–1944 m. Prieiga per internetą <https://www.paveldas.lt/uploads/Products/product_78/kp-21-internetui_1_1552499706.pdf> (Žiūrėta 2022 04 11).

50 Čepaitienė, R. Laikas ir akmenys: kultūros paveldo sampratos moderniojoje Lietuvoje. Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2005, P.206.

51 Glemža, J., R. Nekilnojamo kultūros paveldo apsauga ir tvarkymas. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2002, P. 29.

Tuo laikotarpiu taikomi sovietiniai paminklų apsaugos įstatymai bei nuostatai. 1967 m. Lietuvoje priimamas Kultūros paminklų apsaugos įstatymas, ko nebuvo Sovietų Sąjungoje. Juridiškai tvirtinami tuo metu esantys istoriniai, archeologiniai, architektūriniai, dailės ir urbanistiniai paminklų sąrašai.

Reiškėsi ir neigiamas sovietinės santvarkos požiūris dvarams, religiniam paveldui ir Nepriklausomos Lietuvos istoriniam laikotarpiui. Matyti, kad Sovietiniu laikotarpiu dėmesys buvo skiriamas komunistų partijai, sovietinės valdžios istorijai, jos objektams, sovietinių karių kapams bei kapinėms. Tai byloja istorijos paminklų sąrašai (Glemža, 2002)⁵².

Pasak A. Dziegoraitienės (2005)⁵³ Sovietiniu laikotarpiu valstybinė sistema paveldosaugos srityje palyginti buvo silpna, į paveldą žiūrima kaip į politinius išteklius, o sovietinė ideologija neleido nagrinėti prieštaringų istorinių faktų ir paveldosaugos, todėl šioje srityje jaučiamos spragos ir šiandien.

Glemža J., R. (2002)⁵⁴ šį laikotarpį vertina kaip gana organizuotą ir planingą darbų etapą, nors paveldotvarkai turėjo įtakos tuometinė sovietinė komandinė valdymo sistema bei centralizuotas ekonomikos planavimas. Tuo metu trūko kvalifikuotų darbininkų atlikti restauravimo darbams, darbai nebuvo laiku atliekami, prasta darbų atlikimo kokybė, liko neužbaigti restauravimo darbai, netiko statybinės medžiagos. Tačiau J., R. Glemža, (2002) pateikia ir pozityvius šio laikotarpio rezultatus. Svarbiausia tai, kad buvo sukurta efektyvi „kultūros paminklų tyrimo, paminklotvarkos darbų projektavimo ir jų įgyvendinimo organizacijų sistema“⁵⁵.

Atkūrus nepriklausomybę (nuo 1990 metų) pagal Europos šalių patirtį buvo sukurta nauja paveldosaugos įstatyminė bazė, paveldosauga reglamentuota Lietuvos Respublikos Konstitucijoje, Nekilnojamųjų kultūros paveldo apsaugos įstatyme, Kilnojamųjų kultūros vertybių apsaugos įstatyme; Lietuvos valstybės saugomų teritorijų įstatyme ir kituose, sudarytas kultūros vertybių registras.

Pasak J. Glemžos (2017), „sąjūdžio laikmetis paskatino svarstyti paveldosaugos situaciją. Tada buvo kritiškai diskutuota apie paveldosaugos būklę, jos valdymą (vietoj naudoto termino „paminklai“ pradėtas vartoti terminas „paveldas“)“⁵⁶.

A. Dziegoraitienė (2005)⁵⁷ išskiria tris paminklosaugos raidos etapus šiame laikotarpyje:

- 1992–1993 m. stebimas paveldas, skiriamos nuobaudos už įstatymų pažeidimus. Koks paveldosaugos veiksmingumas rodo skiriamų baudų kiekis per metus;

52 Glemža, J., R. Nekilnojamo kultūros paveldo apsauga ir tvarkymas. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2002, P. 30.

53 Dziegoraitienė, A., Nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos problemos Lietuvos valstybinio administravimo sistemoje, 2005. Prieiga per internetą: <https://intranet.mruni.eu/upload/iblock/8ae/002_dziegoraitiene.pdf>. (Žiūrėta 2021 11 10)

54 Glemža, J., R. Nekilnojamo kultūros paveldo apsauga ir tvarkymas. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2002, P. 34.

55 Ten pat.

56 Glemža, J. Paveldosaugos raidos Lietuvoje fragmentai, 2017. Prieiga per internetą <https://www.paveldas.lt/uploads/Products/product_78/kp-21-internetui_3_1552499731.pdf> (Žiūrėta 2021 11 11).

57 Dziegoraitienė, A., Nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos problemos Lietuvos valstybinio administravimo sistemoje, 2005. Prieiga per internetą: <https://intranet.mruni.eu/upload/iblock/8ae/002_dziegoraitiene.pdf>. (Žiūrėta 2021 11 11).

- 1994–1999 m. rūpinamasi, kaip gauti lėšų paveldotvarkos darbams;
- nuo 1999 m. vykdoma kultūros paveldo populiarinimo veikla.

Pasak Čepaitienės R. (2010)⁵⁸ paveldosaugai gali daryti įtaką ne tik mokslai, kurie tiesiogiai nagrinėja paveldosaugą, bet ir tie mokslai, kurie tiesiogiai nesusiję su kultūros paveldu. Jie gali prisidėti analizuojant ne tik teorinę jos mintį, bet ir siūlant konkrečias naujas paveldosaugos realizavimo strategijas.

Pastaruosiu metu įvairiai vykdoma paveldo objektų pristatymas visuomenei, vyksta konferencijos, Europos paveldo dienos, pateikiama informacija, reklama apie kultūros paveldo objektus spaudoje, televizijoje. Matyti sąsajos tarp kultūros paveldo ir ekonominių interesų, nes kultūros paveldas padeda pritraukti investicijas (turizmas, statybos), todėl svarbus ekonominio sektoriaus plėtrai.

Kaip teigia J., R. Glemža (2002), „tolimesnė Lietuvos kultūros vertybių ir paminklų ateitis bei paveldosaugos perspektyvos priklausys nuo tobulėsių, geriau tarpusavyje suderintų įstatymų, geresnės darbuotojų kompetencijos ir didesnio valstybės dėmesio, aiškesnio kultūros paveldo reikšmės supratimo ir ekonominio rėmimo“⁵⁹.

Apibendrinant galima teigti, kad kultūros vertybių ir paminklų paveldosauga priklauso nuo šalies politinės ir ekonominės raidos. Paveldosauga yra valstybės ekonominės, socialinės, kultūrinės raidos sudėtinė dalis.

58 Čepaitienė, R. Paveldosauga globaliajame pasaulyje. Mokslinė monografija. Vilnius, Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2010.

59 Glemža, J., R. Nekilnojamo kultūros paveldo apsauga ir tvarkymas. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla. 2002, P. 43.

3. KULTŪROS PAVELDO APSAUGA BEI TEISINIS REGLAMENTAVIMAS

3.1. Kultūros paveldo apsaugą reguliuojančių teisės aktų raida

Visi viešosios politikos sprendimai yra įstatyminiai, todėl, iš dalies, kultūros paveldo valdymas analizuojamas per teisinę prizmę.

Istorinių paminklų apsaugai daugelyje šalių įtakoję atsiradusi modernioji paminklo sauga, kurios atsiradimą lėmė modernizacijos ir industrializacijos procesas. XIX – XX a. sandūroje kultūros paveldas buvo siejamas tik su archeologija bei neprofesionalių antikvarinių interesų. Tik paskelbus Lietuvoje nepriklausomybę, formuojasi juridiniai – administraciniai pagrindai kultūriniam paveldui reguliuoti, tačiau palyginti gana silpnas tuo metu pasireiškiantis modernizacijos, industrializacijos ir urbanizacijos lygis, neskatino domėtis praeities materialiuoju pagrindu.

Kaip teigia R. Čėpaitienė (2005)⁶⁰, tuo metu visuomenė netgi buvo linkusi atsisakyti praeities, laikyti ją gėdinga, nevertinti praeities materialijų liekanų, jomis atsikratyti, nes jos yra praradusios savo vertę.

Kultūros paveldo apsaugai buvo priimtas Valstybės Archeologijos komisijos įstatymas⁶¹. Įstatymas buvo priimtas 1919 m. rugpjūčio 18. Valstybės Archeologijos Komisijos tikslas: „yra rinkti, saugoti ir tyrinėti Lietuvos praeities liekanas, susipažinti su surinktomis svetur ir rūpintis grąžinti išvežtas iš Lietuvos“⁶². Valstybinė Archeologijos komisija turėjo rūpintis praeities paveldo apsauga bei jos priežiūra.

Pasak R. Čėpaitienės (2005)⁶³ tarpukaryje Valstybinė Archeologijos komisija bei besidominančios ta veikla visuomeninės organizacijos, turėjo eilę sunkumų ir tai lėmė juridinių administracinių bei finansinių galių trūkumas. Nuo 1936 metų paminklotvarkos darbams vadovavo Vytauto Didžiojo kultūros muziejus⁶⁴, tačiau padėtis nepasikeitė, nes buvo sunku patikrinti, kokia yra paminklų būklė, bei kokie yra reglamentuojantys įstatymai. Paminklų savininkų buvo tikslas gauti iš valstybės materialinę paramą, o tai buvo galima tik taip apsaugoti paminklus, todėl dauguma

60 Čėpaitienė, R. Laikas ir akmenys: kultūros paveldo sampratos moderniojoje Lietuvoje. Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2005, P.372.

61 Valstybės Archeologijos Komisijos įstatymas (1919 m.). Prieiga per internetą:

<<https://pries100metu.kaunomuziejus.lt/irasai/1919-m-rugpjucio-18-d-valstybes-archailogijos-komisijos-istatymas/>> (Žiūrėta 2021 11 21)

62 Ten pat.

63 Čėpaitienė, R. Laikas ir akmenys: kultūros paveldo sampratos moderniojoje Lietuvoje. Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2005, P. 119.

64 Glemža, J., R. Nekilnojamo kultūros paveldo apsauga ir tvarkymas. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla. 2002 P. 25.

nesuinteresuotų valstybės parama paminklų savininkų ir tie, kurios jie negaudavo, stengėsi elgtis su paminklais pagal tai, kaip juos tenkino, arba nuslėpti paminklus, arba juos stengėsi sunaikinti.

Tarpukaryje buvo sunku pasirūpinti kultūros vertybėmis, nes trūko įstatymų bei poįstatyminių aktų. Vienintelė valstybė galėjo rūpintis kultūros vertybių priežiūra, turėdama juridines bei finansines galimybes, tačiau neprisiėmė atsakomybės už kultūros vertybių priežiūrą. Seimui buvo siūlomi projektai, susiję su paminklų apsauga, tokie kaip 1933 m. dailininko Mstislavo Dobužinskio projektas pagal, kurį buvo galima sureguliuoti paminklų apsaugą, Švietimo ministerijos parengti projektai, bet taip ir nebuvo svarstyti Seime⁶⁵. Nebuvo priimta jokie įstatymo tarpukaryje, kuris galėjo sureguliuoti paminklų apsaugą.

1938 metais Lietuvos Konstitucijoje buvo teigiama, kad Lietuvos Konstitucija saugo „Lietuvos praeities paminklus ir kitus kultūros turtus“⁶⁶. Sovietų armijai 1940 m. okupavus Lietuvą, Liaudies vyriausybė rūpinosi, kad nebūtų išgrobstyti kultūros paminklai. 1940 m. liepos 20 d., buvo priimtas Kultūros paminklų apsaugos įstatymas. Įstatyme buvo pateiktos ir paminklų nusavinimo galimybės bei, kokios gali būti taikomos sankcijos, nesilaikant įstatymo, didelis dėmesys buvo skiriamas vertingų paveldo objektų apsaugai. Be to, įstatymas apibrėžė kultūros paminklo sampratą, numatytos paminklų apsaugos taisyklės. 1940 – 1944 metai - sovietinėje politikoje yra tiek ekonomika, tiek kultūra. Vyko reorganizacijos darbai. Nuo 1940 paminklotvarkai vadovauja savarankiška Kultūros paminklų apsaugos institucija⁶⁷, kuri tapo pavaldi Meno reikalų valdybai, vietoje buvusio Kultūros departamento. Kultūros paminklų apsaugos institucijai buvo pavesta organizuoti kultūros vertybių apsaugą, patikėta įstatymų kontrolė, kultūros paminklų registro rengimas, vertybių moksliniai tyrinėjimai, tvarkymo darbai.

Kaip teigia J., R. Glemža (2002), Sovietų valdžiai įsitvirtinus Lietuvoje po Antrojo pasaulinio karo, paminklo sauga Lietuvoje buvo kuriama naujai, pagal sovietinę sistemą, atsižvelgiant į sovietinius teisinius aktus. Nebegaliavo 1940 m. priimtas Kultūros paminklų apsaugos įstatymas⁶⁸. Paveldas buvo vertinamas tik tiek, kiek buvo reikalingas kuriant sovietinę santvarką, bei jai įsitvirtinant, nežiūrint į tai, kad buvo SSRS pasirašytos tarptautinės paminklų apsaugos Konvencijos.

1948 m. SSRS Ministrų taryba patvirtino „Kultūros paminklų apsaugos nuostatus“. Nuostatuose buvo numatytos institucijos, kurios turėjo kontroliuoti ir vykdyti paminklų apsaugą. Numatyta kultūros vertybių sąrašų derinimo tvarka. 1949 m. kovo 21 d. Lietuvos Vyriausybė priėmė

65 Čepaitienė, R. Laikas ir akmenys: kultūros paveldo sampratos moderniojoje Lietuvoje. Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2005. P.119.

66 1938 m. Lietuvos Konstitucija. Prieiga per internetą:

<<https://istorineprezidentura.lt/institucija/konstitucija-apie-prezidenta/34-1938-m-lietuvos-konstitucija.html>>. (Žiūrėta 2021 12 01).

67 Glemža, J., R. Nekilnojamo kultūros paveldo apsauga ir tvarkymas. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla. 2002, P. 25.

68 Glemža, J., R. Nekilnojamo kultūros paveldo apsauga ir tvarkymas. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla. 2002, P. 26.

Kultūros paminklų apsaugos nuostatus ir nutarimą, kultūros paminklų apsaugos pagerinimui. Tai užtikrino geresnę paminklosaugą, nors ir buvo tvarkoma pagal sovietinę administracinę sistemą.

Kultūros paminklų apsaugą vykdė naujai įsteigtos institucijos, tai Architektūros reikalų valdyba, Meno reikalų valdyba, Kultūros ir švietimo įstaigų komitetas. Vėliau Meno reikalų valdyba ir Kultūros ir švietimo įstaigų komitetas buvo reorganizuoti į Kultūros ministeriją⁶⁹. Šiuo nutarimu paminklosauga buvo pavesta miestams ir apskritims, o nuo 1950 m. rajonams. Nors ir buvo institucijos, kurioms buvo numatyta veikla, tačiau tuo laikotarpiu dar nebuvo vientisos valstybinės apsaugos sistemos.

Lietuvos Aukščiausioji Taryba 1967m. balandžio 15 d. priėmė Kultūros paminklų apsaugos įstatymą. Įstatymo objektais buvo numatyti kultūros paveldo objektai, kurie buvo vertingi moksliniu, istoriniu, kultūriniu požiūriu, pradedami ruošti kultūros paminklų sąrašai. Tai tuo metu buvę istoriniai, archeologiniai, architektūriniai, dailės ir urbanistikos paminklai. Šiuo įstatymu buvo patikslinta ir papildyta kultūros paminklų apskaitos, apsaugos ir paminklotvarkos darbų nuostatos bei suteiktas teisinis apsaugos pagrindas. Numatyta atsakomybė už padarytą žalą kultūros paveldo objektams. Įkuriama Mokslinė – metodinė kultūros paminklų apsaugos taryba, kurios atsakomybėje buvo kultūros vertybių apskaita, inventorizavimas, dokumentų apie saugomus objektus rinkimas.⁷⁰ Mokslinės – metodinės kultūros paminklų apsaugos tarybos veikla rengiant paminklų tvarkymo projektus, vykdant ūkinę veiklą vertybių apsaugos zonose bei atliekant kitus veiksmus, turėjo būti derinama su Kultūros ministerija.

Tačiau, kaip teigia R. Čepaitienė (2005)⁷¹, Kultūros paminklų apsaugos įstatymas dažnai buvo ignoruojamas ir negalėjo pilnai užtikrinti kultūros paveldo vertybių apsaugos, palyginti bloga buvo religinių vertybių apsauga. Per dešimtmetį nuo įstatymo priėmimo Lietuvoje buvo iškilę nemažai teisinių konfliktinių situacijų, susijusių su vagystėmis, buvo skirta administracinių nuobaudų dėl kultūros paminklams padarytos žalos, pažeidimai susiję su paminklų apsaugos zonomis.

1977 m. gruodžio 22 d. LTSR priimamas istorijos ir kultūros paminklų apsaugos ir naudojimo įstatymas, kuris atitiko 1967 m. priimtą įstatymą. Pagrindinis šio įstatymo tikslas pateikiamas: „visuomeninių santykių reguliavimas paminklų apsaugos ir naudojimo srityse“⁷². Įstatyme dėmesys yra skiriamas visuomeninėm organizacijom bei piliečiams, kurie turėtų aktyviai prisidėti prie kultūros paveldo vertybių išsaugojimo. Įstatyme numatyta kultūros paveldo vertybių panauda ir sąlygos.

69 Čepaitienė, R. Laikas ir akmenys: kultūros paveldo sampratos moderniojoje Lietuvoje. Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2005, P. 206.

70 Glemža, J. Paveldosaugos raidos Lietuvoje fragmentai, 2017. Prieiga per internetą <https://www.paveldas.lt/uploads/Products/product_78/kp-21-internetui_3_1552499731.pdf>. (Žiūrėta 2021 12 08).

71 Čepaitienė, R. Laikas ir akmenys: kultūros paveldo sampratos moderniojoje Lietuvoje. Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2005, P. 264.

72 Kultūros paminklų apsaugos ir naudojimo įstatymas. Prieiga per internetą: <<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/c50a49405a7411e5a9129f08109b20ec?jfwid=q8i88m7j7>>. (Žiūrėta 2021 12 10).

Priimtas įstatymas nepasižymėjo veiksmingumu, trūko poįstatyminių aktų, kurie nebuvo parengti. Įstatymas galiojo iki 1994 metų.

Kaip teigia J., R. Glemža (2002)⁷³, tik 1988 m., susikūrus Lietuvos persitvarkymo sąjūdžiui, pradėta žymiai daugiau domėtis Lietuvos kultūros paveldu, bei jo išsaugojimu, paminklosaugos ir restauratorių veikla. Esant palyginti prastai daugumos kultūros paveldo objektų būklei, pradėta reformuoti paveldosaugos sistema.

Atkūrus Lietoje nepriklausomybę, 1990 m. gegužės 24 d. priėmus Lietuvos Respublikos Vyriausybės buvo įkurtas Paminklotvarkos departamentas, kurio užduotis buvo parengti ir įgyvendinti valstybės strategiją istorijos ir kultūros paveldo apsaugai, apskaitai, moksliniam tyrimui ir restauravimui. Didžiausias dėmesys turėjo būti skiriamas blogiausios būklės kultūros paveldo objektų tvarkymui. Paminklotvarkos departamentas taip pat reguliavo veiklą savivaldybių, organizacijų, įmonių, fizinių ir juridinių asmenų, kurie buvo susiję su paveldo objektais bei jų aplinkos tvarkymu, nagrinėjo paveldosaugos įstatymus, teisės aktus, susijusius su paveldosauga, apibendrinė ir teikė siūlymus.

Lietuvos Aukščiausioji Taryba – Atkuriamasis Seimas 1990 m. liepos 30 d. priėmė „Kultūros paveldo apsaugos inspekcijos Laikinąjį įstatymą ir prie Seimo įsteigė Kultūros paveldo apsaugos inspekciją“⁷⁴. Pagrindinis uždavinys Kultūros paveldo apsaugos inspekcijos buvo kultūros vertybių išsaugojimas, nes vyko nekilnojamojo turto privatizavimas ir nuosavybės teisių į privačią nuosavybę atkūrimas. Inspekcija taip pat kontroliavo, tikrino, kokia yra kultūros paveldo būklė, koks jo panaudojimas, kokia yra apsauga, išduodavo leidimus, objektų tyrimui bei tvarkymo darbų atlikimui, derino projektus, sudarydavo ekspertų komisijas⁷⁵. Prie Vyriausybės buvo įsteigtas Paminklotvarkos departamentas. Tarp Kultūros paveldo apsaugos inspekcijos ir Paminklotvarkos departamento kilo priešprieša, nes jos dubliavo kai kurias funkcijas⁷⁶.

Kai kurie paveldo objektai buvo vertingi, tačiau sovietmečiu ir, dažniausiai dėl politinių priežasčių, nebuvo įtraukti į saugomų paveldo objektų sąrašus. Jų apsaugai LR Vyriausybė 1990 m. gruodžio 11 d. išleido nutarimą „Dėl istorinę ir kultūrinę vertę turinčių kultūros paveldo objektų, nesančių kultūros paminklų sąrašuose, apsaugos užtikrinimo“⁷⁷. Nutarime teigiama, kad „nustatyti, kad kultūros paveldo objektų griovimas, rekonstravimas, palaikomasis ar kapitalinis remontas,

73 Glemža, J., R. Nekilnojamo kultūros paveldo apsauga ir tvarkymas. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2002. P. 34.

74 Ten pat.

75 Grigaitienė, I. Lietuvos kultūros paveldo atgimimas. Vilnius: „Savastis“. 2004, P. 6.

76 Glemža, J., R. Nekilnojamo kultūros paveldo apsauga ir tvarkymas. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla. 2002, P. 34.

77 L R Vyriausybės 1990 m. gruodžio 11 d. nutarimas Nr.375 „Dėl istorinę ir kultūrinę vertę turinčių kultūros paveldo objektų, nesančių kultūros paminklų sąrašuose, apsaugos užtikrinimo“. Prieiga per internetą: <<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.3717?jfwid>>. (Žiūrėta 2021 12 11).

restauravimas ir atkūrimas, žemės darbai ir statybų projektavimas jų aplinkoje Lietuvos Respublikos teritorijoje gali būti vykdomi tik gavus Lietuvos Respublikos kultūros paveldo inspekcijos leidimą⁷⁸.

Šis nutarimas galiojo kultūros paveldo objektams, kurie nebuvo kultūros paminklų sąrašuose, tačiau pateko į paminklotvarkos mokslinio metodinio ir paminklosaugos teisinio reguliavimo sferą.

Kultūros vertybių paieškos ir apskaitos organizavimui, 1991 m. balandžio 2 d. įsteigiamas Lietuvos kultūros paveldo mokslinis centras, kuris 1995 m. tampa Kultūros paveldo centru. Tuo metu tai skvarbiusia institucija Lietuvoje, kuri inventorizuoja, renka ir saugo informaciją apie kultūros paveldo vertybes.

1993 m. lapkričio 9 d. priimamas Lietuvos Respublikos Saugomų teritorijų įstatymas, kuris „reglamentuoja saugomų teritorijų sistemą ir su ja susijusius visuomeninius santykius, saugomų teritorijų nustatymo ir steigimo, ribų keitimo, statuso pakeitimo, apsaugos, tvarkymo ir kontrolės teisinius pagrindus, reglamentuoja veiklą jose“⁷⁹. Saugomų teritorijų įstatymas draudžia žaloti, naikinti paveldo objektus, atlikti žemės darbus prie šių objektų. Įstatymo nuostatos suderintos su Europos Sąjungos teisės aktais.

2001 m. gruodžio 4 d. priimama nauja Saugomų teritorijų įstatymo redakcija⁸⁰, pagal kurią yra įsteigiama Valstybinė saugomų teritorijų tarnyba prie Aplinkos ministerijos. Saugomų teritorijų tarnybos uždavinys yra įgyvendinti šalies saugomų teritorijų politiką.

Atkūrus nepriklausomybę, paminklosaugos sistema tampa labai centralizuota. Naujai priimti įstatymai įteisino buvusiems savininkams grąžinti žemę bei nacionalizuotą turtą, kas turėjo įtakos kultūros vertybių teisinio reglamentavimo sferai. Įstatymų leidėjų nebuvo sukurta tai, kas galėtų užtikrinti privačiose valdose atsidūrusių kultūros paveldo objektų apsaugą, galimybes prieinamumo visuomenei, nebuvo subalansuoti individualūs ir visuomenės interesai. Privatizacija, kuri buvo palyginti skubota ir gerai neapgalvota, turėjo nuostolingą įtaką kultūros paveldo objektams. Nebuvo vertybių apsaugos įstatymų reikalavimų, kurie būtų taikomi savininkams, įsigijusiems šį turtą, pavėluotai nustatytos specialios kultūros paveldo vertybių privatizavimo sąlygos, negaudavo informacijos apie įsigytą objektą, nereikalujama, kad būtų atkurta jų autentiška būklė. Kultūros paveldo inspekcija negalėjo atlikti kontrolės, ar laikomasi įstatymų⁸¹.

Po ilgų svarstymų 1994 m. gruodžio 22 d. buvo priimtas Lietuvos Respublikos Nekilnojamųjų kultūros vertybių apsaugos įstatymas. Šio įstatymo tikslas – „garantuoti Lietuvos kultūros vertybių

78 L R Vyriausybės 1990 m. gruodžio 11 d. nutarimas Nr.375 „Dėl istorinę ir kultūrinę vertę turinčių kultūros paveldo objektų, nesančių kultūros paminklų sąrašuose, apsaugos užtikrinimo“. Prieiga per internetą: <<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.3717?jfwid>>. (Žiūrėta 2021 12 11).

79 Lietuvos Respublikos Saugomų teritorijų įstatymas. Prieiga per internetą: <<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.5627/asr>> (Žiūrėta 2021 12 06).

80 Lietuvos Respublikos Saugomų teritorijų įstatymas. Prieiga per internetą: <<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.5627/ffpfjcPVcW>> (Žiūrėta 2021 12 06).

81 Čepaitienė, R. Laikas ir akmenys: kultūros paveldo sampratos moderniojoje Lietuvoje. Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2005. P. 314.

apsaugą, gausėjimą ir perdavimą ateities kartoms⁸². Nekilnojamųjų kultūros vertybių apsaugos įstatymas reglamentavo nekilnojamą kultūros vertybes, kurios yra Lietuvos Respublikos teritorijoje bei teritoriniuose vandenyse ir nurodo nuosavybės teisę, kurią turi valstybė, savivaldybė, religinės organizacijos bei kiti juridiniai ir fiziniai asmenys, apsaugą ir apsaugos valstybinį valdymą. Šiuo įstatymu buvo siekiama nekilnojamo turto vertybes išsaugoti ateities kartoms, kad galėtų jas pažinti ir naudotis visuomenė, suteikė teisinį pagrindą institucijų, kurios rūpinosi paveldo apsauga, veiklai.

Nekilnojamųjų kultūros vertybių apsaugos įstatymu vyko reorganizavimas visos kultūros paveldo valstybinio valdymo sistemos. Kultūros paveldo apsaugos inspekcija ir Paminklotvarkos departamentas buvo sujunti ir tapo Kultūros vertybių apsaugos departamentu. Įsteigiama Valstybinė paminklosaugos komisija, kuri įvardinama kaip viena iš svarbiausių kultūros paveldo institucijų. Valstybinė paminklosaugos komisija formuoja strateginius paminklosaugos uždavinius, kuriuos įgyvendina Kultūros vertybių apsaugos departamentas, Kultūros paveldo centras vykde mokslinę kultūros paveldo vertybių apskaitą. Tačiau kultūros paveldo apskaita buvo vykdoma gana lėtai, nesistemiškai.

Nekilnojamųjų kultūros vertybių apsaugos įstatymas įteisino kultūros vertybes – „kultūrinės vertės ir visuomeninės reikšmės statiniai, jų priklausiniai bei kompleksai, ansambliai ir vietovės, įregistruoti šio įstatymo nustatyta tvarka“⁸³ ir kultūros paminklus – „reikšmingiausios nekilnojamosios kultūros vertybės, šio įstatymo nustatyta tvarka paskelbtos kultūros paminklais“⁸⁴. Kultūros vertybės buvo siejamos su teritorija, apsaugos zonomis, numatyta, kad, atliekant darbus kultūros vertybėse, turi būti leidimas Kultūros vertybių apsaugos departamento ir departamento patvirtinti projektai. Darbai turėjo būti atliekami tik licencijuotų specialistų⁸⁵.

1994 m. liepos 7 d. priimtame Vietos savivaldos įstatyme numatyta, kad savivaldybės „kontroliuoja, kaip laikomasi visų objektų statybos, plėtimo ir rekonstrukcijos, pastatų ir teritorijos statybų, kraštovaizdžio, architektūros bei kultūros paminklų apsaugos reikalavimų“⁸⁶. O priimtame 1994 m. gruodžio 15 d. Lietuvos Respublikos Apskritis valdymo įstatyme teigiama, kad apskrities valdytojas „atlieka kultūros vertybių ir paminklų apsaugą, tvarko jų apskaitą ir prižiūri paminklotvarką“⁸⁷. Dėl to kilo daug nesusipratimų, sudėtinga situacija investuotojams, objektų savininkams, nes įgyvendinant restauravimo arba statybos darbus, reikėjo gauti daug leidimų, nes

82 Lietuvos Respublikos nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos įstatymas. Prieiga per internetą: <<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.15165?jfwid=32wf8muu>> . (Žiūrėta 2021 12 08).

83 Lietuvos Respublikos nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos įstatymas. Prieiga per internetą: <<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.15165?jfwid=32wf8muu>> . (Žiūrėta 2021 12 08).

84 Ten pat.

85 Ten pat.

86 Vietos savivaldos įstatymas. Prieiga per internetą: <<https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.D0CD0966D67F.>> (Žiūrėta 2021 12 09).

87 Lietuvos Respublikos Apskritis valdymo įstatymas. Prieiga per internetą: <<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.15139/TaMRVxbwLP>> . (Žiūrėta 2021 12 09).

valdžios atstovai turėjo visagalę sprendimo teisę. Investuotojai dažnai stengėsi rasti įvairių būdų, apeinant galiojančią tvarką.

Anot A., J. Pilipavičiaus⁸⁸ dėl to išryškėjo trumpalaikės ekonominės naudos principas, dėl kurio nebuvo balanso tarp kultūros paveldo objektų apsaugos ir vykdomų statybų, statybų verslo plėtros. Privatus kapitalas saugomosiose teritorijose skatino urbanistinę plėtrą, o paveldosauga stabdė verslą. Valstybinėje paveldosaugos sistemoje XX a. paskutiniame dešimtmetyje nebuvo aiškių veiklos principų, tęsėsi sovietmečio tradicijos, o tai buvo saugomų objektų avarinės būklės stabilizavimas, jų konservavimas.

Teisės aktai priimti 1990 - 1995 m. buvo peržiūrimi, tobulinami. Galiojant LR Nekilnojamųjų kultūros vertybių apsaugos įstatymui, analogiški darbai buvo atliekami tiek Kultūros paveldo departamente, tiek savivaldybėse. Tai projektų derinimas, leidimų išdavimas, objektų priėmimas po rekonstrukcijos. 2004 m. rugsėjo 28 d. buvo priimtas Lietuvos Respublikos Nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos įstatymas (įsigaliojo 2005 m. balandžio 20 d.), kuris suteikė tvirtesnę teisinę pagrindą nekilnojamųjų kultūros vertybių apsaugai bei galimybę kultūros paveldo apsaugos sistemos reformai vykdymui. Šis įstatymas pakeitė anksčiau galiojusį Nekilnojamųjų kultūros vertybių apsaugos įstatymą. Paveldosaugai išleisti įstatymai:

- Saugomų teritorijų įstatymas;
- L R teritorijų planavimo įstatymas;
- Kilnojamųjų kultūros vertybių apsaugos įstatymas;
- Nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos įstatymas.

Lietuvos Respublikos saugomų teritorijų įstatymas apsprendžia visuomeninius santykius, kurie yra susiję su saugomomis teritorijomis, saugomų teritorijų sistema, jų steigimo, apsaugos, tvarkymo ir kontrolės teisinius pagrindus, numato veiklą jose⁸⁹.

Lietuvos Respublikos kilnojamųjų kultūros vertybių apsaugos įstatymas nustato kilnojamųjų kultūros vertybių apsaugos valstybinį reguliavimą, kilnojamųjų kultūros vertybių apskaitą, apsaugą, apsaugos finansavimą ir atsakomybę už įstatymo pažeidimus⁹⁰.

L R teritorijų planavimo įstatymas užtikrina darnią teritorijų plėtrą ir racionalią urbanizaciją, nustato teritorijų planavimo proceso sprendinių sistemiškumą, dokumentų suderinamumą, sudaro sąlygas gamtinės ir antropogeninės aplinkos darnai, išsaugant kraštovaizdį, biologinę įvairovę, gamtos ir kultūros paveldo vertybes⁹¹

88 Pilipavičius, J. A. Kultūros paveldosauga ir rinkos dinamika // Kultūros paveldas ir visuomenė XXI a., nacionaliniai ir tarptautiniai aspektai. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2006. P. 84.

89 Saugomų teritorijų įstatymas. Prieiga per internetą:

<<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.5627/CYNglzCXRo>>. (Žiūrėta 2021 12 10).

90Kilnojamųjų kultūros vertybių apsaugos įstatymas. Prieiga per internetą: <

<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.24349/RRyfrObQkD>> (Žiūrėta 2021 12 10).

91Lietuvos Respublikos teritorijų planavimo įstatymas. Prieiga per internetą:<

<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.23069> > (Žiūrėta 2021 12 10).

Kultūros paveldo apsauga Lietuvoje numatyta Lietuvos Respublikos Konstitucijoje, Lietuvos Respublikos Konstitucijoje (1992) 42 str. teigiama, kad „Valstybė remia kultūrą ir mokslą, rūpinasi Lietuvos istorijos, meno ir kitų kultūros paminklų bei vertybių apsauga“⁹²

Pasak J. R. Glemžos (2002),⁹³ po 1990 metų, besiremiant Europos šalių patirtimi, buvo kuriama nauja kultūros paveldo objektų paveldosaugos įstatyminė bazė, peržiūrimi anksčiau sukurti įstatymai, jie koreguojami, tobulinami, atkreipiamas dėmesys į tai, kad būtų kokybiška paveldosaugos institucijų veikla. Lyginant su sovietmečiu, pagerėjo paminklotvarkos darbų kokybė.

J. R. Glemžos (2002)⁹⁴ nuomone, ateityje kultūros vertybių ir paminklų būklė priklausys nuo geriau tarpusavyje suderintų, tobulesnių įstatymų, darbuotojų kompetencijos ir supratimo apie kultūros paveldo reikšmę.

Lietuvos Respublikoje kultūros paveldas yra reglamentuotas tarptautiniais teisės aktais (tai konvencijos, tarptautinės sutartys, susitarimai, protokolai) ir nacionaliniais teisės aktais. Paveldosaugos teisės aktai: Saugomų teritorijų įstatymas (2000), Lietuvos Respublikos teritorijų planavimo įstatymas (2004), Kilnojamųjų kultūros vertybių apsaugos įstatymas (2005) ir Nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos įstatymas (2005)⁹⁵

Lietuvos Respublikos nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos įstatymo paskirtis yra išsaugoti Lietuvos nekilnojamąjį kultūros paveldą. Juo įgyvendinama Lietuvos Respublikos Konstitucijos, Tarptautinių sutarčių ir Nacionalinio saugumo pagrindų įstatymų nuostatas nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos srityje.

Apibendrinant galima teigti, kad sovietmečiu neefektyvumo priežastis aplinkosaugos sistemoje buvo tai, kad valstybė naudojosi kultūros paveldo objektais kaip politine priemone. Visa paveldo apsaugos sistema veikė neefektyviai, ji buvo valdoma neefektyviais metodais, be jokių ekonominių svertų. Nebuvo sukurta paveldosaugos valstybinė politika, jos įgyvendinimo strategija. Atkūrus Nepriklausomybę paminklosaugos srityje vyko įstatymų rengimas, veiklų organizavimas, kontrolė.

Lietuvoje kultūros paveldo apsauga yra viena iš prioritetinių valstybės politikos sričių. Kultūros paveldo apsaugos teisiniam reglamentavimui yra sukurta pakankama teisinė bazė.

92 Lietuvos Respublikos konstitucija . Prieiga per internetą: <<https://www.lrs.lt/home/Konstitucija/Konstitucija.htm>> (Žiūrėta 2021 12 10).

93 Glemža, J., R. Nekilnojamo kultūros paveldo apsauga ir tvarkymas. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla. 2002, P 42).

94 Glemža, J., R. Nekilnojamo kultūros paveldo apsauga ir tvarkymas. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla. 2002, P 43).

95 Dziegoraitienė, A., Nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos problemos Lietuvos valstybinio administravimo sistemoje. (2005).. Prieiga per internetą: https://intranet.mruni.eu/upload/iblock/8ae/002_dziegoraitiene.pdf . (Žiūrėta 2021 12 11).

3.2. Kultūros paveldo teisinė apsauga konstitucinėse nuostatuose

Sudėtinga yra, kai privačių asmenų turtas turi saugotino paveldo statusą ir valstybė tokiems objektams taiko apribojimus, varžymus asmenų teisių į turimą turtą, numatomas suvisuomeninimas. Lietuvos Respublikos Konstitucijoje⁹⁶ minimas kultūros paveldas. Konstitucijoje yra įtvirtinta kultūros paveldo svarba, jo išsaugojimo būtinybė. Tai atsispindi trijuose konstitucijos straipsniuose (Glemža, 2002)⁹⁷:

- Konstitucijos 42 straipsnio 2 dalyje teigiama, kad kultūra ir mokslas yra remiami Valstybės, rūpinamasi Lietuvos istorija, menu ir kitais kultūros paminklais bei vertybėmis, jų apsauga.⁹⁸
- Konstitucijos 23 straipsnyje minima, nuosavybės neliečiamumas. Teisė į nuosavybę yra saugoma įstatymų. Teisė į nuosavybę gali būti prarandama tik įstatymu nustatyta tvarka, kai reikalinga visuomenės poreikiams tenkinti, tačiau nuosavybės savininkui turi būti teisingai atlyginama⁹⁹.
- Konstitucijos 47 straipsnio 1 dalyje numatyta, kad: „Lietuvos Respublikai išimtinė nuosavybės teisė priklauso: žemės gelmės, taip pat valstybinės reikšmės vidaus vandenys, miškai, parkai, keliai, istorijos, archeologijos ir kultūros objektai“¹⁰⁰.

Konstitucijos 2 straipsnyje taip pat yra teigiama, kad „Lietuvos valstybę kuria Tauta. Suverenitetas priklauso Tautai“¹⁰¹. Kaip matyti iš konstitucijos 42 straipsnio, konstitucija remti kultūrą ir mokslą, rūpintis kultūros paveldo objektais patikėjo valstybei, o Tauta turėtų reikalauti iš valstybės, kad būtų įgyvendinti konstitucijos nuostatai. Valstybė turėtų sulaukti iš Tautos ir siūlymų, kad šios nuostatos būtų sėkmingai įgyvendinamos. Dvasinės vertybės ir kultūros paveldas yra esminiai valstybės identiteto garantai, kuriuos saugo įstatymas.

Konstitucijoje numatyta, kad nuosavybė yra neliečiama, kaip teigiama 23 konstitucijos straipsnyje, tačiau teisės ribojamos, nepažeidžiant konstitucijos, remiant valstybei kultūrą, mokslą, kultūros paveldą. Reglamentuoja nuosavybės teises konstitucijos 47 straipsnis, pagal kurį pateikiama išimtinė Lietuvos Respublikos nuosavybė istorijos, archeologijos ir kultūros objektams, valstybinės reikšmės saugomom teritorijom.

96 Lietuvos Respublikos Konstitucija. Prieiga per internetą < <https://www.lrs.lt/home/Konstitucija/Konstitucija.htm> >. (Žiūrėta 2021 12 10).

97 Glemža, J., R. Nekilnojamo kultūros paveldo apsauga ir tvarkymas. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla. 2002, P. 44).

98 Lietuvos Respublikos Konstitucija. Prieiga per internetą < <https://www.lrs.lt/home/Konstitucija/Konstitucija.htm> >. (Žiūrėta 2021 12 12).

99 Ten pat.

100 Ten pat.

101 Ten pat.

Kai kurie kultūros paveldo objektai priklausę privatiems asmenim, tačiau, nepažeidžiant konstitucijos, kas numatyta konstitucijos 23 straipsnio 3 dalyje „Nuosavybė gali būti paimama tik įstatymo nustatyta tvarka visuomenės poreikiams ir teisingai atlyginama“¹⁰², buvo pripažinti turintys valstybinę reikšmę, paimti valstybės nuosavybėn. Tačiau tai užtikrina kultūros objektų priežiūrą, apsaugą, jų panaudojimą. Nustatytas teisinis režimas kultūros paveldo objektams, kurie yra valstybinės reikšmės, užtikrina tokių objektų prieinamumą visuomenei.

Apibendrinant galima teigti, kad Konstitucijoje yra įtvirtinta kultūros paveldo svarba, jo išsaugojimo būtinybė, kultūros paveldo apsaugos veikla, kas atsispindi konstitucijos straipsniuose 42, 23, 47 straipsniuose, tačiau išlieka kultūros paveldo objektų nusavinimo problema.

3.3. Dokumentų, reglamentuojančių paveldosaugą, analizė

Teisinė bazė paveldosaugai Lietuvoje yra gana plati ir tai kultūros paveldo naudotojams, valdytojams ir pačioms apsaugą užtikrinančiom įstaigoms sukelia nepatogumų. Lietuvoje kultūros paveldas reglamentuotas tarptautiniais teisės aktais, tai konvencijos, tarptautinės sutartys, susitarimai, protokolai ir nacionaliniai teisės aktai, kuriuos sudaro įstatymai bei įstatymo įgyvendinamieji teisės aktai. Paveldosaugai skirti 4 įstatymai¹⁰³, tai Saugomų teritorijų įstatymas, Lietuvos Respublikos teritorijų planavimo įstatymas, Kilnojamųjų kultūros vertybių apsaugos įstatymas ir Nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos įstatymas.

Vienas pagrindinių Lietuvoje paveldosaugos įstatymų yra Nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos įstatymas, priimtas 1994 m. gruodžio 22 d.¹⁰⁴. Nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos įstatymą sudaro 31 straipsnis, šiuo metu galioja per 50 šio įstatymo poįstatyminių teisės aktų.

Nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos įstatymas 1994 metais pakeitė Nekilnojamųjų kultūros vertybių apsaugos įstatymą, kuriame buvo įvestos 7 naujos Lietuvos paveldosaugos taisyklės¹⁰⁵ (žr. 2 lent.).

Nekilnojamo kultūros paveldo paskirtis – „išsaugoti Lietuvos nekilnojamąjį kultūros paveldą ir jį perduoti ateities kartoms, sudaryti sąlygas visuomenei jį pažinti ir juo naudotis“¹⁰⁶.

102 Lietuvos Respublikos Konstitucija. Prieiga per internetą < <https://www.lrs.lt/home/Konstitucija/Konstitucija.htm> >. (Žiūrėta 2021 12 12).

103 Vilkevičiūtė, J, Pilipavičius, V. Kultūros paveldo apsauga bei teisinis reglamentavimas Lietuvoje ir Lenkijoje, 2008. Prieiga per internetą < <file:///C:/Users/PC/Downloads/565-1149-1-SM.pdf> > (Žiūrėta 2021 12 20).

104 Lietuvos Respublikos nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos įstatymas. Prieiga per internetą: < <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.15165?jfwid=32wf8muu> > (Žiūrėta 2021 12 08).

105 Integruota architektūros paveldo apsauga: Teisinis reglamentavimas, kompetencijos ir sprendiniai. Klaipėda: S. Jokužio leidykla-spaustuvė, 2011, P 10.

106 Lietuvos Respublikos Nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos įstatymas. Prieiga per internetą: < <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.15165?jfwid=32wf8muu> > (Žiūrėta 2021 12 08).

2 lentelė. Nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos įstatyme naujai įvestos taisyklės

Eil. Nr.	Naujai įvestos taisyklės
1.	Vertingąsias kultūros paveldo savybes nustato specializuotos kultūros paveldo vertinimo tarnybos.
2.	Kultūros vertybėms registruoti įsteigtas bendras Kultūros vertybių registras.
3.	Kultūros paveldui įvesta dviejų pakopų apsauga.
4.	Rengiami nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos specialieji planai.
5.	Savivaldybėse įsteigiami paveldosaugos padaliniai („vieno langelio principas“).
6.	Valstybės saugomų kultūros paveldo objektų tvarkybos darbai finansuojami valstybės biudžeto lėšomis.
7.	Numatytos kompensacijos kultūros paveldo objektų valdytojams.

Sudaryta darbo autoriaus.

Nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos įstatymas (2005) kultūros paveldą apibrėžia kaip: karta iš kartos paveldimą, perimamą, sukurtą ir perduodamą kultūros vertybes, kurios yra svarbios etniniu, istoriniu, estetiniu ar moksliniu požiūriu¹⁰⁷, o kultūros paveldo objektus apibrėžia, kad tai yra pavieniai ar į kompleksą įeinantys objektai, registruoti kaip nekilnojamos kultūros vertybės, t. y. „žemės sklypuose, sklypų dalyse, vandens, miško plotuose ar jų dalyse esantys statiniai ar kiti nekilnojamieji daiktai, kurie turi vertingųjų savybių ir kartu su jiems priskirta teritorija yra atskiri daiktinės teisės objektai ar gali jais būti“¹⁰⁸.

Nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos įstatyme aptariami aktualūs klausimai, tokie kaip paskirstymas nekilnojamojo kultūros apsaugos zonos bei pozoniai, kokia yra šių objektų tvarkyba, kaip jie naudojami bei finansuojami ir kt.

Lietuvos Respublikos kilnojamųjų kultūros vertybių apsaugos įstatymas buvo priimtas 1996 m. sausio 23 d. Dauguma šio įstatymo nuostatų yra panašios į Nekilnojamo kultūros paveldo įstatymo nuostatas, tačiau jame daugiau atspindėta kilnojamųjų kultūros vertybių specifika.

Lietuvos Respublikos kilnojamųjų kultūros vertybių apsaugos įstatymas¹⁰⁹ 1 straipsnyje nustato „kilnojamųjų kultūros vertybių apskaitą, apsaugą, apsaugos finansavimą ir atsakomybę už šio įstatymo pažeidimus“¹¹⁰. Kilnojamų kultūros vertybių apsaugos įstatyme apibrėžiamos kilnojamiosios kultūros vertybės, jos apibūdinamos kaip kilnojamieji visuomenės ir žmogaus veiklos medžiaginiai kūriniai ir kiti daiktai, kurie paskirtimi ir prigimtimi turi didelę kultūrinę vertę, yra reikšmingi etniniu,

107 Ten pat.

108 Ten pat.

109 Lietuvos Respublikos kilnojamųjų kultūros vertybių apsaugos įstatymas. Prieiga per internetą: <<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.24349?jfwid=> > (Žiūrėta 2021 12 21).

110 Lietuvos Respublikos kilnojamųjų kultūros vertybių apsaugos įstatymas. Prieiga per internetą: <<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.24349?jfwid=> > (Žiūrėta 2021 12 21).

archeologiniu, istoriniu, meniniu, moksliniu, techniniu, religiniu ir kitokiu požiūriu, jie yra įtraukti į valstybinę kilnojamųjų kultūros vertybių apskaitą, be to apibūdina nacionalinio gyvenimo reiškinius.

Kilnojamųjų kultūros vertybių apsaugos įstatyme numatytos institucijos, kurios užtikrina kilnojamųjų kultūros vertybių apsaugą, tai Valstybinės kultūros paveldo komisija, Lietuvos respublikos Kultūros ministerija, Kultūros paveldo departamentas, Lietuvos archyvų departamentas, savivaldybės.

Abu šie įstatymai apibrėžia visą Lietuvos kultūros paveldo apsaugos tvarką.

Kaip matyti šiuose įstatymuose neminama gamtinė paveldosauga, ji yra atskirta nuo nekilnojamojo ir kilnojamojo paveldo, kas yra sukurta žmogaus.

Gamtinė paveldosauga reglamentuojama LR Saugomų teritorijų įstatyme¹¹¹. LR Saugomų teritorijų įstatymas buvo priimtas 1993 m. lapkričio 9 d. Šiuo įstatymu reglamentuojama saugomų teritorijų sistema ir su šia sistema susiję visuomeniniai santykiai, numatyti teisiniai pagrindai saugomų teritorijų nustatymui ir steigimui, ribų keitimui, statuso pakeitimui, apsaugai, tvarkymui ir kontrolei. Taip pat yra numatyta veikla saugomose teritorijose¹¹².

Pagal šį teisės aktą steigiamos saugomos teritorijos ten, kur norima išsaugoti gamtos ir kultūros paveldą, teritorinius kompleksus jame, kraštovaizdį, biologinę įvairovę, esant reikalui visa tai atkurti, sudaro sąlygas moksliniams tyrimams, pažintinei rekreacijai.

Kaip teigia J., R. Glemža (2002),¹¹³ be šio įstatymo, veiklą saugomose teritorijose reglamentuoja dar ir Aplinkos apsaugos, Nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos, Saugomų gyvūnų, augalų ir grybų rūšių, Laukinės gyvūnijos, Laukinės augalijos, Planuojamos ūkinės veiklos poveikio aplinkai vertinimo, Miškų, Teritorijų planavimo, Statybos bei kiti įstatymai taip pat saugomų teritorijų nuostatai, dokumentai teritorijų planavimui, paveldo objektų reglamentai.

Įstatymas aptaria saugomų teritorijų sistemą, jos sudėtinės dalis, pateikiama, kaip turi būti atliekamas saugomų teritorijų tvarkymas ir naudojimas, pateikiami tam reikalavimai, apibūdinamas gamtinis karkasas, kuris pateikiamas atraminiu pagrindu teritorijų planavimo darbams.

1995 m. gruodžio 12 d. buvo priimtas Lietuvos Respublikos teritorijų planavimo įstatymas¹¹⁴. Šio įstatymo paskirtis reglamentuoti „Lietuvos Respublikos teritorijų planavimą, taip pat fizinių, juridinių asmenų ir valstybės institucijų tarpusavio santykius šiame procese“¹¹⁵.

2006 metų birželio 8 dieną įsigaliojo Lietuvos Respublikos teritorijų planavimo įstatymo 1, 2, 7, 10, 12, 15, 17, 18, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 31, 32, 34, 35, 36 straipsnių pakeitimo ir

111 LR Saugomų teritorijų įstatymas. Prieiga per internetą:<

<https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.FF1083B528B7/EyWGEzNfOz> > (Žiūrėta 2021 12 08).

112 Ten pat.

113 Glemža, J., R. Nekilnojamo kultūros paveldo apsauga ir tvarkymas. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla. 2002 P. 44).

114 Lietuvos Respublikos teritorijų planavimo įstatymas. Prieiga per internetą:<

<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.23069>> (Žiūrėta 2021 12 12).

115 Ten pat.

papildymo įstatymas¹¹⁶, kuriame pateikiamos nuorodos į Lietuvos Respublikos Nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos įstatymą.

Apibendrinant galima teigti, kad, reglamentuojant kultūros paveldo apsaugą, sukurta pakankama teisinė bazė, tačiau kyla problema teisinio reglamentavimo kokybei dėl gausos administracinių teisės normų, be to kai kurių subjektų teisės ir pareigos nustatomos poįstatyminiais aktais, o ne įstatymais.

4. KULTŪROS PAVELDOSAUGOS VALSTYBINIO VALDYMO IR KONTROLĖS INSTITUCIJOS BEI JŲ VEIKLA

Kaip teigia A. Dziegoraitienė (2005)¹¹⁷ kultūros paveldo apsaugos srityje valstybinė politika yra formuojama Lietuvos Respublikos Seimo, LR Vyriausybės ir Valstybinės kultūros paveldo komisijos.

Nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos įstatymo 5 straipsnyje¹¹⁸ teigiama, kad kultūros vertybių apsaugą valdo Lietuvos Respublikos Kultūros ministerijos Kultūros vertybių apsaugos departamentas. Kilnojamųjų kultūros vertybių apsaugos įstatymu reglamentuojama Kultūros vertybių apsaugos departamento, kuris įvardinamas kaip kilnojamųjų kultūros vertybių apsaugos valstybės valdymo institucija, funkcijas ir teises.

Lietuvos kultūros paveldo apsaugos institucijos įvairiais lygmenimis (nacionaliniu, regioniniu ir vietiniu) pateikiamos 4 pav.

116 Lietuvos Respublikos teritorijų planavimo pakeitimo ir papildymo įstatymas. Prieiga per internetą: < <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.FF1083B528B7/EyWGEzNfOz> > (Žiūrėta 2021 12 08).

117 Dziegoraitienė, A. Nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos problemos Lietuvos valstybinio administravimo sistemoje. 2005. Prieiga per internetą: < https://intranet.mruni.eu/upload/iblock/8ae/002_dziegoraitiene.pdf >. (Žiūrėta 2021 12 18).

118 Lietuvos Respublikos Nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos įstatymas. Prieiga per internetą: < <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.15165?jfwid=32wf8muu> > (Žiūrėta 2021 12 18).

4 pav. Lietuvos kultūros paveldo apsaugos institucijos. Sudaryta darbo autoriaus.

Kultūros paveldo apsaugos politika yra formuojama Lietuvos Respublikos Seimo. Lietuvos Respublikos Seimo nustatomos pagrindinės kultūros paveldo apsaugos politikos kryptys, leidžiami kultūros paveldo apsaugos santykius reguliuojantys įstatymai ir nutarimai, tvirtinamos Lietuvos kultūros politikos kaitos gairės, tvirtinami valstybės biudžeto asignavimai kultūros paveldo apsaugos priemonių finansavimui, ratifikuojami ir denonsuojami svarbiausi tarptautiniai teisės aktai, susiję su kultūros paveldo apsauga bei vykdomos kitos įstatymų numatytos funkcijos. Lietuvos Respublikos Prezidentas pasirašo su kultūros paveldo apsauga susijusias tarptautines sutartis, teikia jas Seimui ratifikuoti, pasirašo ir skelbia Seimo priimtus įstatymus.

Lietuvos Respublikos Vyriausybės, pateikus Kultūros ministerijai, tvirtinamos programos, susijusios su kultūros paveldo apsauga, įgyvendinama kultūros paveldo apsaugos valstybės politika, formuojama valstybės institucijų, kurios įgyvendina kultūros paveldo apsaugos politiką, sistema, koordinuojama valstybės ir vietos savivaldos valdymo institucijų, kurių veikla yra susijusi su kultūros paveldo apsauga, skelbiami kultūros paminklai nacionalinės reikšmės kultūros paveldo objektais, atsakoma už išipareigojimų įgyvendinimą, priimtų tarptautinėmis sutartimis paveldosaugos srityje, vykdomos kitos įstatymų numatytos funkcijos.

1994 m. gruodžio 22 d. buvo įsteigta Valstybinė paminklosaugos komisija. Įsigaliojus Nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos įstatymui, komisija buvo pervadinta į Valstybinę kultūros paveldo komisiją. Valstybinė kultūros paveldo komisija „yra Lietuvos Respublikos Seimo, Lietuvos Respublikos Prezidento ir Lietuvos Respublikos Vyriausybės ekspertė ir patarėja valstybinės kultūros paveldo apsaugos politikos, jos įgyvendinimo, vertinimo ir tobulinimo klausimais“¹¹⁹.

Valstybinės kultūros paveldo komisijos valdymas, finansavimas, uždaviniai ir teisės numatytos Nekilnojamojų kultūros vertybių apsaugos įstatyme¹²⁰. Pagal numatytas funkcijas komisija

119 Lietuvos Respublikos valstybinės kultūros paveldo komisijos įstatymas. Prieiga per internetą: < <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.8EEC6870083A/asr> >. (Žiūrėta 2021 12 20).

120 Lietuvos Respublikos Nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos įstatymas. Prieiga per internetą: < <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.15165?jfwid=32wf8muu> > (Žiūrėta 2021 12 22).

dalyvauja formuojant kultūros paveldo apsaugos politiką ir strategiją, informuoja Seimą, Respublikos Prezidentą ir Vyriausybę apie problemas, atsirandančias kultūros paveldo apsaugos srityje, rengia įstatymų ir kitų teisės aktų projektus, kurie yra susiję su kultūros paveldo apsauga, vertina biudžeto lėšas, kurios yra panaudojamos kultūros vertybių apsaugai, apibūdina siūlymus kultūros vertybių paskelbimui kultūros paminklais arba išbraukimui kultūros paminklų iš kultūros vertybių registru. Komisija vykdo įstatymų ir kitų teisės aktų jai pavestas funkcijas kultūros paveldo apsaugos srityje. Paveldo komisijos administracija veikia pagal Paveldo komisijos patvirtintus nuostatus¹²¹. Pagal pateiktas Paveldo komisijos atliekamas funkcijas, pareigas ir struktūrą, matyti, kad komisija turi užtikrinti valstybinės strategijos ir politikos formavimą.

Lietuvos Respublikos Kultūros ministeriją galima įvardinti kaip specializuotą valstybinę kultūros paveldo valdymo ir kontrolės instituciją. Nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos įstatyme¹²² yra numatyta, kad kultūros paveldo apsaugos politikos formavime ir įgyvendinime dalyvauja Kultūros ministerija.

Kultūros ministerijos nuostatuose vienas iš tikslų yra: „formuoti valstybės politiką kultūros paveldo srityje ir organizuoti, koordinuoti ir kontroliuoti jos įgyvendinimą“¹²³.

Kultūros ministerijos nuostatuose¹²⁴ numatytos funkcijos kultūros paveldo srityje, tai, pateikus Valstybinei kultūros paveldo komisijai pasiūlymus, ji rengia įstatymų ir kitų teisės aktų, kurie reglamentuoja kultūros paveldo objektų apsaugą, projektus, nustato kultūros paveldo vertinimo kriterijus, siūlo objektams įrašyti į Kultūros vertybių registrą arba išbraukia iš jo kultūros objektus, derina kitų institucijų parengtus norminius teisės aktus, kurie yra susiję su kultūros paveldo apsauga, nustato išlaidas, skirtas privačios nuosavybės tvarkomiesiems paveldosaugos darbams kompensuoti iš valstybės biudžeto lėšų, nustato ir sugriežtina veiklą kultūros paveldo objektuose, atlieka kultūros vertybių registro valdytojo funkcijas, tvirtina kultūros paveldo tvarkybos reglamentus; koordinuoja Lietuvos kultūros objektų paiešką užsienyje, gražinimą ir pristatymą į Lietuvą. Kultūros ministras pagal Nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos įstatymą atsakingas už kultūros vertybių apsaugą.

Nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos valstybinio administravimo funkcijas atlieka Lietuvos Respublikos Kultūros ministerijos Kultūros paveldo departamentas. Nuo 1990 m. iki 1995 m. buvo Kultūros paveldo inspekcija, ji buvo sudaryta iš apygardos padalinių ir Paminklotvarkos departamento¹²⁵.

121 Valstybinės kultūros paveldo komisijos administracijos nuostatai. Prieiga per internetą: < <https://vkpk.lt/wp-content/uploads/2019/01/Valstybin%C4%97s-kult%C5%ABros-paveldo-komisijos-administracijos-nuostatai.pdf> > (Žiūrėta 2021 12 22).

122 Lietuvos Respublikos Nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos įstatymas. Prieiga per internetą: < <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.15165?jfwid=32wf8muu> > (Žiūrėta 2021 12 23).

123 Kultūros ministerijos nuostatai. Prieiga per internetą: < <https://lrkm.lrv.lt/lt/apie-ministerijos-veikla/kulturos-ministerijos-nuostatai> > (Žiūrėta 2021 12 23).

124 Ten pat.

125 Grigaitienė, I. Lietuvos kultūros paveldo atgimimas. Vilnius: Savastis. 2004, P. 9.

Departamentas renka ir tvarko duomenis, norint juos įrašyti į Lietuvos Respublikos nekilnojamųjų vertybių registrą. Didžioji paveldo dalis priklauso privatiems savininkams, todėl kyla problemų, priklausomai nuo to, koks yra savininkų požiūris į kultūros vertybių išsaugojimą.

Pagrindiniai departamento veiklos tikslai yra: Seimui, Vyriausybei ir Kultūros ministerijai, suformavus nekilnojamojo kultūros paveldo ir kilnojamųjų kultūros vertybių, įrašytų į Kultūros vertybių registrą nacionalinę politiką, įgyvendinti apsaugą, užtikrinti apsaugos priemonių įgyvendinimą¹²⁶.

Kultūros paveldo departamento prie Kultūros ministerijos nuostatuose¹²⁷ pateikta, departamento funkcijos, tai metodiškai vadovauti kultūros vertybių apsaugai, prižiūrėti ūkio subjektų veiklą antikvarinių daiktų srityse; tvarkyti Registrą, pagal kompetenciją rengti ir priimti teisės aktų projektus, atlikti įvairių darbų, susijusių su kultūros paveldo objektais finansavimą, kompensuoti privačios nuosavybės kultūros objektų, kurie prieinami visuomenės lankymui darbus, reikalingus šioms vertybėms išsaugoti, išlaidas, vykdyti nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugą draustiniuose, rezervatuose ir valstybiniuose parkuose, tikrinti, kontroliuoti kaip laikomasi į Registrą įrašytų kilnojamųjų kultūros vertybių apsaugos reglamentų, atlikti kitas Nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos įstatymo, Kilnojamųjų kultūros vertybių apsaugos įstatymo bei kitų teisės aktų nustatytas funkcijas, vykdyti kultūros ministro įsakymus.

Nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos įstatyme¹²⁸ yra įtvirtinta, kad Kultūros paveldo apsaugos departamento bei teritorinių jo padalinių viena iš funkcijų yra nekilnojamojo kultūros paveldo apsauga. Todėl pagrindine departamento užduotimi yra valstybinės kultūros paveldo apsaugos politikos formavimas ir įgyvendinimas.

Kultūros paveldo centras¹²⁹ pavaldus Kultūros paveldo departamentui prie Kultūros ministerijos. Jo veiklos tikslai yra duomenų, reikalingų inventorizavimui, rinkimas apie kultūros paveldą, dokumentų apie kultūros paveldą rinkimas ir kaupimas.

Kultūros paveldo centras atlieka funkcijas, tai informacijos, fiksuojančios dabartį ir praeitį, apibūdinančios materialią kultūros paveldo išraišką, rinkimas, jos kaupimas, tikslinimas ir sisteminimas, istorinių ir fizinių tyrimų, susijusių su kultūros paveldu, atlikimas, su tuo susijusių dokumentų ir informacijos kaupimas, tvarkymas, rengimas, sukauptų duomenų pateikimas Kultūros paveldo departamentui, vykdymas specialiosios paveldosaugos bibliotekos veiklos¹³⁰.

Centras, pagal funkcijas, Kultūros paveldo departamentui teikia kultūros vertybių duomenis bei metines veiklos ataskaitas.

126 Kultūros paveldo departamento prie kultūros ministerijos nuostatai. Prieiga per internetą: <<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.253581/asr>> (Žiūrėta 2021 12 23).

127 Ten pat.

128 Lietuvos Respublikos Nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos įstatymas. Prieiga per internetą: < <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.15165?jfwid=32wf8muu>> (Žiūrėta 2021 12 23).

129 Kultūros paveldo centro nuostatai. Prieiga per internetą: < <https://www.kpc.lt/nuostatai.html>> (Žiūrėta 2021 12 25).

130 Ten pat.

Įsteigus Kultūros paveldo departamentą, tuo metu veikusios Kultūros paveldo inspekcijos apygardos reorganizuotos į Kultūros paveldo departamento teritorinius skyrius. Šiuo metu yra 7 teritoriniai skyriai: Vilniaus, Kauno, Klaipėdos, Šiaulių, Panevėžio – Utenos, Telšių – Tauragės, Alytaus – Marijampolės.

Svarbiausieji teritorinių skyrių uždaviniai yra: įgyvendinti nekilnojamojo kultūros paveldo ir kilnojamųjų kultūros vertybių apsaugos politiką, apsaugos valstybinio administravimo funkcijas skyriams priklausančiose teritorijose¹³¹.

Skyriai atlieka šias funkcijas: kontroliuoja, kaip laikomasi teisės aktų, nekilnojamojo kultūros paveldo ir kilnojamųjų kultūros vertybių apsaugos reikalavimų, kontroliuoja kultūros paveldo objektų tvarkybą ir priežiūrą, siūlo Departamentui įregistruoti kultūros vertybes Kultūros vertybių registre, inicijuoja jų skelbimą saugomais, teisės aktų nustatyta tvarka išduoda kultūros paveldo objektų ir kilnojamųjų kultūros vertybių apsaugos reglamentus, dalyvauja rengiant kultūros paveldo vertybių apsaugą reglamentuojančių įstatymų ir kitų teisės aktų projektus, kaupia, tvarko, sistemina ir skleidžia žinias apie kultūros paveldą ir jo apsaugą, bendradarbiauja su savivaldybių paveldosaugos padaliniais, kitomis valstybės ir savivaldybės institucijomis ir įstaigomis, asociacijomis, fondais ir kitomis viešosiomis įstaigomis kultūros paveldo apsaugos klausimais¹³².

Įsigaliojus Nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos įstatymo naujai redakcijai, savivaldybėse turi būti steigiami paveldosaugos padaliniai, kuriems suteikiamos kultūros paveldo objektų apsaugos ir priežiūros dalis funkcijų ir yra tarpininkai tarp Kultūros paveldo departamento ir kultūros paveldo objektų savininkų.

Lietuvos Respublikos Vietos savivaldos įstatymu¹³³ savivaldybėms yra priskiriamos nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos funkcijos. Nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos įstatyme nurodyta, kad šias funkcijas atlieka paveldosaugos padaliniai savivaldybėse, jie turi tikrinti kultūros paveldo vertybių būklę, rinkti informaciją ir teikti Kultūros paveldo departamentui, turi rengti ir atsakyti už nekilnojamojo kultūros paveldo, priklausančio savivaldybei apskaitą bei paveldosaugos ir paveldotvarkos programų vykdymą¹³⁴. Pagal Vietos savivaldos įstatymą savivaldybės finansuoja savivaldybei priklausančius objektus ir „savivaldybių paveldosaugos padaliniai ne rečiau kaip kartą per penkerius metus, vadovaudamiesi Kultūros paveldo objektų ar vietovių apžiūros, būklės fiksavimo ir tyrimo atlikimo užtikrinimo taisyklėmis ir Kultūros paveldo objekto būklės tikrinimo taisyklėmis,

131 Kultūros paveldo departamento prie Kultūros ministerijos teritorinių skyrių nuostatai. Prieiga per internetą: <http://www.kpd.lt/uploads/nuostatai/20200924/Teritoriniu_skyriu_nuostatai.pdf> (Žiūrėta 2021 12 25).

132 Kultūros paveldo departamento prie kultūros ministerijos teritorinių skyrių nuostatai. Prieiga per internetą: <http://www.kpd.lt/uploads/nuostatai/20200924/Teritoriniu_skyriu_nuostatai.pdf> (Žiūrėta 2021 12 25).

133 Lietuvos Respublikos Vietos savivaldos įstatymas. Prieiga per internetą: <<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.5884/asr>> (Žiūrėta 2021 12 27).

134 Lietuvos Respublikos Nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos įstatymas. Prieiga per internetą: <<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.15165?jfwid=32wf8muu>> (Žiūrėta 2021 12 26).

apžiūri kiekvieną kultūros paveldo objektą ir fiksuoja jo būklę, kaupia su tuo susijusią informaciją ir teikia ją Departamentui“¹³⁵.

Kiti viešojo administravimo subjektai, kurie turi įgaliojimus tam tikrų veiklų atlikimui nevyriausybinės organizacijos, asociacijos.

Kitos valstybės institucijos kultūros paveldo apsaugos srityje yra Lietuvos Respublikos Aplinkos ministerija ir jai pavaldžios institucijos: Teritorijų planavimo, urbanistikos ir architektūros departamentas, Valstybinė teritorijų planavimo ir statybos inspekcija, Aplinkos apsaugos agentūra ir Valstybinė saugomų teritorijų tarnyba prie Aplinkos ministerijos.

Kultūros paveldo išsaugojimo politika Lietuvoje yra formuojama Seimo, Vyriausybės ir Kultūros ministerijos. Kultūros paveldo išsaugojimo politikos formavimui įtakoja Valstybinės kultūros paveldo komisijos teikiami paveldosaugos patirties ir tendencijų vertinimai, analizė ir siūlymai (žr. 5 pav.). Kultūros paveldo apsaugos politikos ir strategijos formavime dalyvauja Valstybinė kultūros paveldo komisija, kuri teikia siūlymus Seimui, prezidentui, Vyriausybei ir kitoms valstybės institucijoms. Ši komisija svarsto ir aprobuoja siūlymus dėl kultūros paveldo vertybių paskelbimo kultūros paminklais ar jų apsaugos panaikinimo.

Kultūros paveldo politikos formuotojai			
Valstybinė kultūros paveldo komisija	LR Seimas	LR Vyriausybė	LR Kultūros ministerija
Kultūros paveldo politikos vykdytojai			
Kultūros paveldo centras	Kultūros paveldo departamentas prie LR Kultūros ministerijos	Savivaldybių kultūros paveldo skyriai ar už paveldą atsakingi asmenys	

5 pav. Kultūros paveldo Lietuvoje administravimo schema. Sudaryta darbo autoriaus.

Kultūros paveldo politikos įgyvendinime dalyvauja Kultūros paveldo departamentas prie Kultūros ministerijos bei Kultūros paveldo departamento teritoriniai padaliniai, Kultūros paveldo centras, savivaldybėse esantys kultūros paveldo skyriai arba, neesant skyrių, už kultūros paveldą atsakingi asmenys.

Apibendrinant galima teigti, kad Lietuvos Respublikos Seimas vadovauja kultūros paveldo apsaugai, kultūros paveldo apsaugos valdymą atlieka Vyriausybė ir Kultūros ministerija. Valstybinį administravimą organizuoja ir už jį atsako kultūros ministras. Ministro įgaliojimu, prie ministerijos

135 Lietuvos Respublikos Vietos savivaldos įstatymas. Prieiga per internetą: <<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.5884/asr>> (Žiūrėta 2021 12 27).

įsteigtas Kultūros paveldo departamentas prie Kultūros ministerijos, atlieka apsaugos funkcijas. Kultūros paveldo apsaugos valdymą savivaldybių teritorijose įstatymų nustatyta tvarka vykdo savivaldybių paveldosaugos padaliniai. Kultūros paveldo apsaugos valdyme taip pat dalyvauja ir kiti viešojo administravimo subjektai, tai Kultūros paveldo centras, visuomeninės organizacijos ir panašiai. Kultūros paveldo departamento prie Kultūros ministerijos bei savivaldybės paveldosaugos padalinių, kuriems įstatymais numatytos funkcijos, kai kuriais atvejais dubliuojasi ar persipina, kadangi jų veikla orientuojasi į kultūros paveldo apsaugą bei kontrolę, teritorijų planavimo dokumentų rengimą, stebėseną ir kt. Dubliavimas būtų pateisinamas tik tada, jeigu įstatymas apibrėžtų, už kuriuos paveldo objektus kas konkrečiai yra atsakingi. Besidomintiems šiais klausimais kyla abejonių, kur reikia kreipti, nes vienos teisės normos pabrėžia, kad tai yra Kultūros paveldo departamento kompetencijoje, kitu atveju savivaldybės paveldosaugos padalinio.

5. KULTŪROS PAVELDO ADMINISTRAVIMO UTENOS RAJONE TYRIMO REZULTATAI

5.1. UTENOS RAJONO KULTŪROS PAVELDO OBJEKTAI IR JŲ VYSTYMAS

Man, kaip magistrinio darbo autoriui, dirbant Utenos kultūros centre, suprantama, kad kultūros institucijų veikla bei projektai prisideda prie viešųjų rajono erdvių gyvybingumo, sukultūrinant mažiau patrauklias periferines ar urbanistines zonas. Atnaujinus kultūros infrastruktūrą ir aktyvius kultūrinės veiklos židinius, pritraukiama į vietovę ir verslo investicijas, kurių dėka rajone sukuriama naujos darbo vietos. Svarbu kultūros paveldo objektus pritaikyti kultūrinei veiklai, užtikrinant teikiamų kultūros paslaugų prieinamumą, patrauklumą visuomenei. Pasirenkant magistrinio darbo temą „Kultūrinio paveldo administravimas Utenos rajone“, buvo aktualu atlikti analizę, ir pateikti pagrindinius aspektus, siekiant vystyti kultūros paveldą Utenos rajone, kuria remiantis bus galima tobulinti kultūros paveldo vystymo perspektyvas.

Kultūros paveldo politika Utenos rajono savivaldybės administracijoje įgyvendinama Kultūros skyriaus. Kultūros skyriaus vienas iš pagrindinių uždavinių ir funkcijų yra rūpintis kultūros paveldo vertybių apsauga. Kultūros skyriuje tiesiogiai už nekilnojamojo kultūros paveldo politikos įgyvendinimą yra atsakingas Kultūros skyriaus specialistas. Utenos rajono savivaldybė bendradarbiauja su Kultūros paveldo departamento Panevėžio – Utenos teritoriniu padaliniu. Utenos rajono savivaldybėje nėra Nekilnojamojo kultūros paveldo vertinimo tarybos. Esant poreikiui, konsultuojamasi su Kultūros paveldo departamento komisija.

Utenos rajono savivaldybė, kaip kultūros paveldo apsaugą užtikrinanti įstaiga, remiasi Lietuvoje reglamentuotas teisės aktais, tai:

- Nekilnojamu kultūros paveldo apsaugos įstatymu;
- Lietuvos Respublikos įstatymu „Dėl Lietuvos Respublikos nekilnojamųjų vertybių apsaugos įstatymo įgyvendinimo“;
- Statybos įstatymu;
- Žemės įstatymu;
- Saugomų teritorijų įstatymu;
- Žemės reformos įstatymu.

Utenos rajono savivaldybės kompetencija ir veikla reiškiasi rengimu ir tvirtinimu teritorijų bendrųjų, detaliųjų planų, plėtojimu savivaldybės muziejų veiklos, derinimu ir plėtojimu projektų arba skirimu atitinkamo finansavimo kultūros paveldo objektų tvarkymui.

Utenos rajono kultūros paveldo apsaugos strategija yra rengiama remiantis rajono teritorijų planavimo dokumentais: tai Utenos rajono savivaldybės strateginiu veiklos planu, Utenos rajono savivaldybės bendruoju planu bei specialiaisiais planais. Utenos rajono savivaldybės 2022-2024 metų strateginiame veiklos plane¹³⁶ numatyta turizmo, kultūros ir gamtos paveldo vystymas, tai informacinės infrastruktūros plėtra Utenos rajone, turizmo informacinės infrastruktūros plėtra Utenos savivaldybėje, Užpalių dvaro sodybos dalies administratoriaus namo ir aplinkos pritaikymas vietos gyventojų ir turistų poreikiams, Užpalių dvaro išorės ir dalies vidaus patalpų rekonstrukcijos darbai, pritaikant patalpas kaimo bendruomenės poreikiams

Utenos rajono savivaldybės teritorijos bendrojo plano¹³⁷ sprendiniuose numatyti sprendimai, kurie sudaro sąlygas Lietuvos Respublikos teritorijos bendrajam planui užakcentuotiems veiksams t.y kultūros paveldo objektų naudojimas visuomenės tikslams, kultūros paveldo naudojimas kultūriniam turizmui (tarptautiniam bei vietiniam). Užtikrinant kultūros paveldo teritorijų apsaugą, numatomas objektų tinkamas panaudojimas, kuris garantuoja nekilnojamojo kultūros paveldo išsaugojimą. Nekilnojamojo kultūros paveldo dalyje nagrinėjama: kultūros paveldo statinių kompleksai, vietos, pavieniai, nedidelę teritoriją užimantys kultūros paveldo objektai ir kultūros paveldo vietovės. Utenos rajono bendrojo plano sprendinių įgyvendinimui, remiamasi pagrindinėmis kultūros paveldo apsaugos nuostatomis:

- Atgaivinant paveldėtą regiono savitumą, išsaugoti jį atspindintį Utenos rajono kultūros paveldą;
- Norint išsaugoti kultūros paveldą, turi būti stiprinama valstybės institucijų ir visuomenės atsakomybę.

Atliekant kontrolę savivaldybė yra vietos ekspertas, kuriam gerai žinoma aplinka, stebima situacija, fiksuojami pažeidimai ir informuojamos atitinkamos institucijos. Išskirtinė yra muziejų veikla, kuriuose be saugomų eksponatų, kartu atliekama ir švietėjiška veikla.

Pastaruoju metu kultūros paveldo išsaugojimas, jo populiarinimas yra siejamas su galimybe kultūros paveldą pritaikyti turizmo reikmėms. Kultūros paveldo sklaida yra atliekama Utenos turizmo informacinio centro, kuris tiek miesto gyventojams, tiek miesto svečiams organizuoja ekskursijas po Utenos rajoną, suteikiama galimybė aplankyti žymius architektūrinius, urbanistinius bei archeologinius vietos objektus, rengiama ir platinama informaciją apie Utenos rajono paveldosauginius objektus.

136 Sprendimas dėl Utenos rajono savivaldybės 2022-2024 metų strateginio veiklos plano patvirtinimo. Prieiga per internetą: <<https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/1fc1d3a07f6a11ec993ff5ca6e8ba60c>> (Žiūrėta 2022 02 05).

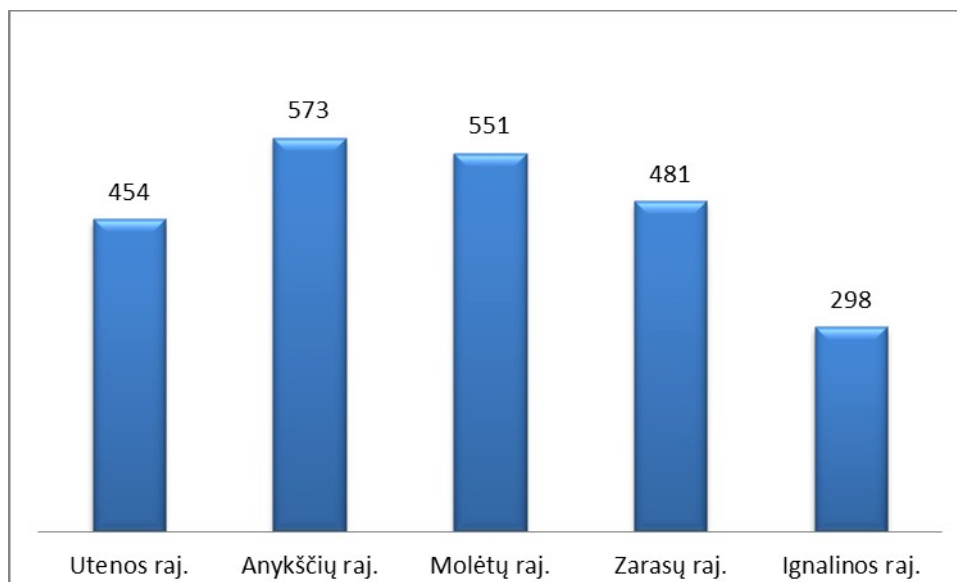
137 Utenos rajono savivaldybės teritorijos bendrojo plano keitimas. Prieiga per internetą: <https://www.utena.lt/images/Teritoriju_planavimas/2020_Bendrojo_plano_miesto/Utenos_r_BP_SPRENDINIAI_aiskinamasis_rastas.pdf> (Žiūrėta 2022 02 05).

Tačiau Utenos turizmo informacinio centro darbuotojų nuomone, Utenos rajone yra palyginti mažai kultūros paveldo objektų, kurie yra pritaikyti turistų lankymui, galėtų būti daugiau turistams skirtų leidinių, supažindinančių su Utenos rajono kultūros paveldo objektais.

Kultūros paveldo sklaidos funkcijas Utenos rajone atlieka ir rajone veikiantys muziejai. Šiuo metu Utenos rajone veikiantys muziejai yra: Utenos kraštotyros muziejus, Tauragnų krašto muziejus, A. ir M. Miškinių literatūrinė – etnografinė sodyba, Utenos kraštotyros muziejaus filialas Laisvės kovų muziejus, Tomo Kleinio Aukštaitijos regiono sendaikčių muziejus – ekspozicija, Prieškario ūkininko sodyba, Užpalių dvaro arklidės-kamenyčia, svirnas, tradicinių amatų centras, Utenos kraštotyros muziejaus padalinys, Babrausko namai – muziejus.

Utenos rajono savivaldybėje didžiąją dalį kultūros paveldo vertybių sudaro piliakalniai bei Utenoje gimusių, gyvenusių ar kūrusių, tai literatų, laisvės kovų dalyvių, mokslininkų nekilnojamojo kultūros paveldo objektai.

Šiuo metu Utenos rajone yra 454 kultūros paveldo objektai, iš kurių 163 yra saugomi valstybės. Iš dabartinių 454 objektų, įtrauktų į kultūros vertybių registrą, dar ne visų nustatytos vertingosios savybės. Palyginimas Utenos rajone esančių kultūros paveldo objektų, įtrauktų į kultūros vertybių registrą, lyginant su kituose aplinkiniuose rajonuose esančių kultūros paveldo objektų, įtrauktų į kultūros vertybių registrą, pateikta 6 pav.

6 pav. Kultūros paveldo objektų, įtrauktų į kultūros vertybių registrą skaičius rajonuose. Sudaryta darbo autoriaus.

Lyginant Utenos rajoną su aplinkiniais rajonais, galima pastebėti, kad Anykščių rajonas yra turtingesnis turimais kultūros paveldo objektais, įtrauktais į kultūros vertybių registrą. Įtraukti 573 objektai, Molėtų rajone jų yra 551, Zarasų – 481, mažiau yra Ignalinos rajone – 298. Utenos rajonas yra

turtingas piliakalniais, tai kalvotas kraštas, kuriame yra 79 piliakalniai, didelė dalis pilkapių, priskaičiuojama apie pusantro šimto išlikusių kryžių, stogastulpių, koplytstulpių. Rajonas turtingas ir mitologinėmis vietovėmis, kurių yra 14, šiose vietovėse randama akmenų, kurie turi savo pavadinimus.

Dalis kultūros paveldo objektų yra nelankomi, tai būtų neveikiančios kapinės, kuriose galima pamatyti išlikusius kryžius, stogastulpius, galima surasti senų kryždirbystės pavyzdžių. Miškuose yra mitologinių akmenų, kurie turi savo istoriją, tai aukojimo vietų žymėjimas ar bendruomenės teritorijos.

Lankomiausias ir daugiausiai žinomas Utenos rajone yra Narkūnų piliakalnis, tai galima spręsti vien iš laiptų susidėvėjimo. Šis piliakalnis yra Utenos krašto simbolis. Narkūnų piliakalnis – valstybės saugomas kultūros paveldo objektas. Lankytojus pasitinka ant piliakalnio įrengtos supynės, naujai įrengti laipteliai, o papėdėje įrengti suoliukai. Piliakalnis įrengtas atskiroje kalvoje, Utenėlės upės kairiajame krante. XIII amžiuje čia stovėjo Nalšios kunigaikščio Daumanto pilis, prie šios pilies kūrėsi gyvenvietė, kuri ir buvo užuomazga Utenos miestui.

Dažnai yra lankoma Dailės mokykla, tai buvę senieji pašto rūmai, kurie priklausė pirmos klasės arklių pašto stoties pastatų kompleksui Sankt Peterburgo – Varšuvos trakto stočių kelyje ir yra seniausias išlikęs mūro pastatas Utenoje. Tai yra architektūros paminklas. Kurį laiką čia buvo Utenos paštas. Nuo 1992 m. pastatas perduotas Dailės mokyklai. Pastato viduje buvo įvykdyta rekonstrukcija, vėliau atlikta lauko sienų atnaujinimas ir atstatymo darbai, pakeičiant langus, atstatant klasicizmo stiliaus vartus, sutvarkyti takai, įrengta dailės literatūros biblioteka, skaitykla. Vakariniame fligelyje įkurta Utenos krašto dailininkų tapybos galerija. Restauravimo darbai buvo atliekami taip, kad būtų galima istorines erdves pritaikyti edukacinėms reikmėms, mokinių kūrybai. Dailės mokykla yra vienintelė tokios paskirties įstaiga trakto stočių kelyje. Apie senąją arklių pašto stotį ir traktą surinkta daug istorinės medžiagos, kuria gali pasinaudoti tuo besidomintys.

Taip pat yra lankoma senasis geležinkelis. Senoji Utenos geležinkelio stotis yra valstybės saugomas objektas. Stoties kompleksas, kurį sudaro stoties pastatas, vandens bokštas, yra įrašyti į Kultūros vertybių registrą. Stoties pastatas šiuo metu priklauso Utenos kraštotyros muziejui, vandens bokštas privatizuotas. Rekonstravus stotį, įkurtas Utenos kraštotyros muziejaus filialas Laisvės kovų muziejus, kuriame, atnaujinus infrastruktūrą, galima pritaikyti turizmo, kultūrinėms, edukacinėms ir viešosioms reikmėms. Lauke galima pamatyti dvi stovinčias skulptūras, kurios simbolizuoja du keleivius, lyg ir laukiančius traukinio. Toks vaizdas atgaivina pastatą, prisimenama praeitis, kai keleiviai šioje vietoje laukdavo atvažiuojančio traukinio. Senosios geležinkelio stoties viduje traukinio laukia dar 21 keleivis. Stotyje sukurta laukimo ir nerimo atmosfera. Įrengta moderni ekspozicija, kuri pristato siaurojo geležinkelio Panevėžys – Švenčionėliai istoriją.

Daug lankytojų sulaukia ir Utenos bažnyčia. Utenos senoji bažnyčia raudonų plytų, istorizmo stiliaus, pastatyta 1884 m., pašventinta 1898 m. Kristaus Žengimo į dangų bažnyčia didžiuojasi skulptūra „Trimituojantis Angelas“. Skulptūra įtraukta į Kultūros vertybių registrą taip pat į Kultūros

vertybių registrą įtraukta bažnyčios ir varpinės kompleksas. Atminimui žuvusių Utenos krašto gyventojų partizaniniame judėjime, sovietiniuose lageriuose, tremtyje, pastatytas stogastulpis bažnyčios šventoriuje bei įrengta memorialinė sienelė. Prieš bažnyčią pastatytas paminklas, skirtas Lietuvos nepriklausomybei. Prie bažnyčios yra Utenos miesto senosios kapinės, kuriose yra Kultūros vertybių registre įrašytų palaidojimo vietų ir antkapinių paminklų.

Vis daugiau lankytojų sulaukia Vyžuonėlių dvaras, kurį išgarsino Marianos Veriovkinos draugija. Tai yra kultūrinio paveldo vertybė Utenos rajone. Šiuo metu galima pasivaikščioti po dvaro parką, išlikę keli statiniai, medinis, rusiškai ornamentuotas gyvenamasis pastatas, karietinė, tvartas, du kluonai, arklidė, kumetynas. Visa tai yra įrašyta į Kultūros vertybių registrą. Vyžuonėlių dvare puoselėjamas dailininkės Marianos Veriovkinos atminimas, kuri gerai yra žinoma Europoje. Marianos Veriovkinos draugijos nariai įsigijo dvaro rūmus su mintimi ateityje įkurti meno centrą. Atsisakius savivaldybei įsigyti parduodamus dvaro rūmus, pastatą nusipirko keli draugijos nariai tam, kad, išsaugoti visoje Europoje žinomą dailininkės atminimą. Draugija dvare kasmet rengia kūrybines dirbtuves, kuriose kviečiama per meną parodyti tikrąją dvaro dvasią. Vyžuonėlių dvaras mena Veriovkinos gyvenimą Lietuvoje.

Lankytojai mėgsta ir Užpalių kultūros paveldo objektus: Krokulės šaltinį, Šeimyniškių, Lygiamiškio piliakalnius.

Krokulės šaltinis yra valstybinis hidrogeologinis gamtos paveldo objektas. Pasakojama, kad šioje vietoje piemenėliams pasirodė Kristus, kuris juos palaimino ir dingo. Aikštė aptverta metaline tvora, aikštės centre stovi koplytėlė su Jėzaus Kristaus statula. Į šaltinio duburį įleistas rentinys, iš kurio vanduo įteka į Šventąją. Krokulės šaltinio vanduo garsėja kaip gydantis įvairias ligas, teikiantis laimę, saugantis nuo Perkūno. Tai labai gerbiama vieta, ypač per krikščioniškas šventes susirenka daug tikinčiųjų. Daugiausia lankytojų sulaukiama šv. Trejybės atleidų dieną. Prie koplytėlės guli akmuo su kažkokio užrašo žymėmis. Šis akmuo siejamas su Kristaus apsireiškimu, todėl jam taip pat teikiamas svarbus vaidmuo religinių švenčių metu, kuomet lankoma Krokulė. Užpalių parapijos klebono, seniūnijos darbuotojų Krokulės vieta gražiai tvarkoma, prižiūrima. Kaip gamtos paveldo objektas valstybės saugomas šaltinis ir akmuo įtraukti į Kultūros vertybių registrą.

Užpaliai apjuosti gynybinių piliakalnių sistema. Vienas iš jų gana įspūdingas yra Šeimyniškių piliakalnis, ant kurio stovėjo Užpalių pilis. Piliakalnio reikšmingumas įvertintas paminklo statusu. Šeimyniškių piliakalnis atsivėrė visu grožiu, kai Užpalių seniūnija šiauriniam piliakalnio šlaite pašalino medžius. Iki piliakalnio nutiestas kelias, įrengta mašinų stovėjimo aikštelė, įrengti paprasti ir patogūs laiptai.

Lygiamiškio piliakalnis apardytas arimų, dirvonuoja, šlaitai apaugę pušelėmis. Šalia yra riedulys, vadinamas Laumės valtimi.

Lankomi etnografiniai kaimai: Vaišnoriškės, Šuminai, Strazdai.

Vaišnoriškės etnografinis kaimas, kuriame išlikusi senoji kaimo užstatymo struktūra, tradicinė aukštaitiška architektūra. Kaimas susiformavo iš penkių sodybų, statytų padriko plano struktūra. Tai architektūros paminklas, įtrauktas į Kultūros vertybių registrą.

Šuminai etnografinis kaimas, tai architektūros paminklas. Kaimas yra senos savitos užstatymo struktūros, trobesiai sustatyti grupėmis, kai kurie toliau nuo kelio. Viso yra 7 kaimo sodybos, kurios yra paminklinės, gausiai apželdintos. Iš senų pastatų išsiskiriamas kluonas su jauja, kurio duryse yra mediniai vyriai. Viename iš gyvenamųjų pastatų įrengta žvejo namo muziejinė ekspozicija. Be to kaime yra gamtos apsaugos paminklas, tai apie 300 m amžiaus pušis.

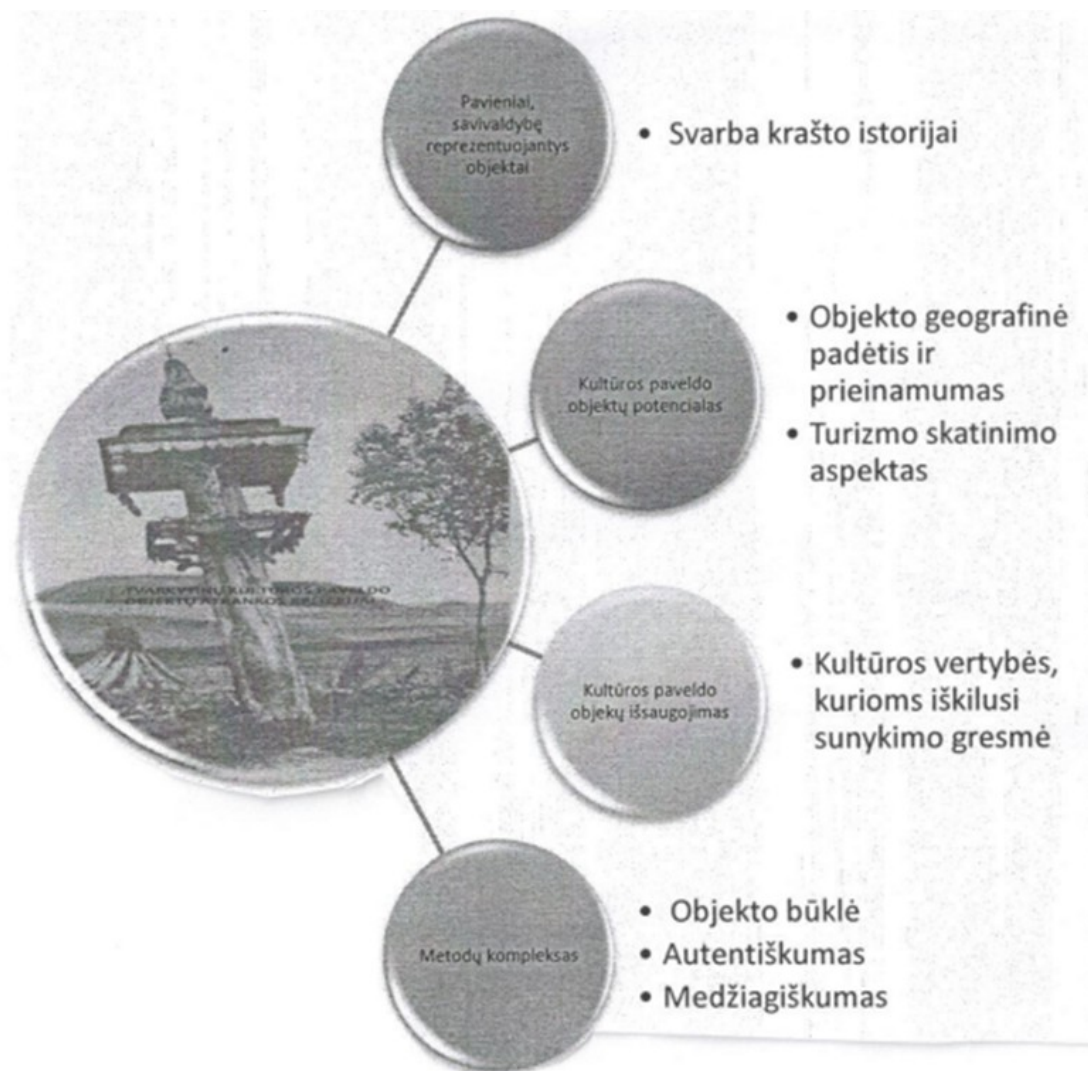
Strazdų etnografiniame kaime šiuo metu yra išlikę 3 pirkios, 2 kluonai, 1 daržinė. Kaime galima pamatyti muziejinę retenybę, tai dūminę pirkią. Sodybas puošia klevai, uosiai, ąžuolai, šermukšniai. Kaimas įrašytas į architektūros paminklų sąrašą. Kaimas garsėjo savo klojimo teatru, galima paminėti kaip savotišką „kultūros centrą“. Kaimo žmonės mėgo austi, tai rodo kiekvienoje troboje stovinčios audimo staklės. Audiniai ir dabar puošia šio kaimo pirkias.

Utenos rajono kultūros įstaigų vykdoma veikla glaudžiai siejasi ir su kultūros paveldo apsauga. Kas sudaro paminklotvarką Utenos rajono savivaldybėje, pateikta 7 pav., tai piliakalnių infrastruktūra, kryždirbystė, memorialinės vietovės, informacija, avarinės būklės šalinimas, architektūra, sakralinės vietovės.

7 pav. Paminklotvarka Utenos rajono savivaldybėje. Šaltinis: Utenos rajono savivaldybės Kultūros skyrius.

Pasirenkant kultūros paveldo objektus, kuriems reikalingi tvarkybos darbai, pirmiausiai yra atsižvelgiama į pavienius savivaldybę reprezentuojančius objektus, į jų svarbą krašto istorijai, tai memorialinių vietovių statiniai, kultūros paveldo paminklai, Nepriklausomybės kovų dalyvių paminklai, atminimo lentos Nepriklausomybės kovų Vyties Kryžiaus kavalieriams bei oficialiai pripažintiems savanoriams Utenos rajono seniūnijose, Utenoje gimusių, gyvenusių ar kūrusių literatų, laisvės kovų dalyvių, mokslininkų nekilnojamojo kultūros paveldo objektai, senosios kapinės, kuriose yra senų kryžių, stogastulpių. Kadangi Utenos rajono savivaldybėje didžiąją dalį kultūros paveldo vertybių sudaro piliakalniai, todėl skiriamas dėmesys ir jų priežiūrai. Stengiamasi išsaugoti kultūros paveldo objektus, kuriems iškilusi sunikimo grėsmė, numatomas avarinis kultūros paveldo objektų remontas. Numatant tvarkytinus kultūros paveldo objektus, įvertinama jų būklė, autentiškumas, medžiagiškumas. Tvarkytini kultūros paveldo objektai atrenkami pagal objektų atrankos kriterijus, kurie yra pateikti 8 pav.

8 pav. Tvarkytinų kultūros paveldo objektų atrankos kriterijai. Šaltinis: Utenos rajono savivaldybės Kultūros skyrius.

Pagrindiniai Utenos rajono savivaldybės kultūros paveldo restauravimo šaltiniai 2021, 2022, 2023 metais numatomi iš savivaldybės biudžeto (žr 3 lentelė).

3 lentelė. Utenos rajono savivaldybės finansavimas paminklotvarkai 2021 – 2023 metais

Eil. Nr.	Objekto pavadinimas, priemonė	Darbų pobūdis	Finansavimas, Eur.		
			2021 m.	2022 m.	2023 m.
1.	Kultūros paveldą žymintys ženklai.	Medinių ženklų gamyba.	-	3000	3000
2.	Neveikiančios kapinės.	Priežiūros darbai.	-	5000	5000
3.	Kryžiai, stogastulpiai, koplytstulpiai.	Remonto darbai.	3000	5000	5000
4.	Memorialinių vietovių statinių remontas. Žydų žudynių vietos ir kapų remonto darbai.	Priežiūros – remonto darbai.	5000	8000	8000
5.	Piliakalnių infrastruktūros įrengimas (laiptų įrengimas). Pakalnių piliakalnio naujų laiptų įrengimas.	Tvarkybos darbai	13000	15000	15000
6.	Nepriklausomybės kovų dalyvių paminklai.	Remonto darbai	-	5000	5000
7.	Informaciniai standai.	Informacinių stendų gamyba ir įrengimas		5000	5000
8.	Nukreipiamieji kelio ženklai.	Ženklų gamyba ir pastatymas.			
9.	Atminimo lentos. 1919 – 1920 metų Nepriklausomybės kovų Vyties Kryžiaus kavalierių bei oficialiai pripažintų 1918 – 1920 metų savanorių lentų gamyba Utenos rajono seniūnijose.	Atminimo lentų gamyba.	5000	3500	3500
10.	Piliakalnių infrastruktūros remontas. (laiptų, suolų, stalų remonto darbai).	Remonto darbai.	2000	4000	4000
11.	Kultūros paveldo statinių remontas. A. M. Miškinių sodybos pagrindinio namo stogo remontas.	Statinių remonto, konservavimo darbai.	20000	15000	15000
12.	Senųjų kapinių informacinės lentelės.	Lentelių gamyba.	-	2000	2000
13.	Kultūros paveldo paminklų remontas. Laisvės kovų dalyvių kapaviečių tvarkybos darbai. Utenos miesto senosios kapinės.	Remonto ir tvarkybos darbai.	6000	7000	7000
14.	Žymių Utenos krašto žmonių gimtinių vietovių tvarkybos, remonto darbai.	Remonto ir tvarkybos darbai.	-	4000	4000
15.	Avarinis kultūros paveldo objektų remontas. Utenos dvaro stogo remontas.	Remonto darbai.	3000	3000	3000

Šaltinis: Utenos rajono savivaldybės Kultūros skyrius

2021 m. buvo parengtas Utenos rajono savivaldybės paminklotvarkos 2021-2023 metų priemonių planas, kuris buvo, patvirtintas Utenos rajono savivaldybės administracijos direktoriaus 2021 m. kovo 24 d. įsakymu Nr. AĮ-294 „Dėl Utenos rajono savivaldybės paminklotvarkos 2021-2023 metų priemonių plano papatvirtinimo“. Šiam planui vykdyti ataskaitiniais metais buvo skirta 60 000,00 Eur. Tvarkybos priemonių planas yra sudaromas trijų metų laikotarpiui, iš anksto planuojamos lėšos,

pagal tai vykdoma visa stebėseną, planuojami visi darbai. Anksčiau priemonių planą tvirtino taryba, o dabartiniu metu tvirtina administracijos direktorius.

Analizuojant pastarųjų dviejų metų atliktus paminklotvarkos darbus, matyti, kad ši veikla yra gerai vykdoma.

2020 metais paminklotvarkos priemonių planui įgyvendinti buvo skirta 25500 Eur. Didžioji dalis buvo skirta kultūros paveldo objektų remonto – tvarkybos darbams. Prioritetas buvo skirtas tiems objektams, kuriems buvo būtini remonto darbai, siekiant apsaugoti nuo tolimesnio įrimo, veikiant nepalankioms oro sąlygoms, bei dažniausiai lankomų turistų objektų tvarkybai. Kita dalis lėšų skirta visuomenės informavimo bei kultūros paveldo sklaidai (žr. 3 priedas).

Siekiant piliakalnius pritaikyti lankytojų poreikiams, buvo įrengti nauji laiptai Lygamiškio piliakalnyje (Užpalių sen.) bei suremontuoti laiptai Pakalnių piliakalnyje (Leliūnų sen.).

Susidarius avarinei situacijai, A. M. Miškinių sodyboje pakeistas klėties skiedrinis stogas.

Prie Lygamiškio (Užpalių sen.), Daugailių (Daugailių sen.) ir Pakalnių (Leliūnų sen.) piliakalnių, pagamintos naujos informatyvesnės informacinės lentos, kuriuose lankytojas suras informacija apie šiuos piliakalnius bei šalia esančius kitus kultūros paveldo objektus.

Tęsiant 1919 – 1920 metų Nepriklausomybės kovų Vyties Kryžiaus kavalierių bei oficialiai pripažintų 1918 – 1920 metų savanorių įamžinimą Utenos r. seniūnijose, Leliūnų ir Užpalių miestelių atminties ir pagarbos vietose pastatytos atminimo lentos.

Bendradarbiauta vykdant projektą „Informacinės infrastruktūros plėtra Ignalinos, Molėtų ir Utenos rajonuose“, projekto tikslas – gerinti ir didinti informacijos teikimą apie turizmo maršrutuose ir trasose esančias lankytinas vietas Ignalinos, Molėtų ir Utenos rajonuose. 2020 m. Utenos rajono savivaldybės teritorijoje įrengta 10 informacinių kelio ženklų, nukreipiančių į 6 lankytinas vietas. Dabar besidomintys Utenos krašto istorija, nesunkiai gali surasti kelią į sutvarkytus lankytinus kultūros paveldo objektus: istoriko A.Šapokos ir geografo K. Pakšto gimtinės vietas, Taukelių kaimo kapines (Daugailių sen.), kuriose palaidotas daktaras J.Šimkevičius bei Vyžuonų ir Utenos senąsias žydų kapines.

Bendradarbiaujant su Utenos turizmo informaciniu centru, Utenos meno mokykla, buvo organizuotos Europos paveldo dienos. 2020 m. dienų tema „Kultūros paveldas ir edukacija“ Europos paveldo dienų tikslas buvo supažindinti visuomenę su Utenos žydų istorija, tradicijomis, švietimu, kultūra, verslais ir amatais. Renginio metu buvo atidengta įrengta lentelė kurioje hebrajų ir įdiš kalbomis pažymėta Žydų gatvė. Aštuonių dienų renginyje dalyvavo didelis skaičius žmonių, besidominčių Utenos žydų kultūra.

Pagrindiniai paveldosaugos prioritetai 2021 m. buvo: archeologinių vietovių infrastruktūros sutvarkymas, kryždirbystės objektų išsaugojimas, architektūros pastatų remonto konservavimo darbai bei Laisvės kovų dalyvių ir Memorialinių vietovių tvarkybos darbai (žr. 2 priedas). Tęsiant piliakalnių

sutvarkymą, pritaikant juos turizmo pažintinei veiklai, įrengti nauji patogūs laiptai Maneičių (Daugailių sen.) ir Pakalnių (Leliūnų sen.) piliakalniuose bei suremontuoti laiptai Vaikutėnų (Utenos sen.) piliakalnyje.

Siekiant išsaugoti kryždirbystės pavyzdžius ateinančioms kartoms, kiekvienais metais atkuriami, remontuojami, konservuojami mediniai kryžiai, stogastulpiai, koplytstulpiai. 2021 m. atstatytas ir suremontuotas Ripaičių kaimo senųjų kapinių koplytstulpis.

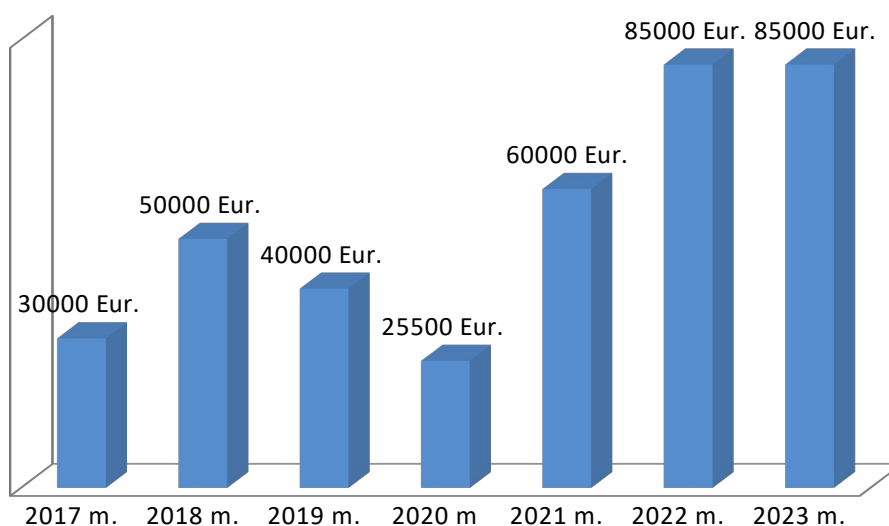
Nemaža dalis paminklotvarkos lėšų buvo skirta Laisvės kovų dalyvių savanorių įamžinimui ir Memorialinių vietovių sutvarkymui. Utenos senosiose miesto kapinėse sutvarkyta 30 Lietuvos karių savanorių kapaviečių, atnaujinant gelžbetoninius kryžius bei patikslinant užrašus.

Pagamintos 2 lentos skirtos 1918-1923 m. Nepriklausomybės kovų dalyviams atminti, skirtos Vyžuonų ir Tauragnų valsčiaus savanoriams.

Įrengtas naujas pėsčiųjų takas Žydų genocido aukų vietos – kapinėse (Skaistašilio miškas, Utena) bei suremontuota tvora juosianti šias kapines. Šiose kapinėse taip pat atnaujintas obeliskas ir skulptūra „Skausmas“.

Siekiant išsaugoti vertingesnius architektūros pastatus, Utenos rajone atliktas Utenos dvaro tvarto stogo avarinis remontas, sutvirtinant gegnes ir kitas stogo konstrukcijas bei uždengiant problemines stogo dalis neasbestine stogo danga.

Paminklotvarkai skirtos lėšos Utenos rajono savivaldybėje pateiktos 9 pav.

9 pav. Paminklotvarkai skirtos lėšos Utenos rajono savivaldybėje 2017 – 2023 metais. Šaltinis: Utenos rajono Kultūros skyrius.

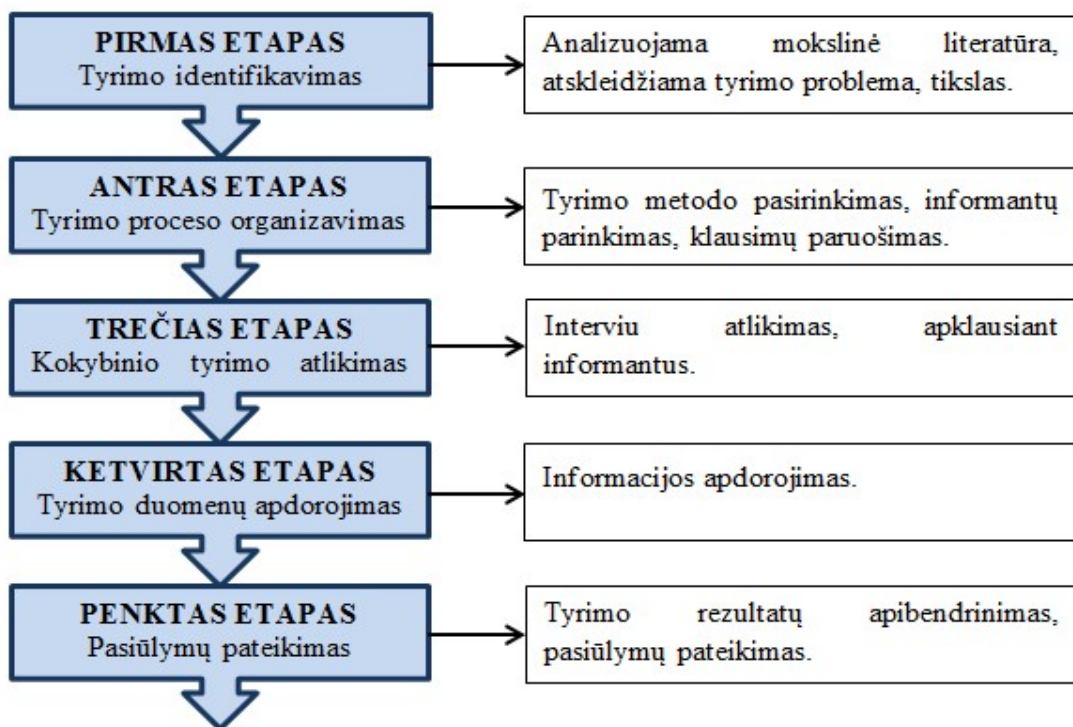
Kaip matyti iš 9 pav., paminklotvarkai skirtos lėšos 2022 ir 2023 metais smarkiai išauga.

5.2. Tyrimo apžvalga

Magistro darbe kultūros paveldo administravimas Utenos rajone tyrimas atliktas sausio mėnesį pagal nustatytą eigą. Tyrimą sudaro penki etapai, pradedant problemos identifikavimu ir baigiant rezultatų apibendrinimu ir pasiūlymų pateikimu. Tyrimo eiga pavaizduota 10 paveiksle.

Tyrimo metu buvo siekiama išsiaiškinti kultūros paveldo administravimą Utenos rajone. Tam tikslui buvo pateikiami atitinkami klausimai informantams, susiję su kultūros paveldo objektų apskaita, reglamentavimu, konsultavimu, kontrole, stebėseną, tvarkyba.

Pirmajame etape atskleidžiama tyrimo problema, numatomas tikslas. Atskleidžiant tyrimo problemą, analizuojamas kultūros paveldas Utenos rajone. Antrajame tyrimo etape pasirenkamas kokybinio tyrimo metodas, parenkami informantai, paruošiami interviu klausimai.

10 pav. Tyrimo eiga. Sudaryta darbo autoriaus.

Tyrimui pasirinktas sociologinis kokybinis tyrimo metodas. Pasak K. Kardelio (2016) „Kokybiniai tyrimai, nebūdami priklausomi nuo hipotezių, pasižymi lankstumu ir duomenų indukcinė analize, kuri induktyvią tyrėjo logiką priskiria prie kokybinių tyrimų bruožų“¹³⁸. Kokybinis tyrimas, tai toks tyrimas, kai duomenys, gauti tyrimo metu, nėra pateikiami kiekybine išraiška, t.y. skaičiais.

138 Kardelis, K. Mokslinių tyrimų metodologija ir metodai. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras, 2016, P. 15.

Tai yra empirinis tyrimas. Tyrimui pasirenkamas nedidelis tiriamųjų skaičius. Tokio tyrimo metu surenkami giluminiai, su kontekstu susiję atviri tyrimo dalyvių atsakymai, iš kurių galima žinoti, kokios jų nuostatos, nuomonės, požiūriai, patirtis, jausmai. Kokybiniai tyrimai padeda suvokti tiriamo reiškinių kokybę, ištirti jų ne tik išoriškai, bet ir iš vidaus.

Stengiantis išsamiau ištirti tiriamą objektą, pasirinkamas kokybinio tyrimo metodas – struktūrizuotas interviu. Struktūrizuotas interviu – toks interviu, kai iš anksto numatomi klausimai eilės tvarka. Informantams yra pateikiami klausimai pagal parengtą klausimyną. Tai plačiai paplitęs metodas, pasižymintis patikimumu, kada yra apklausiami informantai. Metodo pasirinkimą lėmė ir tai, kad pagal šį metodą galima išsamiau pažinti tyrimo objektą, suteikia galimybę papildyti jau turimus duomenis, juos interpretuoti, numatyti prognozes. Kokybiniam tyrimui atlikti darbo autoriaus yra sudarytas klausimynas (žr. 1 priedas). Apklausoje buvo naudojami atviro pobūdžio klausimai, taip paliekama daugiau savarankiškumo informantams.

Kaip teigia I. Gaižauskaitė, N. Valavičienė, (2016)¹³⁹, surenkant duomenis kokybinių interviu pagrindu, jie yra giluminiai, išreiškia informantų žinias bei atskleidžia profesinę patirtį.

Pasirinkto kokybinio tyrimo tikslas – ištirti kultūros paveldo administravimą Utenos rajone.

Trečiajame etape atliekamas kokybinis tyrimas – interviu su Utenos rajono savivaldybės ir seniūnijų darbuotojais. Informantais yra pasirinkta kompetentingi informantai, kurie turi nemažą patirtį savo profesinėje veikloje, galintys suteikti patikimą informaciją apie kultūrinio paveldo administravimą Utenos rajone. Duomenys apie informantus pateikiami 4 lentelėje.

4 lentelė. Duomenys apie informantus

Informantas	Lytis	Išsilavinimas	Veikla susijusi su kultūros paveldu
Informantas Nr. 1	Vyr.	Aukštasis	Utenos rajono savivaldybės Kultūros skyriaus specialistas
Informantas Nr. 2	Vyr.	Aukštasis	Leliūnų seniūnija, atsakingas už kultūros paveldą seniūnijoje.
Informantas Nr. 3	Vyr.	Aukštasis	Saldutiškio seniūnija, atsakingas už kultūros paveldą seniūnijoje.
Informantas Nr. 4	Vyr.	Aukštasis	Sudeikių seniūnija, atsakingas už kultūros paveldą seniūnijoje.
Informantas Nr. 5	Vyr.	Aukštasis	Tauragnų seniūnija, atsakingas už kultūros paveldą seniūnijoje.
Informantas Nr. 6	Vyr.	Aukštasis	Užpalių seniūnija, atsakingas už kultūros paveldą seniūnijoje.
Informantas Nr. 7	Vyr.	Aukštasis	Vyžuonų seniūnija, atsakingas už kultūros paveldą seniūnijoje.
Informantas Nr. 8	Vyr.	Aukštasis	Kuktiškių seniūnija, atsakingas už kultūros paveldą seniūnijoje.

Sudaryta darbo autoriaus.

¹³⁹Gaižauskaitė, I., Valavičienė, N. Socialinių tyrimų metodai: kokybinis interviu. Vilnius: Standartų spaustuvė. 2016, P 17.

Ketvirtajame etape apdorjami gauti tyrimo rezultatai.

Penktajame tyrimo etape – tyrimo rezultatų apibendrinimas, pateikiami pasiūlymai.

Pirmieji klausimai informantams buvo susiję su kultūros politika, siekiama išsiaiškinti, *kokie yra Lietuvos kultūros politikos teigiami ir neigiami aspektai, kokios dažniausiai kyla problemos*. Lietuvos kultūros politikos įgyvendinimui Utenos rajone, informantai pažymėjo, kad teigiama yra tai, jog stengiamasi išsaugoti kultūros paveldą, sudaromi tvarkybos planai, tačiau susiduriama su apskaitos tvarkymo trikdžiais, sunkumais, restauravimo brangumu. Informantų nuomone išsaugoti kultūros paveldą svarbu ir socialiniu požiūriu, nes nemažą kultūros paveldo dalį sudaro ir pastatai, o juos tinkamai tvarkant sumažėtų ūkiškai nenaudojamų pastatų. Sakralinės paskirties pastatai yra kultūros paveldo objektai, jų tvarkymas aktualus visuomenei. Visuomenė vis aktyviau suvokia, kaip svarbu išsaugoti kultūros paveldą, steigdama organizacijas, besirūpinančias kultūros vertybių apsauga. Pvz. kultūros skyriuje yra numatyta religinių bendruomenių finansavimo tvarka, kur galima teikti prašymus bažnyčių aplinkos tvarkymo darbams atlikti. 2021 metais tokiomis lėšomis buvo sutvarkyta Daunorių bažnyčia, kuri šiuo metu dar neįtraukta į kultūros paveldo registrą, tačiau ateityje planuojama ją įtraukti. Daunorių parapijos parapijiečiai Edita ir Konstantinas Danilevičiai subūrė bendruomenę į talką, kurioje dalyvavo apie 30 žmonių. Talkininkai pakeitė senas 1934 metais pastatytos bažnyčios langines, sutvarkė bažnyčios šventorių, iškirto krūmus, nušienavo aplinką. Pagrindines galimas kultūros paveldo tendencijas, susijusias su kultūros paveldo objektų plėtojimu, išsaugojimu ir tobulinimu, informantai pateikė ES paramą, Vyriausybės paramą, savivaldybės paramą, privačių asmenų paramą. Informantų nuomone, norint įgyvendinti teisės aktus, kurie reglamentuoja paveldosaugą, reikėtų skatinti visuomenę, aktyviai dalyvauti visuose paveldo apsaugos etapuose, be to labai svarbu yra kai priimami kultūros vertybių apsaugą lemiantys sprendimai, reikalauti atsakomybės ir iš viešojo administravimo pareigūnų, turėtų būti bendradarbiavimas tarp valstybės ir savivaldybių. Aktualu įrašyti į Kultūros vertybių registrą naujai atrastas kultūros vertybes, kurioms gresia sunykimas ar sunaikinimas. Informantai teigė, kad kasmet atsiranda naujų objektų, įtraukiami nauji piliakalniai, įtraukiami nauji statiniai į Kultūros paveldo vertybių registrą. Įtraukta į Kultūros vertybių registrą Utenos senasis banko pastatas, Šaulių namai. Informantų nuomone paveldo objektus žmonės vertina dvejopai – iš vienos pusės žmonės patenkinti, kad tai yra saugoma, iš kitos pusės tai tam tikras krūvis ir atsakomybė. Iš dabartinių 454 objektų, įtrauktų į Kultūros vertybių registrą, dar ne visiems nustatytos vertingosios savybės. Ne visos rajono bažnyčios yra įtrauktos į Kultūros paveldo registrą, tarp jų ir Sudeikių bažnyčia. Pateikta komisijai prašymas įtraukti į Registrą medinę Biliakiemio bažnyčią.

Sekančiu klausimu informantų buvo prašoma: *Įvertinti esamą situaciją, kuri yra susijusi su kultūros paveldo vystymu Utenos rajone*. Informantai vienareikšmiškai pažymėjo, kad bendra

saugojamų kultūros paveldo objektų būklė gerėja. Per kiekvienių metus įvertinama apie 15 objektų būklė, tačiau yra kultūros paveldo objektų, kurie reikalauja atnaujinimo, tačiau ne visi yra atnaujinami. Pagrindinė neatnaujinimo priežastis, kaip pažymėjo informantai, yra finansai, bet yra ir kitokių aplinkybių. Praeitais metais buvo planuota atnaujinti 26 laisvės kovų dalyvių kapavietes, tačiau darbai neįvyko dėl neatsiradusių tiekėjų, nors dėl atnaujinimo buvo paskelbti viešieji pirkimai. Neatsirado tiekėjų ir atminimo lentų statybai, nors darbai buvo suplanuoti. Informantai teigė, kad stengiamasi atnaujinti kultūros paveldo objektus. Per metus buvo atnaujinama apie 10 objektų. Pastoviai vykdomi ir tęstiniai darbai. Atlikti darbai Lietuvos geografo, keliautojo Kazio Pakšto tėviškėje, išsaugant jo atminimą, pastatytas stendas. Atnaujinama piliakalnių infrastruktūra, pritaikant juos pažintinei veiklai. Tvarkomi piliakalnių laiptai. Pasak informanto, atstovavusio Leliūnų seniūniją, galima daug pamatyti kryžių pravažiuojant Antalgę. Kartais po atliktų tvarkybos darbų būna originalo kopija arba reikia atnaujinti – nuvalant kerpes, impregnuojant iš naujo, sutvarkant kai kurias detales. Mediniai objektai dėl veikiamų oro sąlygų, reikalauja daugiau priežiūros. Informantai pažymėjo, kad kartais gauna pranešimų iš žmonių, kurie rūpinasi kultūros paveldo išlikimu. Informantai pateikė kai kuriuos pavyzdžius, kurie jaudino bendruomenės narius. Pvz., senosiose miesto kapinėse, stovintis stogastulpis ant poetės, vertėjos Karolinos Onos Praniauskaitės kapo yra jau prastos būklės. Gimtinės vietoje Pranui Saladžiui šauliui pulkininkui pastatytas kryžius reikalauja restauravimo, sukrypęs Leliūnų miestelyje kryžius Laisvės kovotojams. Gautas laiškas iš žydų bendruomenės, kuriame prašoma suskaičiuoti išlikusius žydų antkapinių paminklus Tauragnuose, Vyžuonose ir Užpaliuose. Tvarkomos neveikiančios kapinės, kurių tvarkymui skiriamos lėšos. Iš to matyti, kad bendruomenės nariai įtakoja kultūros paveldo objektų tvarkybos darbus. Tačiau informantų nuomone trūksta informacinių stendų prie kultūros paveldo objektų.

Į klausimą: *Kas labiausiai įtakoja kultūros paveldo būklę Utenos rajone?* visų informantų nuomone pirmiausiai tai kultūros paveldo objektų tvarkyba ir stebėseną. Kultūros paveldo objektų tvarkybą įtakoja finansavimas, požiūris besilankančių prie kultūros paveldo objektų, kai kartais piktybiškai sugadinama, paliekama netvarka. Vienareikšmiškai informantai sutiko, kad kultūros paveldo objektai turi būti prižiūrimi, nes tai svarbu turizmo plėtrai, formuojamas šalies įvaizdis, istorinė atmintis, edukacinė priemonė ateities kartoms, svarbūs verslo vystymui.

Į klausimą: *Kuo pasireiškia stipriosios kultūros paveldo apsaugos sistemos pusės?* Visų informantų vieningas atsakymas, kad Lietuvoje yra sukurta paveldosaugos sistema, be to yra tinkamas nekilnojamo ir kilnojamo kultūros paveldo teisinis reglamentavimas, pagrįsta saugojimo metodika, veikiantis, apskaitos mechanizmas, įsteigtas Kultūros vertybių registras, parengta paminklotvarkos metodika, numatyti tvarkytinų kultūros paveldo objektų atrankos kriterijai, gal trūkumas, kad stokojama kvalifikuotų specialistų.

Informantų buvo prašoma *apibūdinti kultūros paveldo objektų apskaitos mechanizmą*. Visų informantų nuomonė buvo vienoda, kad svarbiausia tai, kad yra sukurta Kultūros vertybių registro duomenų bazė, kas suteikia materialiojo kultūros paveldo objektams teisinę apsaugą. Apskaita yra vykdoma centralizuotai. Pagal Lietuvos Kultūros vertybių registrą galima atsekti, koks kultūrinis paveldas yra Utenos rajone, kokia jo rūšis ir kt. Tačiau daugumos informantų nuomone apskaitos mechanizmas yra labai sudėtingas. Ne visiems objektams yra nustatytos vertingosios savybės, nors Utenos rajone esantiems kultūros paveldo objektams jos yra nustatinėjamos. Tačiau vertingoms savybėms nustatyti reikalingi kvalifikuoti specialistai archeologai, architektai, specialistai, kurie galėtų sertifikuotai nustatyti vertingas savybes. Informantai nurodė, kad 2021 metais nustatytos Vyžuonų bažnyčios vertingosios savybės, planuojama nustatyti Kuktiškių medinės bažnyčios vertingas savybes. Informantų nuomone pagal Kultūros vertybių registre sukauptą informaciją nėra galimybės nustatyti tikslų visų kultūros paveldo objektų skaičių. Utenos rajone nėra Nekilnojamojo kultūros paveldo vertinimo tarybos. Kultūros paveldo objektų vertinimą atlieka Kultūros paveldo departamento prie Kultūros ministerijos nekilnojamojo kultūros paveldo vertinimo taryba. Apskaitos dokumentaciją rengia Kultūros paveldo centras. Tačiau informantai pažymėjo, kad tokios tarybos sukūrimas Utenos rajono savivaldybėje gal būtų ir neracionalus sprendimas, nes reiktų lėšų jos išlaikymui. Jų nuomone neesant savivaldybėje paveldosaugos ekspertų, galinčių dalyvauti nustatant kultūros paveldo objektų vertingąsias savybes, galėtų talkinti didžiųjų Lietuvos miestų vertinimo tarybos, tačiau būtų problema su atlikto darbo apmokėjimu, finansiniais ištekliais.

Į klausimą: *Kokia kultūros paveldo objektų tvarkybos ir saugojimo metodika?*, informantai atsakė, kad konkreti tvarkymo ir saugojimo metodika kaip ir nėra sukurta. Pagal Nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos įstatymą, yra griežta kontrolė, kurią įtvirtinta paveldo tvarkybos reglamentai. Atliekant tvarkybos darbus, taikoma paveldosauginiai reikalavimai. Tačiau neatsižvelgiama į objekto svarbumą bei jo reikšmingumą, nors yra skirtingi pagal sudėtingumą tvarkybos darbai, tačiau darbų vykdymui vienodai taikomi visi teisės aktuose numatyti paveldosauginiai reikalavimai. Interviu dalyviai pažymėjo nuoseklumą, atliekant tvarkybos darbus Utenos rajone. Tvarkybai yra rengiamas tvarkybos priemonių planas, kuris yra sudaromas trijų metų laikotarpiui. Iš anksto planuojamos lėšos. Pagal tvarkybos planą atliekama visa stebėseną, planuojami visi darbai. Utenos rajono savivaldybės kultūros skyriaus stebėseną vykdoma tiek valstybės saugomiems objektams, tiek ir nesaugomiems valstybės, remiantis stebėsenos aktu. Jeigu privačiose valdose yra kažkoks kultūrinis objektas ir savininkas nori parduoti savo sklypą, jis negali to padaryti be stebėsenos akto. Numatant lėšas plane, išskiriami labai svarbūs, svarbūs ir mažiau svarbūs darbai. Finansavimas gaunamas ne visada pilnai pateiktam planui, tada yra atsižvelgiama į svarbos reikšmingumą ir lėšos skiriamos visų pirma reikšmingiausias paveldo objektams. Plano įgyvendinimas kartais užtrunka, nes pateikus kultūros skyriaus priemonių planą ir gavus patvirtinimą, pirkimus atlieka

viešųjų pirkimų skyrius. Pirkimai įgyvendinami ne visada iš karto, darbų atlikimas užtrunka. Utenos rajono savivaldybės kultūros skyrius trims metams į priekį žino, kurie kultūros paveldo vienetai bus renovuojami ar tvarkomi.

Vykdyti stebėsenai nepakanka turimų resursų, stebėseną vykdoma priklausomai nuo objektų kitimo laipsnio, jį įvertinant. Visų informantų nuomone kultūros paveldo objektams saugoti ir tvarkyti nepakankamai finansuojama valstybės. Fiziniai ir juridiniai asmenys yra nepajėgūs užtikrinti kultūros paveldo išsaugojimą. Dažnai neatitinka kultūros paveldo objekto valdytojo poreikiai su paveldosauginiais reikalavimais. Etnografiniuose kaimuose sodybų šeimininkai, remontuodami senas sodybas, kreipia dėmesį į lėšas, o ne į autentiškumą. Nendrinis stogas yra palyginti brangus, todėl savininkai ieško kitų kelių, pažeisdami autentiškumą. Vykdyti visus Registre esančių kultūros paveldo objektų stebėseną, ar taikyti apribojimus trukdo ir tai, kad yra ryškus žmoniškų išteklių trūkumas ir tai tiesiog neįmanoma, kai savivaldybėje kultūros skyriuje yra tik vienas specialistas atsakingas už kultūros paveldą savivaldybėje. Savo darbu prisideda ir bendrijos. Kultūros paveldo objektų tvarkyba ir pritaikymas skatina tolygią rajono plėtrą.

Informantų buvo prašoma įvertinti dvarų būklę. *Dvarų būklė nevienoda – kokių atveju jie prižiūrimi geriau, kai yra valstybės nuosavybė, ar kai turi privačius savininkus?* Visi informantai beveik pažymėjo, kad dvaro įsigijimas tai ne prabanga, o keliamas rūpestis. Yra dvarų, kurie keliami naujam gyvenimui, kaip pavyzdžiui Saldutiškio dvaras, kuris dėka savininkų yra gražus ir lankytinas. Vyžuonų dvaras, kuris tvarkomas po truputį dėka Marianos Veriovkinos draugijos. Jeigu savininkas žinomas, siunčiami jam įspėjamieji raštai, kad susitvarkytų. Būna atveju, kad savininkas sumoka skirtas baudas ir darbai neatliekami. Yra ir tokių pastatų, kurių nežinomi savininkai, tuomet neturi iš ko pareikalauti, teismas skelbia tokius pastatus bešeimininkiais. Užpaliuose didžiausia paveldo objektų koncentracija, kurie reikalauja nemažai lėšų, objektų sutvarkymui.

Pateikus informantams klausimą: *Kokios yra galimybės kultūros paveldo apsaugos sistemai tobulinti?*, beveik visų informantų nuomone, viena iš svarbiausių priemonių, tobulinant kultūros paveldo sistemą yra ES struktūrinių fondų investicijų pritraukimas kultūros paveldo tvarkyboje, pritaikyti kultūros paveldo objektus turizmo poreikiams, tačiau tai gali turėti įtakos autentiškumo sunykimui. Informantų nuomone Europos struktūrinių fondų lėšos turėtų būti skirtos kultūros paveldo objektų tvarkybai, o ne turizmo plėtrai. Dalis informantų teigė, kad reikėtų daugiau dėmesio skirti kultūros paveldo objektų populiarinimui. Daugiau informacijos visuomenei teikti apie kultūros paveldo svarbą, jo išsaugojimą, kas įtakotų kultūros paveldo objektų išsaugojimą nuo nykimo. Esant intensyviai kultūros paveldo sklaidai ir atgaivinimui, skatinama visuomenė įsitraukti į kultūros paveldo išsaugojimo procesą.

Į klausimą: *Ar kultūros paveldo objektai sudaro kultūrinio turizmo potencialą Utenos rajone?* Dauguma informantų į šį klausimą atsakė teigiamai ir paminėjo vieną iš variantų tai vykstančius

maršrutus pro kultūros paveldo objektus. Bendraujant su turizmo informacijos centru, sudarinėjami maršrutai, į kuriuos įtraukiami kultūros paveldo objektai, kuriuos vertėtų aplankyti. Per Europos paveldo dienas organizuojamos pažintinės ekskursijos, rengiami renginiai Respublikos mastu, tam tikromis temomis organizuojami net ir Europos mastu. Apsilankę turizmo informacijos centre, lankytojai gali įsigyti turizmo informacijos centro išleistą lankstinuką apie žydų tautą. Tai aktualu tiems, kurie domisi ta istorija. Važiuojant link Pakalnių, Rašės miške yra senosios žydų kapinės, tai žydų žudynių ir palaidojimo vieta. Kapinės užima nemažą plotą, jos atrodo gana įspūdingai miške, tai prižiūrimos ir tvarkomos žydų kapinės. Žinoma, turistų srautų nenukreipsi į kapines, bet kas domisi istorija, jiems gali būti įdomu pamatyti, kaip buvo laidojami kitos kultūros žmonės. Informantai siūlė parengti maršrutus Sudeikiai – Daugailiai – Tauragnai – Utena arba Utena – Tauragnai, Saldutiškis – Utena. Apvažiavus ratą būtų galima aplankyti neveikiančias kapines, kryžius, piliakalnius, memorialines vietas. Mažai žmonės užsuka į neveikiančias kapines. Dėl lėšų stygiaus, jos nėra sutvarkytos. Kaip teigia informantai seniūnijos pagal išgales prižiūri kapines, pašienauja. Informantų nuomone, kapinėse galima atrasti įdomių dalykų. Važiuojant link Tauragnų, sustojus Klykių neveikiančiose kapinėse, galima pasigerėti gražiu atsiveriančiu vaizdu. Miškuose galima rasti mitologinių akmenų kurie turi savo istoriją: žymintys aukojimo vietas ar atskiros bendruomenės teritoriją. Daug ką domina etnografinės sodybos. Skatinant kultūrinį turizmą, būtina atsižvelgti į kultūros paveldo objektų apsaugos lygį. Rengiant kultūrinio turizmo maršrutus, didžiąją dalį sudaro valstybės saugomi kultūros paveldo objektai, tai turėtų būti nurodoma ir rengiant maršrutus. Turistams turi būti žinoma, kad lankomiems kultūros paveldo objektams galioja apsaugą reglamentuojantys normatyvai, kurie yra skelbiami LR įstatymuose.

Informantams buvo pateiktas klausimas, susijęs su nekilnojamojo kultūros paveldo objektų ženkliniu. *Ar pakankamas nekilnojamojo kultūros paveldo objektų ženklimas?* Informantų nuomone saugomų nekilnojamojo kultūros paveldo objektų viena iš išsaugojimo priemonių yra ženklimas, jo dėka visuomenė informuojama apie saugomus objektus, jų buvimo vietą ir apie tai, kad tokiems saugomiems objektams taikomi paveldosaugos reikalavimai. Informantų nuomone, Lietuvoje nepakanka sistemingos priežiūros paveldo objektų ženklimui. Šis klausimas galėtų būti aktyviau sprendžiamas sudarant kultūrinius turizmo maršrutus. Bandant organizuoti naujus maršrutus, kuriuose įtraukiami paveldo objektai, turistams itin svarbu tuos kultūros paveldo objektus aiškiai animuoti, iliustruoti, supažindinti su jais. Turi būti suteikiama naudinga informacija turistams. Svarbiausia paveldo objektų identifikavimo priemonė jų žymėjimas. Kultūros paveldo ženklimas turistams gali būti naudingas atpažįstant kultūros vertybes. Kryptingas kultūros paveldo objektų ženklimas ir informacinių lentų kokybiškumas neabejotinai prisidėtų prie įvairaus paveldo populiarinimo. Utenos rajono kultūros paveldo objektų ženklimui numatyta 2022, 2023 metais po 3000 eurų.

IŠVADOS

1. Kultūros paveldas – tai kartą iš kartos perduotos visos vertybės: žinios, įgūdžiai, supratimas, mokėjimas puoselėti ir saugoti tai kas palikta senolių. Kultūros paveldas priklauso kiekvienai valstybei, tai yra tose valstybėse gyvenančių tautų kūrybos rezultatas įvairiuose istoriniuose etapuose, tai yra visuomenės evoliucija, jos praeities rodiklis. Kultūros politika glaudžiai siejasi su viešąja politika, kuri reiškia konkrečius valstybės veiksmus. Kultūros paveldo išsaugojimo ir aktualizavimo politika, turi padėti išsaugoti kultūros paveldą bei deramai perduoti ateities kartoms tradicijas, saviraiškos būdus, vertybes, turi tapti harmoningos aplinkos ir tolygaus vystymosi garantu ir kurie būtų bendrai taikomi visiems kultūros paveldo apsaugos sistemos dalyviams:

2. Kultūros vertybių ir paminklų paveldosauga priklauso nuo šalies politinės ir ekonominės raidos. Paveldosauga yra valstybės ekonominės, socialinės, kultūrinės raidos sudėtinė dalis.

3. Sovietmečiu neefektyvumo priežastis aplinkosaugos sistemoje buvo tai, kad valstybė naudojosi kultūros paveldo objektais kaip politine priemone. Nebuvo sukurta paveldosaugos valstybinė politika, jos įgyvendinimo strategija. Atkūrus Nepriklausomybę paminklosaugos srityje vyko įstatymų rengimas, veiklų organizavimas, kontrolė. Kultūros paveldo apsaugos teisiniam reglamentavimui yra sukurta pakankama teisinė bazė, tačiau kyla problema teisinio reglamentavimo kokybei dėl gausos administracinių teisės normų, be to kai kurių subjektų teisės ir pareigos nustatomos poįstatymiais aktais, o ne įstatymais. Konstitucijoje yra įtvirtinta kultūros paveldo svarba, jo išsaugojimo būtinybė, kultūros paveldo apsaugos veikla, tačiau išlieka kultūros paveldo objektų nusavinimo problema.

4. Lietuvos Respublikos Seimas vadovauja kultūros paveldo apsaugai, kultūros paveldo apsaugos valdymą atlieka Vyriausybė ir Kultūros ministerija. Kultūros paveldo departamentas prie Kultūros ministerijos, atlieka apsaugos funkcijas. Kultūros paveldo apsaugos valdymą savivaldybių teritorijose įstatymų nustatyta tvarka vykdo savivaldybių paveldosaugos padaliniai. Kultūros paveldo departamento prie Kultūros ministerijos bei savivaldybės paveldosaugos padalinių, kuriems įstatymais numatytos funkcijos, kai kuriais atvejais dubliuojasi ar persipina, kadangi jų veikla orientuojasi į kultūros paveldo apsaugą bei kontrolę, teritorijų planavimo dokumentų rengimą, stebėseną ir kt. Dubliavimas būtų pateisinamas tik tada, jeigu įstatymas apibrėžtų, už kuriuos paveldo objektus kas konkrečiai yra atsakingi.

5. Utenos rajone pagrindiniu trukdžiu vystyti kultūros paveldą galima įvardinti lėšų stygių. Nepakankama ES ir kitų fondų finansinė parama nekilnojamojo kultūros paveldo plėtros projektų įgyvendinimui. Dėl nepakankamo nekilnojamojo kultūros paveldo apskaitos ir paveldotvarkos programų finansavimo iš valstybės ir savivaldybių biudžeto kyla grėsmė kultūros paveldo išsaugojimui. Iš

tyrimo matyti privačių nekilnojamojo kultūros paveldo objektų savininkų pasyvumas. Nekilnojamojo kultūros paveldo objektų būklė daugumoje yra patenkinama.

6. Tyrimas patvirtino hipotezę –Kultūros paveldo apsaugos funkcijos Utenos rajone atliekamos teisės aktų nustatyta tvarka, tačiau užsibrėžtų tikslų, susijusių su kultūros paveldo objektų administravimu, įgyvendinimui, nepakankamas finansavimas.

PASIŪLYMAI

Utenos rajono savivaldybės kultūros skyriui:

1. Įgyvendinant investicinius nekilnojamojo kultūros paveldo projektus, plėsti gyventojų verslumą. Tuo tikslu pritraukti daugiau turistų, skatinanti naujų darbo vietų kūrimą, gerinti gyvenimo aplinką ir kokybę.

1.1. Visuomenė ne visada įvertina architektūros paveldo kultūrinę vertę, jos šeimos, giminės ir tautos istorija netapatinama su kultūros paveldu, todėl neįaučiamas poreikis išsaugoti kultūros paveldą ateities kartoms. Tuo tikslu skatinti visuomenę, aktyviai dalyvauti visuose paveldo apsaugos etapuose, priimant kultūros vertybių apsaugą lemiančius sprendimus. Užtikrinti informacijos sklaidą apie kultūros paveldo objekto reikšmę, didinant jo žinomumą, populiarumą, organizuojant mokymus, konferencijas, ekskursijas, informacinius renginius, supažindinančius visuomenę su vertingosiomis kultūros paveldo objekto savybėmis.

Utenos rajono savivaldybės kultūros skyriui kartu su Utenos rajono seniūnijom:

2. Kultūros paveldo objektus pritaikyti šiuolaikinės visuomenės poreikiams, jos kultūrinėms, socialinėms ir ekonominėms reikmėms, kad jie būtų įdomūs bei patrauklūs visuomenei, teikiant pramogų ir laisvalaikio paslaugas. Tuo tikslu kultūros paveldo objektuose organizuoti veiklas, kurios užtikrintų įvairių visuomenės grupių, ar kuo didesnės visuomenės dalies dalyvavimą numatytose veiklose, efektyviai naudojant kultūros objektų tinklo resursus.

Utenos rajono turizmo informaciniam centrai:

3. Vystyti bei plėtoti kultūrinį turizmą, rengiant kultūrinio turizmo maršrutus. Plėsti turizmo duomenų bazę, kad ji būtų priimtina ne tik Lietuvos gyventojams, bet ir užsieniečiams. Rengiamų kultūrinių turizmo maršrutų metu, vykdyti šių objektų rinkodarą, šviesti visuomenę, informuoti apie kultūros paveldo vertę ir reikšmę, objektų žinomumą.

BIBLIOGRAFIJOS ŠALTINIŲ SĄRAŠAS

Teisės ir kiti normatyviniai aktai:

1. Kultūros paminklų apsaugos ir naudojimo įstatymas. Prieiga per internetą: <<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/c50a49405a7411e5a9129f08109b20ec?jfwid=q8i88m7j7>> (Žiūrėta 2021 12 10).
2. Lietuvos Respublikos Apskrities valdymo įstatymas. Prieiga per internetą: <<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.15139/TaMRVxbwLP>>. (Žiūrėta 2021 12 09).
3. Lietuvos Respublikos kilnojamųjų kultūros vertybių apsaugos įstatymas. Prieiga per internetą: <<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.24349/RRyfrObQkD>> (Žiūrėta 2021 12 10).
4. Lietuvos Respublikos nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos įstatymas. Prieiga per internetą: <<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.15165?jfwid=32wf8muu>> (Žiūrėta 2021 12 08).
5. Lietuvos Respublikos konstitucija. Prieiga per internetą: <<https://www.lrs.lt/home/Konstitucija/Konstitucija.htm>> (Žiūrėta 2021 12 10).
6. Lietuvos Respublikos valstybinės kultūros paveldo komisijos įstatymas. Prieiga per internetą: <<https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.8EEC6870083A/asr>>. (Žiūrėta 2021 12 20).
7. Lietuvos Respublikos Saugomų teritorijų įstatymas. Prieiga per internetą: <<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.5627/asr>> (Žiūrėta 2021 12 06).
8. Lietuvos Respublikos Saugomų teritorijų įstatymas, (nauja redakcija). Prieiga per internetą: <<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.5627/ffpfjcPVcW>> (Žiūrėta 2021 12 06).
9. Lietuvos Respublikos teritorijų planavimo įstatymas. Prieiga per internetą: <<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.23069>> (Žiūrėta 2021 12 10).
10. Lietuvos Respublikos teritorijų planavimo pakeitimo ir papildymo įstatymas. Prieiga per internetą: <<https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.FF1083B528B7/EyWGEzNfOz>> (Žiūrėta 2021 12 08).
11. L R Vyriausybės 1990 m. gruodžio 11 d. nutarimas Nr.375 „Dėl istorinę ir kultūrinę vertę turinčių kultūros paveldo objektų, nesančių kultūros paminklų sąrašuose, apsaugos užtikrinimo“. Prieiga per internetą: <<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.3717?jfwid>>. (Žiūrėta 2021 12 11).
12. UNESCO Pasaulinio kultūros ir gamtos paveldo apsaugos konvencija. Prieiga per internetą: <<https://unesco.lt/kultura/pasaulio-paveldas/pasaulio-paveldo-konvencija>> (Žiūrėta 2021 09 08).
13. UNESCO Pasaulio paveldo sąrašas. Prieiga per internetą: <<https://unesco.lt/kultura/pasaulio-paveldas/pasaulio-paveldo-sarasas>> (Žiūrėta 2021 09 12).

14. UNESCO ir ICOMOS „Naros“ autentiškumo dokumentas. Prieiga per internetą: https://unesco.lt/images/Pasaulio_paveldo_konvencija_ir_gyvendinimo_gaires_2016.pdf (Žiūrėta 2021 09 12).
15. Valstybės Archeologijos Komisijos įstatymas (1919 m.). Prieiga per internetą: <https://pries100metu.kaunomuziejus.lt/irasai/1919-m-rugpjucio-18-d-valstybes-archailogijos-komisijos-istatymas/> (Žiūrėta 2021 11 21).
16. Lietuvos Respublikos Vietos savivaldos įstatymas. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.5884/asr> (Žiūrėta 2021 12 27).
17. 1938 m. Lietuvos Konstitucija. Prieiga per internetą: <https://istorineprezidentura.lt/institucija/konstitucija-apie-prezidenta/34-1938-m-lietuvos-konstitucija.html> (Žiūrėta 2021 12 01).

Kiti internetiniai šaltiniai:

1. Kultūros ministerijos nuostatai. Prieiga per internetą: <https://lrkm.lrv.lt/lt/apie-ministerijos-veikla/kulturos-ministerijos-nuostatai> (Žiūrėta 2021 12 23).
2. Kultūros paveldo centro nuostatai. Prieiga per internetą: <https://www.kpc.lt/nuostatai.html> (Žiūrėta 2021 12 25).
3. Kultūros paveldo departamento prie kultūros ministerijos nuostatai. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.253581/asr> (Žiūrėta 2021 12 23).
4. Kultūros paveldo departamento prie Kultūros ministerijos teritorinių skyrių nuostatai. Prieiga per internetą: http://www.kpd.lt/uploads/nuostatai/20200924/Teritoriniu_skyriu_nuostatai.pdf (Žiūrėta 2021 12 25).
5. Utenos rajono savivaldybės teritorijos bendrojo plano keitimas. Prieiga per internetą: https://www.utena.lt/images/Teritoriju_planavimas/2020_Bendrojo_plano_miesto/Utenos_r_BP_SPRENDINIAI_aiskinamasis_rastas.pdf (Žiūrėta 2022 02 05).
6. Sprendimas dėl Utenos rajono savivaldybės 2022-2024 metų strateginio veiklos plano patvirtinimo. Prieiga per internetą: <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/1fc1d3a07f6a11ec993ff5ca6e8ba60c> (Žiūrėta 2022 02 05).
7. Valstybinio audito ataskaita. Kaip kultūros ministerija formuoja kultūros politiką, organizuoja ir kontroliuoja jos įgyvendinimą, 2017. Prieiga per internetą: <file:///C:/Users/PC/Downloads/kaip-kulturos-ministerija-formuoja-kulturos-politika-organizuoja-ir-kontroliuoja-jos-igyvendinima.pdf> (Žiūrėta 2021 10 03).
8. Valstybinės kultūros paveldo komisijos administracijos nuostatai. Prieiga per internetą: <https://vkpk.lt/wp-content/uploads/2019/01/Valstybin%C4%97s-kult%C5%ABros-paveldo-komisijos-administracijos-nuostatai.pdf> (Žiūrėta 2021 12 22).

Moksliniai šaltiniai:

1. Anderson, J. Public Policymaking. Boston: Princetone, 1994, P. 34.
2. Bučas, J., Palikimas ar paveldas? Naujasis dienovidis, 1993, Nr. 17.
3. Bučinskas, A., Raipa, A., Pauliukevičiūtė. A. Modern aspects of implementation of cultural policy. Tiltai, 2010, 4, P. 1-13.
4. Carroll, J., Clasen, M., Jonsson, E. Evolutionary Perspectives on Imaginative Culture, 2020.
5. Čepaitienė, R. Laikas ir akmenys: kultūros paveldo sampratos moderniojoje Lietuvoje. Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2005.
6. Čepaitienė, R. Paveldosauga globaliajame pasaulyje. Mokslinė monografija. Vilnius, Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2010.
7. Daujotytė, V. Veldėti, paveldėti ir saugoti, 2014. Prieiga per internetą: <<https://www.zurnalasmetai.lt/?p=14663>> (Žiūrėta 2022 04 13).
8. Dziegoraitienė, A. Nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos problemos Lietuvos valstybinio administravimo sistemoje, 2005. Prieiga per internetą: <https://intranet.mruni.eu/upload/iblock/8ae/002_dziegoraitiene.pdf> .(Žiūrėta 2021 10 23).
9. Fischer, F., Miller, G., J. Handbook of public policy analysis: theory, politics, and methods. Routledge, 2017, P. 56.
10. Furman, E., Šerikova, A. Viešosios politikos darbotvarkė: samprata, elementai ir formavimo modeliai, 2014. Prieiga per internetą: <<file:///C:/Users/PC/Downloads/27046-Article%20Text-88294-1-10-20200702.pdf>>. (Žiūrėta 2021 10 01).
11. Gaižauskaitė, I., Valavičienė, N. Socialinių tyrimų metodai: kokybinis interviu. Vilnius: Standartų spaustuvė. 2016, P 17.
12. Gajic, M. A brief outlook of cultural policies – challenges and importance (with case of Serbia). An International Conference on the Political, Economic and Cultural Dimensions of EU Foreign Policy, 2011. Prieiga per internetą: <[http://www.culturaldiplomacy.org/cde/content/articles/conference/participant-papers/A_brief_outlook_of_cultural_policies_-_challenges_and_importance_\(Serbia\).pdf](http://www.culturaldiplomacy.org/cde/content/articles/conference/participant-papers/A_brief_outlook_of_cultural_policies_-_challenges_and_importance_(Serbia).pdf)> (Žiūrėta 2021 09 30).
13. Glemža, J., R. Nekilnojamo kultūros paveldo apsauga ir tvarkymas. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2002, P. 18 – 43.
14. Glemža, J. Paveldosaugos raidos Lietuvoje fragmentai, 2017. Prieiga per internetą: <https://www.paveldas.lt/uploads/Products/product_78/kp-21-internetui_3_1552499731.pdf> (Žiūrėta 2021 11 11).
15. Grigaitienė, I. Lietuvos kultūros paveldo atgimimas. Vilnius: „Savastis“, 2004, P. 6 – 9.

16. Integruota architektūros paveldo apsauga: Teisinis reglamentavimas, kompetencijos ir sprendiniai. Klaipėda: S. Jokužio leidykla-spaustuvė, 2011, P 10.
17. Jankauskas, A., Kūris, E., Navogrockienė, J. Lietuvos politinės partijos ir partinė sistema. Kaunas: Naujasis lankas, 1997, P. 34.
18. Höchtl, J., Parycek, P., Schöllhammer, R. Big data in the policy cycle: Policy decision making in the digital era, 2016. Journal of Organizational Computing and Electronic Commerce, 26(1-2), P. 147-169.
19. Kardelis, K. Mokslinių tyrimų metodologija ir metodai. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras, 2016, P. 15.
20. Kulevičius, S. Kultūros paveldo autentiškumo esmės beiškant, 2017. Prieiga per internetą: <https://www.academia.edu/35550977/Kult%C5%ABros_paveldo_autenti%C5%A1kumo_esm%C4%97s_bei%C5%A1kant> (Žiūrėta 2021 09 15).
21. Kuncėvičius, A., Poškienė, J., Žvilgsnis į Lietuvos archeologijos paveldo apsaugos ištakas, 2017. Prieiga per internetą: <<https://www.readcube.com/articles/10.15388%2Farchlit.2017.18.11690>>. (Žiūrėta 2022 04 13).
22. Lileikė, M. Archeologinio paveldo suvokimas ir teisinis reglamentavimas Lietuvoje 1940–1944 m., 2017. Prieiga per internetą <https://www.paveldas.lt/uploads/Products/product_78/kp-21-internetui_1_1552499706.pdf> (Žiūrėta 2022 04 11).
23. Mulcahy, K., V. Cultural policy: Definitions and theoretical approaches, 2006. The journal of arts management, law, and society, 35(4), P. 319-330.
24. Palšytė, K. Nematerialaus paveldo vadybos strateginės kryptys materialiuose kultūros paveldo objektuose: Panemunės pilies atvejis. Prieiga per internetą: <<https://etalpykla.lituanistikadb.lt/object/LT-LDB-0001:J.04~2017~1555676802233/J.04~2017~1555676802233.pdf>>. (Žiūrėta 2021 09 02).
25. Parsons, W. Viešojo politika. Vilnius: Eugrimas. 2001, P. 102.
26. Pauliukevičiūtė, A., Raipa, A. Šiuolaikinės kultūros valdymo tendencijos Europos Sąjungoje. Viešojo politika ir administravimas, 2009 Nr. 29 P. 100. Prieiga per internetą: <<https://repository.mruni.eu/bitstream/handle/007/12417/1232-2344-1-SM.pdf?sequence=1&isAllowed=y>> (Žiūrėta 2021 09 25).
- 23 Pauliukevičiūtė, A. Raipa, A. Kultūros politikos įgyvendinimas: teorinis konceptualizavimas ir modeliai. 2014, P 246. Prieiga per internetą: <[file:///C:/Users/PC/Downloads/2037-4939-1-PB%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/PC/Downloads/2037-4939-1-PB%20(1).pdf)>. (Žiūrėta 2021 09 25).

- 24 Pilipavičius, J. A. Kultūros paveldosauga ir rinkos dinamika // Kultūros paveldas ir visuomenė XXI a., nacionaliniai ir tarptautiniai aspektai. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2006. P. 84.
- 25 Raipa, A., Pauliukevičiūtė, A. Kultūros politika: nauji prioritetai. Viešasis administravimas, 2009 Nr. ¾, P. 101.
- 26 Raipa, A. Viešojo politika ir analizė. Viešojo administravimo politinis kontekstas, Viešasis administravimas, Kaunas, 2001, P. 22.
- 27 Raipa, A. Viešojo politika ir viešasis administravimas: raida, struktūra ir sąveika. 2015, p. 11.
- 28 Raipa, A. Viešojo politika ir viešasis administravimas: raida, struktūra ir sąveika. Viešojo politika ir administravimas., 2002 Nr. 1. P. 12-13. Prieiga per internetą: <file:///C:/Users/PC/Downloads/27273-Article%20Text-88961-1-10-20200710.pdf> (Žiūrėta 2021 09 20).
- 29 Rimkutė, .A. Kultūros politika ir kultūros industrija: tradicinis santykis ir nauji iššūkiai. Respectus philologicus, 2009 15 (20), P. 62-75.
- 30 Thompson, B., Kirby, S., Smith, K. Culture shapes the evolution of cognition. Proceedings of the National Academy of Sciences, 2016 113 (16).
- 31 Varnaitė, D. Kultūros paveldas. Visuotinė lietuvių enciklopedija. Prieiga per internetą: <<https://www.vle.lt/straipsnis/kulturos-paveldas/>> (Žiūrėta 2021 08 18).
- 32 Vilkevičiūtė, J, Pilipavičius, V. Kultūros paveldo apsauga bei teisinis reglamentavimas Lietuvoje ir Lenkijoje, 2008. Prieiga per internetą <file:///C:/Users/PC/Downloads/565-1149-1-SM.pdf> (Žiūrėta 2021 12 20).

SANTRAUKA

KULTŪROS PAVELDO ADMINISTRAVIMAS UTENOS RAJONE

Magistro darbe analizuojama kultūros paveldo administravimo situacija Utenos rajone. Atskleidžiant tyrimo problematiką, tyrimo tikslas - ištirti kultūros paveldo administravimą Utenos rajone, identifikuojant probleminius riuožus bei numatyti galimas kultūros paveldo administravimo perspektyvas. Kultūros paveldas Utenos rajone ir jo esama būklė, administravimas, bei kokios vystymosi perspektyvos, kokios kultūros paveldo išsaugojimo tendencijos yra dažnai diskutuojama, tačiau pasigendama mokslinio pagrįstumo problemų sprendime.

Lietuvos Respublikos Konstitucijoje minimas kultūros paveldas, yra įtvirtinta kultūros paveldo svarba, jo išsaugojimo būtinybė. Paveldas ir kultūros paveldo apsauga yra aktuali diskusijų tema bei veiklos sritis visame pasaulyje tarp mokslininkų bei praktikų. Kultūros paveldas įtakoja bendruomenių gerovę, gyvenimo kokybę, švelnina kultūrinės globalizacijos pasekmes ir stimuliuoja darnią ekonominę plėtrą, jį galima įvardinti kaip šalies kultūrinę atmintį, savitumą bei patrauklumo šaltinį. Tik tinkamai saugant, prižiūrint kultūros paveldą galima jį perduoti ateitiems kartoms, kad būtų galimybė visuomenei pažinti kultūros paveldą ir juo naudotis. Tačiau kiekvienoje valstybėje atsiranda tam tikros problemos

Darbe naudojama mokslinės literatūros ir straipsnių analizė, teisės dokumentų analizė. Šių metodų taikymas leidžia atskleisti kultūros paveldo administravimo teorines prieigas. Empiriniam tyrimui atlikti naudojamas kokybinis tyrimo metodas, taikant struktūrizuotą interviu, kuris padeda gauti įvairiapusę ir išsamią informaciją. Tyrimo duomenų apdorojimui pasitelktas turinio analizės metodas.

Kokybiniame tyrime dalyvavo Utenos rajono savivaldybės ir seniūnijų darbuotojai.

Atlikus interviu tyrimą pabrėžiama, kad interviu dalyviai dažniausiai išskiria šias kylančias problemas: Utenos rajone pagrindiniu trukdžiu vystyti kultūros paveldą galima įvardinti lėšų stygių. Nepakankama ES ir kitų fondų finansinė parama nekilnojamojo kultūros paveldo plėtros projektų įgyvendinimui. Dėl nepakankamo nekilnojamojo kultūros paveldo apskaitos ir paveldotvarkos programų finansavimo iš valstybės ir savivaldybių biudžeto kyla grėsmė kultūros paveldo išsaugojimui. Privačių nekilnojamojo kultūros paveldo objektų savininkų pasyvumas.

SUMMARY

ADMINISTRATION OF CULTURAL HERITAGE IN UTENA DISTRICT

The master's thesis analyzes the situation of cultural heritage administration in Utena district. Revealing the problems of the research, the aim of the research is to investigate the administration of cultural heritage in Utena district, identifying problem areas and to anticipate possible perspectives for the administration of cultural heritage. Cultural heritage in Utena district and its current condition, administration, and what development perspectives, what tendencies of cultural heritage preservation are often discussed, but are lacking in solving the problems of scientific validity.

The Constitution of the Republic of Lithuania mentions cultural heritage, the importance of cultural heritage and the necessity of its preservation are enshrined. Heritage and the protection of cultural heritage are a topical issue and area of activity around the world among researchers and practitioners. Cultural heritage influences the well-being of communities, quality of life, mitigates the consequences of cultural globalization and stimulates sustainable economic development, it can be described as the country's cultural memory, originality and source of attractiveness. Only with proper protection and care can the cultural heritage be passed on to future generations so that the cultural heritage can be known and used by the public. However, there are certain problems in each state

The analysis of scientific literature and articles, analysis of legal documents is used in the work. The application of these methods reveals the theoretical approaches to the administration of cultural heritage. Empirical research uses a qualitative research method, using a structured interview that helps to obtain comprehensive and detailed information. The content analysis method was used to process the research data.

Employees of Utena district municipality and elderships participated in the qualitative research.

The research of the interviews emphasizes that the interviewees usually single out the following emerging problems: In the Utena district, the main obstacle to the development of cultural heritage is the lack of funds. Insufficient financial support from the EU and other funds for the implementation of real cultural heritage development projects. Insufficient funding for cultural heritage and heritage management programs from the state and municipal budgets threatens the preservation of cultural heritage. Passivity of private owners of cultural heritage objects.

PRIEDAI

INTERVIU

Lietuvos kultūros politika.

1. Kokie yra Lietuvos kultūros politikos teigiami ir neigiami aspektai?
2. Kokios dažniausiai kyla problemos Lietuvos kultūros politikos įgyvendinimui?

Kultūros paveldo administravimas Utenos rajone.

1. Įvertinkite esamą situaciją, kuri yra susijusi su kultūros paveldo vystymu Utenos rajone.
2. Kas labiausiai įtakoja kultūros paveldo būklę Utenos rajone?
3. Kuo pasireiškia stipriosios kultūros paveldo apsaugos sistemos pusės?
4. Apibūdinkite kultūros paveldo objektų apskaitos mechanizmą.
5. Kokia kultūros paveldo objektų tvarkybos stebėsenos metodika?
6. Dvarų būklė nevienoda – koku atveju jie prižiūrimi geriau, kai yra valstybės nuosavybė, ar kai turi privačius savininkus?
7. Kokios yra galimybės kultūros paveldo apsaugos sistemai tobulinti?
8. Ar kultūros paveldo objektai sudaro kultūrinio turizmo potencialą Utenos rajone?
9. Ar pakankamas nekilnojamųjų kultūros paveldo objektų ženklavimas?

DĖKOJU UŽ ATSAKYMUS!

ATLIKTI TVARKYBOS DARBAI 2021 m.

Maneičių piliakalnio laiptai

Pakalnių piliakalnio laiptai

Ripaičių kaimo kapinių koplytstulpis

Laisvės kovų dalyvių kapavietės

Atminimo lenta

Pėsčiųjų takas Žydų genocido aukų vietos-kapinėse

ATLIKTI TVARKYBOS DARBAI 2020 m.

Pakalnių piliakalnio laiptai

Lygamiškio piliakalnio laiptai

A. ir M. Miškinių sodybos klėtis

Informacinė lenta

Atminimo lenta Užpalių miestelyje

Atminimo lenta Leliūnų miestelyje

Nuorodos ženklai į kultūros paveldo objektus